

LAPSI- JA NUORISOPOLITIIKAN KEHITTÄMISOHJELMA 2007–2011

"Tulevaisuus velvoittaa, tämä päivä ratkaisee"

Pääministeri Matti Vanhasen II hallitus

LAPSI- JA NUORISOPOLITIIKAN
KEHITTÄMISOHJELMA 2007–2011

Pääministeri Matti Vanhasen II hallitus

OPETUSMINISTERIÖ

Opetusministeriön julkaisuja 2007:41

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011

Kansi, ulkoasun suunnittelu ja taitto: Katja Tiilikka

ISBN: 978-952-485-464-1 (nid.)

ISBN: 978-952-485-465-8 (PDF)

ISSN: 1458-8110

Yliopistopaino, Helsinki 2007

ESIPUHE

Valtioneuvostossa 13. päivänä joulukuuta 2007 hyväksytty lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma luo hallituksen tavoitteet, painopisteet sekä käytännön toimet lasten ja nuorten hyvinvoinnin parantamiseksi kuluvalle hallituskaudella. Edellisen kerran näin laajaa poikkihallinnollista lapsi- ja nuorisopolitiikan kansallista linjausta on tehty kansainvälisen lapsen vuoden 1979 yhteydessä. Kyseessä on Suomen ensimmäinen lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma, jollainen annetaan jatkossa joka neljäs vuosi.

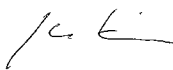
Kehittämisohjelma on valmisteltu kaikkien ministeriöiden kesken yhteistyössä muun muassa alue- ja paikallishallinnon, järjestöjen, elinkeinoelämän, lapsuus- ja nuorisotutkimuksen ja kirkollisten toimijoiden kanssa. Valmistelu on tehty avoimesti. Tämä on synnyttänyt monipuolisen ja syvällisen keskustelun lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnista. Kehittämisohjelmassa on arjen ja tulevaisuuden ääni.

Hallituksen tavoitteena on lapsi- ja nuorisoystävällisempi Suomi. Kehittämisohjelma perustuu elämäntieteisiin politiikkaan, jossa ihmisen kehityskaari nähdään varhaisista lapsuuden vaiheista jatkumona kohti itsenäistyvää nuoruutta ja aikuisuutta. Tavoitteena on ylittää hallinnollisia raja-aitoja ja vahvistaa paikallisella tasolla moniammatillista yhteistyötä. Yhtenä strategisena painopisteenä on aikaisempaa tiiviimpi mukana olo elämän eri siirtymä-, muutos- ja kriisivaiheissa. Tätä työtä tukee päätöksenteon lapsi- ja perhevaikutusten arviointi.

Kehittämisohjelman kantavuus on toimenpiteiden tasolla hallituskausi. Tavoitteet ulottuvat osittain pidemmällekin kaarelle. Kunnissa lapsi- ja nuorisopolitiittinen ohjelmatyö on lähentynyt hyvin käyntiin. Valtioneuvoston ohjelma antaa kunnille suuntaviivoja ja myös mallia ohjelmatyön rakenteesta.

Hallitusohjelma linjaa, että kehittämisohjelma toteutetaan. Hallituksen lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma luo vahvan rungon kehittämisohjelman toimeenpanolle ja sen seurannalle. Nyt käsillä olevaan kehittämisohjelmaan on toimitettu laaja aineisto keskeisiä kuvaajia lasten ja nuorten hyvinvoinnista.

Hallituksen panostus lapsiin ja nuoriin on sekä itseisarvo että välttämättömyys. Suomella on edessään haastava näkyvä kohdatessamme väestörakenteen muutoksen. Selviytyminen vaatii itsensä uskovaa, toisiinsa luottavaa ja yhdessä vastuuta kantavaa kansan. Yhteiskuntapolitiikan perusta on kasvu- ja kasvatusyhteisöissä sekä lasten ja nuorten hyvinvoinnissa.

Kulttuuri- ja urheiluministeri Stefan Wallin

SISÄLLYS

Esipuhe	3
1 Kehittämishjelman lähtökohdat	8
1.1 Säädöspohjasta	8
1.2 Valmistelusta	8
1.3 Sisällöstä ja toimeenpanosta	9
1.4 Kansainvälisestä politiikkakehyksestä	10
2 Hallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan lähtökohdat	12
2.1 Lapsi- ja nuorisopolitiikan perustelu	12
2.2 Hallituksen linja – lapsi- ja nuorisoystävällinen Suomi	13
<i>Strategiset painopisteet - kohti elämäkaaripolitiikkaa</i>	13
<i>Toiminnalliset painopisteet</i>	14
3 Lapset ja nuoret tänään sekä tulevaisuuden haasteet	16
3.1 Lapsuus ja nuoruus elämänvaiheena	16
<i>Pohja rakentuu varhain</i>	16
<i>Lapsuudesta kohti nuoruutta</i>	16
<i>Aikuisuuden vastuisiin</i>	17
3.2 Kasautuvaa ja piiloutuvaa pahoinvointia hyvinvointivaltiossa	17
<i>Huostaanotetut ja huono-osaiset</i>	18
<i>Syrjäytymisen kova hinta</i>	18
<i>Suomalainen perhe</i>	19
<i>Väestökehitys ja alueelliset muutokset</i>	19
4 Moninaisuus ja yhdenvertaisuus	21
4.1 Yleistä	21
<i>Maahanmuuttajat</i>	21
<i>Romanit</i>	21
<i>Alkuperäiskansa saamelaiset</i>	22
<i>Seksuaali- ja sukupuoliyhteisöt</i>	22
<i>Vammaisryhmät</i>	22
<i>Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen</i>	22
4.2 Yhdenvertaisuus ja syrjinnän torjuminen	23
4.3 Lasten ja nuorten oikeus omaan kulttuuriin ja aktiiviseen kansalaisuuteen	24
4.4 Etnisiin vähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten sosiaalinen vahvistaminen	24
4.5 Kansainvälisyys- ja suvaitsevaisuuskasvatus	25
5 Luovuuden Suomi	27
5.1 Yleistä	27
5.2 Luovuuden, ajattelukyvyn ja lahjakkuuden kehittäminen	27
5.3 Lasten ja nuorten kirjastopalvelut	28
5.4 Kestävän elämäntavan oppiminen	29

6 Digitaalinen sukupolvi.....	31
6.1 Yleistä	31
6.2 Turvallinen mediaympäristö	31
6.3 Lapset ja nuoret medialukutaitoisiksi	32
6.4 Lapset ja nuoret sisällöntuottajina	33
6.5 Verkkonuorisotyö	33
6.6 Verkkoylioppilastalo	33
6.7 Terveellinen tietokoneilu	34
7 Laajaan osallistumiseen ja yhteisöllisyyteen	35
7.1 Yleistä	35
7.2 Lasten ja nuorten vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmät	36
7.3 Verkkodemokratia	37
7.4 Oppilaskuntatoiminnan kehittäminen	37
7.5 Vaalijärjestelmä ja demokratiakasvatus	38
7.6 Ennaltaehkäisevä nuoriso-, kulttuuri- ja liikuntatoiminta	38
7.7 Yhteisöllinen kansalaisuus	40
7.8 Nuorisotilat lähiyhteisönä	40
7.9 Kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten parantaminen	41
7.10 Lapsen oikeuksista tiedottaminen	41
8 Perheiden tukeminen	42
8.1 Yleistä	42
8.2 Perheen perustaminen mahdolliseksi	42
8.3 Perhepalvelujen kehittäminen	43
8.4 Erilaiset perhetilanteet	45
8.4.1 Perheen sisäinen adoptio ja tapaamisoikeus	45
8.4.2 Samaa sukupuolta olevien vanhempien sekä adoptiovanhempien vanhempainuudet	45
8.4.3 Vammaisuus osana perhettä	46
8.4.4 Eroperheet ja uusperheet	46
8.5 Varhaiskasvatus ja koulu yhteistyössä kodin kanssa	46
8.6 Lapsiperheiden toimeentulon parantaminen	47
9 Varhainen puuttuminen ja erityisryhmien tuki	49
9.1 Yleistä	49
9.2 Turvallinen kasvuympäristö	49
9.2.1 Moniammatillinen yhteistyö	49
9.2.2 Koulukiusaaminen yksilön kasvun ja kehityksen riskitekijänä	50
9.2.3 Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan ehkäisy ja vähentäminen	50
9.3 Luki- ja muut oppimisvaikeudet	51
9.4 Lastensuojelun toimintaedellytysten parantaminen	52
9.5 Nuoret rikoksenteekijät	52
9.5.1 Yleistä	52
9.5.2 Rikosoikeudellisten reaktioiden kehittäminen	52
10 Kaikkien nuorten saaminen koulutukseen ja työelämään	54
10.1 Yleistä	54

10.2	Seurannan vahvistaminen	54
10.3	Ohjaus ja neuvonta	55
10.4	Nuorten ammattistartti	56
10.5	Työpajatoiminnan vahvistaminen	56
10.6	Työmarkkinoille pääsyn edistäminen koulutuksen ja työelämän yhteistyöllä	57
10.7	Nuoret työmarkkinoilla	58
10.8	Yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyyden edistäminen	59
10.9	Nuorten toimeentulosta	61

11 Terveyden edistäminen ja terveys- ja hyvinvointierojen kaventaminen ... 62

11.1	Yleistä	62
11.2	Perusterveydenhuollon ehkäisevät palvelut toimiviksi	62
11.3	Oppilas- ja opiskelijahuolto	63
11.4	Ravinto- ja liikuntatottumukset sekä painonhallinta	63
	11.4.1 Varhaiskasvatuksen ja koulujen ruokailu ja ravitsemuskasvatus	63
	11.4.2 Liikunnallinen elämäntapa	64
	11.4.3 Ylipainon ehkäisy ja kuntoutus	65
11.5	Lasten ja nuorten mielenterveyden turvaaminen	66
	11.5.1 Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut	66
	11.5.2 Lasten ja nuorten sosioemotionaalisen kehtyksen tukeminen ja häiriöiden ehkäisy	67
	11.5.3 Mielenterveys- ja päibdeongelmien ylisukupolhisen siirtymisen ehkäisy	67
11.6	Seksuaaliterveys	68
11.7	Päihteettömään elämään	68

12 Asuminen ja yhdyskuntasuunnittelu 71

12.1	Yleistä	71
12.2	Lasten ja nuorten asuminen	72
	12.2.1 Lapsiperheiden asuminen	72
	12.2.2 Nuorten asuminen	72
	12.2.3 Ensiasunnon hankkijat	72
12.3	Lasten ja nuorten elinympäristö	73
	12.3.1 Leikkisä ympäristö	73
	12.3.2 Liikenneonnettomuuksien vähentäminen	73
	12.3.3 Liikenteen ympäristövaikutukset ja palvelukyky	74

13 Kehittämisohjelman seuranta ja tietotarve 76

13.1	Yleistä	76
13.2	Kehittämisohjelman seuranta	76
13.3	Päätöksenteon lapsi- ja perhevaikutusten arviointi	76
13.4	Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin tutkimuspolitiikka	77
	13.4.1 Hyvinvointi- ja hankerekisteritietokanta	77
	13.4.2 Tietopohjan parantaminen	78

Käytetyt lyhenteet 79

Kuviot ja taulukot 79

Liite 1 118

Liite 2 120

LAPSI- JA NUORISOPOLITIIKAN KEHITTÄMISOHJELMA 2007–2011

"Tulevaisuus velvoittaa, tämä päivä ratkaisee"

1 KEHITTÄMISOHJELMAN LÄHTÖKOHDAT

1.1 Säädos pohjasta

Vuoden 2006 maaliskuussa voimaan tulleen nuorisolain (72/2006) 4 §:n mukaisesti valtioneuvosto hyväksyy joka neljäs vuosi nuorisopolitiikan kehittämisohjelman. Ohjelmaa kutsutaan lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmaksi sen sisältäessä nuorisolain mukaisesti tavoitteet alle 29-vuotiaiden kasvu- ja elinolojen parantamiseksi.

Valtioneuvoston asetuksen (103/2006) nuorisotyöstä ja -politiikasta 1 § tarkentaa kehittämisohjelman sisältöä. Kehittämisohjelma sisältää valtakunnalliset lapsi- ja nuorisopolitiittiset tavoitteet sekä läänien ja kuntien vastaavan ohjelmatyön suuntaviivat, jotka liittyvät koulutukseen, työllisyyteen, toimeentuloon, terveyteen, aktiiviseen kansalaisuuteen ja sosiaaliseen vahvistamiseen, asumiseen, yrittäjyyteen, asevelvollisuuteen ja siviilipalveluun sekä muihin lapsia ja nuoria koskeviin ajankohtaisiin asioihin. Asetuksen 11 §:n mukaisesti valtioneuvosto hyväksyy lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman ensimmäisen kerran vuoden 2007 aikana.

1.2 Valmistelusta

Kehittämisohjelman valmistelusta on vastannut opetusministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston nuorisoyksikkö yhteistyössä ministeriöiden kanssa. Kulttuuriministeri Tanja Saarela asetti tehtävää varten työryhmän 13.12.2006–31.12.2007 väliseksi ajaksi. Kehittämisohjelmaa valmisteleavassa työryhmässä ovat olleet edustettuina kaikki ministeriöt sekä pysyviä asiantuntijoita lapsuus- ja nuorisotutkimuksen, lapsi- ja nuorisojärjestöjen ja nuorisotoimen paikallishallinnon piiristä sekä lapsiasiavaltuutettu. Työryhmä on kokoontunut seitsemän kertaa.

Työryhmän puheenjohtajana on toiminut nuorisoyksikön päällikkö, neuvotteleva virkamies Olli Saarela (opetusministeriö, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto) ja työryhmän jäsenenä ovat olleet ylitarkastaja Päivi Haavisto-Vuori (työministeriö), neuvotteleva virkamies Mari Herranen (liikenne- ja viestintäministeriö, viestintäpolitiikan osasto) ja erityisasiantuntija Aleksandra Partanen (liikenne- ja viestintäministeriö, viestintäpolitiikan osasto), ylitarkastaja Markku Himanen (maa- ja metsätalousministeriö), neuvotteleva virkamies Kari Ilmonen (sosiaali- ja terveysministeriö, perhe- ja sosiaaliosasto), neuvotteleva virkamies Arne Kinnunen (oikeusministeriö), ylitarkastaja Maire Kolimaa (sosiaali- ja terveysministeriö, terveysosasto), neuvotteleva virkamies Leena Koskinen (opetusministeriö, koulutus- ja tiedepolitiikan osasto), ylitarkastaja Taina Kulmala (puolustusministeriö) ja hallitussihteeri Timo Tuovinen (puolustusministeriö), lähetystöneuvos Petri Kruuti (ulkoasiainministeriö), poliisitarkastaja Mikko Lampikoski (sisäasiainministeriö), neuvotteleva virkamies Annukka Lehtonen (kauppa- ja teollisuusministeriö), budjettineuvos Arto Merimaa (valtiovarainministeriö), ylitarkastaja Sami Miettinen (ympäristöministeriö, asunto- ja rakennusosasto), opetusneuvos Jari Rajanen (opetusministeriö, koulutus- ja tiedepolitiikan osasto), hallitusneuvos Anna-Liisa Tarvainen (liikenne- ja viestintäministeriö, liikennepolitiikan osasto), kehittämisspäällikkö Kirsi Valto (valtioneuvoston kanslia) ja ylitarkastaja Marina von Weissenberg (ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto).

Työryhmän pysyvinä asiantuntijoina ovat toimineet nuorisotoimenjohtaja Eija Ahola (Vantaan kaupunki), lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula, tutkimusprofessori Marjatta

Bardy (Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes), tutkimusjohtaja Tommi Hoikkala (Nuorisotutkimusseura ry), ylijohtaja Riitta Kaivosoja (opetusministeriö, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto), puheenjohtaja Vertti Kiukas (arviointi- ja avustustoimikunta), nuorisotoimenjohtaja Lasse Siurala (Helsingin kaupunki), erityisasiantuntija Kari Sjöholm (Suomen Kuntaliitto ry) ja pääsihteeri Jukka Tahvanainen (Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry).

Työryhmän sihteeristössä ovat toimineet pääsihteeri Tuomas Kurttila (opetusministeriö, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto), kulttuuriasiainneuvos Kimmo Aaltonen (läänien ja kunnallinen ohjelmatyö), taustoittava sihteeri, tilastosuunnittelija Sami Myllyniemi (tietokannat ja tilastot), taustoittava sihteeri, erikoistutkija Niina Rutanen (lapsuudentutkimus), taustoittava sihteeri, tutkija Petri Cederlöf (kunnallinen ohjelmatyö) ja taustoittava sihteeri, suunnittelija Mirja Määttä (läänien ohjelmatyö).

Työryhmän tukena on toiminut yhteysverkosto, jossa on ollut mukana kehittämisohjelman teemoihin linkittyviä viranomaisia, tutkijoita, järjestöjä ja muita tahoja yhteensä noin 70. Yhteysverkosto on kokoontunut kolme kertaa. Yhteysverkostolta pyydettiin esityksiä ja aloitteita kehittämisohjelmaan otettavista asioista helmikuussa. Lausuntoja saapui 28 kappaletta. Valtionhallinnon keskustelufoorumilla Otakantaa.fi järjestettiin kaksi keskustelua kehittämisohjelman sisältöihin liittyen 13.2.–2.3. ja 14.9.–12.10. Lausuntokierros järjestettiin 12.9.–12.10. Lausunnon antoi 97 tahoja (liite 1). Syksyllä järjestettiin kahdeksan alueellista kehittämisohjelmaseminaaria lääninhallitusten toimesta. Tilaisuuksiin osallistui muun muassa kuntien ja järjestöjen edustajia. Nuorten kuulemistilaisuus järjestettiin 26.10. Tilaisuuteen osallistui ympäri Suomea lukiolaisten, ammattikoululaisten ja nuorisovaltuustojen edustajia. Lisäksi kehittämisohjelmaa on käsi-

telty lukuisissa eri järjestöjen ja muiden yhteisöjen tilaisuuksissa.

Kehittämisohjelmaa on käsitelty lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman ministeriryhmässä 24.8. ja 27.11. sekä hallituksen iltakoulussa 21.11. Kehittämisohjelma on ollut kunnallistalouden ja -hallinnon neuvottelukunnan erillisneuvottelussa.

1.3 Sisällöstä ja toimeenpanosta

Kehittämisohjelmassa asetetaan hallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan tavoitteet vuosille 2007–2011. Edellisen kerran näin laajaa poikkialinnollista lapsi- ja nuorisopolitiikan kansallista linjausta on tehty kansainvälisen lapsen vuoden 1979 yhteydessä.

Kehittämisohjelman painopisteiden perustelu tulee hallituksen tekemästä nykytilan kuvauksesta (otsikko 3). Kehittämisohjelman linjaukset otetaan huomioon ministeriöiden toimintasuunnitelmissa ja -ohjelmissa, sektori-kohtaisissa politiikka-asiakirjoissa sekä ministeriöiden talousarvioissa. Kehittämisohjelman sisältö linkittyy erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon kansalliseen kehittämisohjelmaan (STM), lastensuojelun kehittämisohjelmaan (STM), alkoholiohjelmaan (STM), tasa-arvo-ohjelmaan (STM), sisäisen turvallisuuden ohjelmaan (SM), asuntopoliittiseen toimenpideohjelmaan (YM), kestävän kehityksen kansalliseen strategiaan (YM), koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmaan (OPM), kulluttajapoliittiseen ohjelmaan (KTM), maaseutupoliittisiin kokonais- ja erityisohjelmiin (MMM), kansalliseen väkivallan vastaiseen ohjelmaan (OM), kansalliseen tietoturvastrategiaan ja arjen tietoyhteiskuntastrategiaan (LVM) sekä valtakunnalliseen liikenneturvallisuuksuunnitelmaan (LVM).

Kehittämisohjelmaa toteutetaan kehyspäättöksen ja valtion talousarvion puitteissa priorisoimalla määrärahoja ja kohdentamalla niitä uudelleen. Hallitus on varannut kehyskau-

delle vuosittain 30,5 miljoonaa euroa nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn ja työllisyyden parantamiseen. Kehittämishojelman linjaukset, jotka merkittävästi poikkeavat nykyisistä valtiontalouden linjauksista, selvitetään erikseen seuraavaa vaalikautta varten.

Hallitusohjelman mukaisesti kehittämissohjelma muodostaa perustan lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmalle, joka seuraa ja tukee kehittämissohjelman toteutumista vaalikauden aikana. Hallituksen strategia-asiakirjaan kirjatut indikaattorit lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin seurannasta toimivat kehittämissohjelman toimeenpanon vaikuttavuusmittareina (liite 2). Kehittämissohjelman sisällöt liittyvät myös terveyden edistämisen sekä työn, yrittämisen ja työelämän politiikkaohjelmiin. Kehittämissohjelman toimeenpanoa arvioi vuosittain valtion nuorisotutkimus neuvottelukunta nuorisolain 5 §:n mukaisesti, mikä tukee kehittämissohjelman seuranta- ja tarvittavaa kehitystyötä seuraavaa valmistelukierrosta pohjustaen.

Kehittämissohjelma rakentuu yhdeksästä politiikkakokonaisuudesta (otsikot 4–12), joita tukee kehittämissohjelman seuranta- ja tietotarvetta käsittelevä otsikko 13. Kunkin otsikon alla on esitetty aihealueeseen liittyvät kehittämistoimet, jotka kuvataan kolmessa tasossa; kuvaus, tavoite ja toimenpide. Näiden lisäksi esitetään asian vastuutaho sekä politiikkaohjauksen väline (informaatio-ohjaus, säädösohjaus, resurssiohjaus). Aihealueiden tavoitteet ovat osittain hallituskausitarkastelun ylittäviä. Toimenpiteet ovat hallituskauteen sisältyviä.

Lapsista puhuttaessa kehittämissohjelmassa tarkoitetaan pääsääntöisesti alle 18-vuotiaita ja nuorilla 18–28-vuotiaita. Lapsuuden ja nuoruuden nivelvaiheissa 13–17-vuotiaiden kohdalla määrittelyt menevät osittain päällekkäin. Otsikoissa 6, 7 ja 9 lapsilla ja nuorilla tarkoitetaan pääsääntöisesti alle 18-vuotiaita. Lapsi- ja nuorisopolitiikalla tarkoitetaan laa-

jasti alle 29-vuotiaiden kasvu- ja elinolojen parantamista.

Kehittämissohjelman toimeenpanossa keskeisiä toimijoita ministeriöiden, läänien ja valtion virastojen ohella ovat kunnat, maakuntien liitot, kansalaisjärjestöt, eri kirkolliset toimijat, erityisesti Suomen evankelisluterilaisen kirkon laaja lapsi-, nuorisotutkimus ja perhetyö, lapsuus- ja nuorisotutkimus sekä tiedotusvälineet ja muut mediatoimijat.

1.4 Kansainvälisestä politiikka-kehityksestä

Kansainvälisistä velvoitteista tai Euroopan unionin piirissä päätetyistä politiikoista lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissohjelmaan vaikuttavat erityisesti Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksen vuonna 1989 hyväksymä YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus, joka tuli Suomessa voimaan vuonna 1991, sekä EU:n nuorisopolitiikan valkoista kirjaa (“EU:n nuorisopolitiikan uudet tuulet”) vuodelta 2001 seuranneet ministerineuvoston päätelmät yhteisistä eurooppalaisista nuorisopolitiikan tavoitteista ja niiden toimeenpanosta. Hallinnonalat ylittävän nuorisopoliittisen yhteistyön osalta keskeisin merkitys on eurooppalaisella nuorisopolitiikalla (European Youth Pact), jonka Eurooppa-neuvosto hyväksyi vuoden 2005 maaliskuussa yhdeksi Lissabonin strategian tavoitteita edistäväksi välineeksi.

Lapsen oikeuksien sopimus on maailman laajimmin ratifioitu ihmisoikeussopimus. Yleissopimuksen soveltamisalaan kuuluvat kaikki alle 18-vuotiaat henkilöt “ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin mielipiteisiin, kansallisuuteen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen tai syntyperään” katsomatta. Sopimus korostaa lapsen itsemääräämisen ja lapsuuden arvona sinänsä. Sopimus korostaa vanhempien ensisijaista kasvatusvastuuta sekä julkisen vallan velvollisuutta tukea vanhempia. Valtio

takaa viimesijaisesti lapsen oikeuden hyvään elämään. Valtiolla on velvollisuus tiedottaa lapsen oikeuksista. Suomessa YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksesta tiedottaminen, sen tunnetuksi tekeminen ja sen tavoitteiden täytäntöönpano kotimaassa on kaikkien viranomaisten tehtävä.

Sopimuksen mukaan lapsia on kohdeltava yhdenvertaisesti. Jokaisella lapsella on oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja omaan tahtiin kehittymiseen. Julkisen vallan on asetettava päätöksenteossa lapsen etu ensisijalle. Nämä tarkoittavat yleistä velvoitetta lapsisyttävällisen yhteiskunnan kehittämiseen sekä tarvetta päätösten lapsivaikutusten arvioinnin kehittämiseen.

Sopimuksen oikeudet jaetaan usein kolmeen osaan: 1) lapsen oikeus erityiseen hoivaan ja suojeluun (protection), 2) lapsen oikeus riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista (provision) sekä 3) lapsen oikeus osallistua ja tulla kuulluksi ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti (participation). Sopimus on vaikuttanut Suomen perustuslakiin, jonka 6 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä. Perustuslain mukaan lapsilla on oikeus vaikuttaa omiin asioihinsa kehitystasonsa mukaisesti. Nuorisolaki (72/2006) velvoittaa järjestämään lapsille ja nuorille mahdollisuuden osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn. Lisäksi nuoria on kuultava heitä koskeissa asioissa.

Euroopan unionin yhteiset nuorisopolitiittiset tavoitteet perustuvat ministerineuvoston vuoden 2002 kesäkuussa tekemään päätökseen kehittää nuorisopoliittista yhteistyötä komission valkoisessa kirjassa esittämän menetelyn mukaisesti neljällä painopistealueella (nuorten osallistuminen, nuorisotiedotus, vapaaehtoistyö ja nuorisotutkimus). Nuorisopimuksen tavoitteena on vastata Euroopan väestörakenteen muutoksen aiheuttamiin haasteisiin ja antaa nuorille uuden tilanteen edel-

lyttämät taidot ja valmiudet. Sopimuksen tavoitteena on parantaa nuorten koulutusta, liikkuvuutta, sosiaalista osallisuutta ja siirtymistä työelämään sekä helpottaa työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista. Nuorisopimuksen toimeenpano sisällytettiin kansallisten Lissabon-toimenpideohjelmien valmisteluun vuoden 2005 syksyllä.

Lisäksi kehittämisohjelman sisältö liittyy myös muihin Suomea velvoittaviin keskeisiin ihmisoikeussopimuksiin ja niiden valinnaisiin pöytäkirjoihin tai lisäpöytäkirjoihin, jotka turvaavat lapsille ja nuorille ihmisoikeuksia ja perusvapauksia, kuten YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaan yleissopimukseen, YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen ja taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen, Eurooppalaiseen yleissopimukseen ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevaan eurooppalaiseen peruskirjaan sekä Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevaan puiteyleissopimukseen.

2 HALLITUKSEN LAPSI- JA NUORISOPOLITIIKAN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Lapsi- ja nuorisopolitiikan perustelu

Hallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan perustana ovat YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus sekä Suomen perustuslain lapsille ja nuorille takaamat oikeudet.

Lapsuus ja nuoruus ovat elämänvaiheita, joiden aikana rakentuu pohja aikuisuudelle. Tuen antaminen kasvulle ja kehitykselle vastuulliseen kansalaisuuteen ja aikuisuuteen on koko yhteiskunnan tehtävä. Hyvä lapsuus ja nuoruus ovat yhteiskunnallinen itseisarvo. Lapsuudessa ja nuoruudessa muodostuvat elämäntavat vaikuttavat ihmisen terveyteen ja hyvinvointiin koko elämänkaaren ajan. Maamme väestörakenteen muutos edellyttää lapsi- ja nuorisopoliittisen näkökulman korostamista kaikilla hallinnon tasoilla ja yhteiskuntasuunnittelussa. Kysymys on yhteiskunnan tulevaisuuden turvaamisesta. Ongelmat voivat olla globaaleissa kehyksissä, mutta ratkaisut ovat kansallisia ja toteutus paikallista.

Lasten ja nuorten hyvinvointi syntyy ensisijaisesti perheissä ja lähiyhteisöissä. Toimiva ja tasapainoinen vanhemmuus on perheiden hyvinvoinnin ytimenä. Vanhemmuuteen kasvaminen alkaa jo odotusaikana ja se todentuu lapsen synnyttyä. Vanhemmuuteen kasvaminen ja vanhemmuuden säilyminen toimivana ihmissuhteena edellyttää yhteiskunnan tukitoimia, joista osa kohdentuu lapsi–vanhempivuorovaikutussuhteeseen ja osa vanhempien keskinäisen suhteeseen. Lisäksi vanhemmuudessa tarvitaan toisia vanhempia. Perheiden itsensä mukaan he ovat saaneet parasta tukea

vanhemmuuteensa toisilta samassa tilanteessa olevilta.

Keskeinen elementti perheiden hyvinvoinnissa on perheen taloudellinen toimeentulo. Perheille ei tule asettaa kohtuutonta taloudellista lisärasitetta niiden ottaessa tehtäväkseen uuden sukupolven kasvattamisen ja siten yhteiskunnan tulevaisuuden turvaamisen. Taloudellisen toimeentulon perustana on vanhempien mahdollisuus osallistua työelämään. Niin vanhemmille kuin muille huoltajille on tehtävä mahdolliseksi sovittaa yhteen perheen ja lasten tarpeet sekä työelämän vaatimukset. Tämä edellyttää todellisia toimia sekä perhe- ja työpolitiikassa että työyhteisössä. Perheen, opintojen ja työn joustavan, perhelähtöisen yhteensovittamisen kautta perheellistyminen mahdollistuu kaikille perhettä suunnitteleville ja lasten hoivasta ja kasvatuksesta voidaan huolehtia. Tämä edellyttää todellisia toimia perhe- ja työpolitiikassa, työyhteisössä ja opetuksen järjestämisessä.

Lapsilla ja nuorilla on oikeus osallisuuteen yhteiskunnan yhteisistä voimavaroista sekä osallistumiseen yhteiskunnan kehittämiseen liittyvään päätöksentekoon. Yhteiskunnan hallintoon on rakennettava väylät lasten ja nuorten mielipiteiden huomioon ottamiseen entistä laajemmin. Samalla on huolehdittava, että kaikille lapsille ja nuorille riippumatta sukupuolesta, mahdollisesta vammaisuudesta, kulttuurisesta tai etnisestä taustasta tai seksuaalisesta suuntautumisesta muodostuu yhtäläiset ja tasa-arvoiset mahdollisuudet osallisuuteen yhteiskunnan toiminnoista ja resursseista. Lisäksi on turvattava molemmilla kotimaisilla kielillä ja saamelaisalueella saamen kielellä lapsi-, nuoriso- ja perhepalveluiden saatavuus ja taso sekä käytännön mahdollisuudet tulla kuulukuksi ja pystyä vaikuttamaan omalla äidinkielellään. Tieto- ja viestintäteknologian kehittymisen myötä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet ovat aiempaa helpompia toteuttaa.

Lapsen kasvu ja kehitys kohti nuoruutta ja aikuisuutta edellyttävät koko elinkaaren matkalta perheen ja yhteiskunnan tukea. Itsenäisen ja täysivaltaisen kansalaisen aseman saavuttaminen tarkoittaa erilaisten toimintavalmiuksien omaksumista. Yhteiskunnan sosiaalistasamis-, kasvatus- ja opetusjärjestelmän on tuotettava jokaiselle lapselle nämä valmiudet. Lisäksi on pystyttävä hahmottamaan, että digitaalisena sukupolvena tämän päivän lapset ja nuoret siirtävät osaamistaan vanhemmille sukupolville. Sukupolvinen vuorovaikutus on muuttumassa kaksisuuntaiseksi osaamisen ja taitojen siirtämisen kannalta.

Lapset tarvitsevat jokapäiväistä läsnäolevaa suhdetta aikuisiin, jotka kykenevät riittävästi jakamaan lasten ilot ja murheet sekä opastamaan maailmaan suuntautumisessa ja sen ymmärtämisessä. Nuoren itsetuntoa ja omatoimisuutta on rohkaistava oman elämän valinnoissa ja päätöksissä. Lapsi- ja nuorisokasvatuksen perusta on kodissa, varhaiskasvatuksessa, koulussa sekä vapaa-ajan vertaisryhmissä ja kasvuyhteisöissä (”kodissa, koulussa ja kavereissa”). Kukaan ei ole osaton lasten ja nuorten hyvinvoinnista – vastuu on yhteinen.

2.2 Hallituksen linja – lapsi- ja nuorisoystäväallinen Suomi

Strategiset painopisteet – kohti elämänkaaripolitiikkaa

Kehittämishjelman kuudella strategisella lapsi- ja nuorisopolitiikan painopisteellä vahvistetaan ennaltaehkäisevää työtä korjaavaan nähdessä. Tämä tukee ensisijaisesti kasvatusvastuuta kantavaa kotia. Lapsi- ja nuorisopolitiikan suunnittelussa otetaan huomioon lapsen ja nuoren koko kasvuympäristö ja eri elämäntilanteiden keskinäinen suhde (elämänkaaripolitiikka). Hallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan strategiset painopisteet ovat lapsia, nuoria ja lapsiperheitä koskien:

1. **Ennaltaehkäisevän peruspalvelujärjestelmän toimivuus**
2. **Palvelujärjestelmän toimivuus elämän siirtymä-, muutos- ja kriisivaiheissa**
3. **Palvelujärjestelmän varhainen puuttuminen ja tuki**
4. **Moniammatillisuus, poikkihallinnollisuus ja monitoimisuus**
5. **Osaamisen turvaaminen ja asiakaslähtöisyys**
6. **Päätöksenteon lapsi- ja perhevaikutusten ennakointi, arviointi ja seuranta**

Laadukkaat lähi- ja peruspalvelut sekä niiden helppo saatavuus ja saavutettavuus tukevat lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä hyvinvointia. Palvelujärjestelmän toimivuus ja vaikuttavuus edellyttävät kaikille väestöosille kohdentuvien ja asiakkaan tarpeisiin vastaavien palvelujen tuottamista. Palvelujärjestelmän on kyettävä luomaan lapsen ja nuoren ympärille hyvinvointia edistävää verkostoa, joka toimii saumattomasti lapsen ja nuoren tukena niin ennalta hyvinvoinnin uhkia poistavana kuin tehokkaasti ongelmiin tarttuvana. Palveluverkoston on tunnistettava lapset, nuoret ja heidän perheensä moninaisena asiakasryhmänä. Palveluverkoston toimivuuteen on panostettava horisontaalisesti eri palvelumuotojen ja toimijoiden kesken sekä vertikaalisesti palveluketjuina erityis- ja erikoispalveluja tarvittaessa.

Lapsuuden ja nuoruuden elinkaareissa on vahvistettava perheille sekä lapsille ja nuorille itselleen annettavaa tukea elämän siirtymä-, muutos- ja kriisivaiheissa. Tällaisia ovat lapsen syntymä yleisesti ja erityisesti ensimmäisen lapsen syntymä, päivähoitoon siirtyminen, koulun aloittaminen, eri koulutusasteille siirtymiset sekä asuinpaikan muutot. Lasten ja nuorten kasvu- ja elinoloja on tarkasteltava yhä enemmän elämänkaaripolitiikan kautta.

Lasten ja nuorten hyvinvointia vaarantavien syrjäytymisuhkien torjumisessa sekä syn-

tyneiden ongelmien ratkaisemisessa läpileikkaavana periaatteena tulee olla varhainen ongelmien tunnistaminen ja tuen tarjoaminen. Lapsen ja nuoren hyvinvointia estäviin tekijöihin tulee puuttua välittömästi niiden ilmetessä. Varhainen tuki ja puuttuminen vähentävät oleellisesti yhteiskunnan kokonaiskustannuksia verrattuna tilanteeseen, jossa alentunutta hyvinvointia pyritään palauttamaan korjaavilla toimenpiteillä. Tämän toimintaperiaatteen tulee olla läpileikkaava kaikilla yhteiskunnan toimintasektoreilla, riippumatta hallinnonalasta tai -tasosta.

Lapsiperheiden vanhempien elämänhallintaa on edistettävä ja mahdollisiin ongelmiin on puuttettava varhaisessa vaiheessa. Lapsella on oltava oikeus tukeen välittömästi, kun ongelmat uhkaavat kasaantua. Varhain ongelmiin puuttuvaa kotiin vietyä perhetyötä on järjestettävä moniammatillisena yhteistyönä. Perheitä auttaa matalan kynnyksen palvelujärjestelmä, joka mahdollistaa perheelle tuen hakemisen jo arjen huolen tilanteissa, ennen kuin ongelmat pääsevät kasaantumaan.

Paikallisella tasolla moniammatillisten rakenteiden ja työmuotojen on vahvistettava. Näin voidaan tukea lasten ja nuorten ensisijaista kasvupaikkaa eli kotia. Ennakoivan ja varhaisen puuttumisen toimintaperiaate edellyttää kulttuurista muutosta, rakenteiden muuttamista ja monitoimijaisen yhteistyön osaamista ja johtamista. Lapsi- ja nuorisosioiden kanssa työskentelevillä on oltava tarpeelliset valmiudet kohdata eri vähemmistöjen kysymyksiä.

Yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat jokaisen lapsen ja nuoren elämään. Yhteiskunnallisia muutoksia voidaan ohjailta ja ennakoida, mutta tämä edellyttää sekä laajaa yhteiskuntapoliittista analyysiä että poliittista tahtoa. Kaikissa yhteiskuntapoliittisissa ratkaisuissa lasten ja nuorten hyvinvointi on nostettava selkeämmin esille. Yhtenä välineenä

tähän on päätösten lapsi- ja perhevaikutusten arviointi.

Yhteiskuntapolitiikassa on tärkeää säilyttää sukupolvinen tasa-arvo, jossa lapsille ja nuorille sekä toisaalta vanhemmalle väestölle suunnattujen palvelujen rahoittamista ei aseteta vastakkain.

Hallituksen tavoitteena on lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin edistäminen ja eriarvoistumisen estäminen. Tavoitteena on vähentää korjaavien erityispalveluiden tarvetta luomalla lapsuus- ja nuoruusiässä perusta hyväälle terveydelle ja turvallisuudelle, sosiaaliselle hyvinvoinnille ja kasvamiselle tasapainoiseksi itseään toteuttavaksi yhteisön jäseneksi.

Toiminnalliset painopisteet

Kehittämisohjelmassa käsiteltävät politiikka-kokonaisuudet ja niistä tehtävät toimenpiteesitykset pohjautuvat hallitusohjelmaan kirjattuun lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman tavoite- ja prioriteettilistaan. Monikulttuurisuuteen ja eri vähemmistöihin kuuluvien lasten, nuorten ja heidän perheidensä kasvu- ja elinoloihin liittyviä näkökulmia on avattu moninaisuutta ja yhdenvertaisuutta käsittelevässä otsikossa 4 sekä läpileikkaavasti koko asiakirjassa. Kehittämisohjelman valmistelussa on otettu huomioon sukupuoli-vaikutusten arviointi. Kehittämisohjelman toimeenpanossa arvioidaan toimenpiteiden sukupuolivaikutukset. Hallitusohjelman mukaan hallitus varmistaa, että sukupuolinäkökulma valtavirtaistetaan lainvalmistelussa, työarvio- ja prosessissa sekä muissa merkittävässä hankkeissa jo toiminnan alkuvaiheissa.

Hallitusohjelman lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman tavoite- ja prioriteettilistaus on seuraava:

- lasten ja nuorten kansalaistaitojen, koulutuksen, harrastustoiminnan ja osallistumisen edistäminen

- vanhemmuuden tukeminen ja yhteisöllisyyden vahvistaminen
- lapsiperheiden hyvinvoinnin, taloudellisen aseman ja palveluiden parantaminen
- lasten ja nuorten huostaanottojen tarpeen vähentäminen
- lasten ja nuorten syrjäytymisuhkien ja pahoinvoinnin varhainen tunnistaminen ja tuki
- nuorten koulutus ja työllisyys
- lasten ja nuorten terveyserojen kaventaminen sekä terveiden elintapojen ja mielenterveyden edistäminen
- lasten ja nuorten elinolojen, erityisesti lapsiköyhyyden seurannan tietopohjan parantaminen
- päätösten lapsivaikutusten arvioinnin kehittäminen
- lapsen oikeuksista tiedottamisen edistäminen

3 LAPSET JA NUORET

TÄNÄÄN SEKÄ TULEVAISUUDEN HAASTEET

3.1 Lapsuus ja nuoruus elämänvaiheena

Lasten ja nuorten elämänvaiheet ovat hyvin erilaiset toisiinsa verrattuna. Käsiteparit lapsuus ja nuoruus sekä nuoruus ja aikuisuus ovat liukuvia erityisesti nuoruuden osalta, sillä yksilöiden välillä voi olla suuria eroja biologisessa, psykologisessa ja sosiaalisessa kehityksessä. Yhteiskunnallisesti henkilön aikuistumiseen liitetään tekijöitä, jotka liittyvät koulun päättämiseen, työuran valintaan ja työpaikan löytämiseen sekä itsensä ja mahdollisen perheensä elättämiseen.

Ensisijainen vastuu lasten kasvatuksesta ja hyvinvoinnista on vanhemmilla. Äitien ja isien vanhemmuutta on tuettava siten, että perheen ja lasten hyvinvointi paranee. Vanhemmuutta on tuettava paitsi ongelmien ilmetessä, myös niitä ehkäisevästi ja vanhempien aineellisia ja henkisiä voimavaroja lisäävästi. Lasten ja nuorten pahoinvoinnin taustalla ovat usein vanhempien vaikeudet omassa elämässään ja kasvatustehtävässään. Vanhemmat saattavat kokea jäävänsä vaille tarvitsemaansa tiedollista ja muuta tukea.

Pohja rakentuu varhain

Raskauden aika ja ensimmäiset elinvuodet muokkaavat vahvasti ihmisen kehitystä. Kiihkeimmän kehityksen vaihe aivojen kypsytyksessä alkaa noin kolme kuukautta ennen syntymää ja jatkuu kolmanteen ikävuoteen syntymän jälkeen. Varhain tapahtuvalla kehityksellä ja oppimisella on kattavampi merkitys myöhempien kehitysmahdollisuuksien ohjaamisessa kuin myöhemmillä vaiheilla. Myöhemmät

kehitysvaiheet rakentuvat edeltävien kehitysvaiheiden pohjalle.

Aivojen varhainen kehitys tapahtuu vuorovaikutussuhteissa. Tutun ihmisen kasvot, tuoksu ja ääni jäsentävät aluksi kehittyvää keskushermostoa voimakkaammin kuin mikään muu. Ihminen oppii tunnekommunikaation perustaidot ensimmäisten noin kahdeksan kuukauden aikana. Lapsi kehittää luottavaisen perusolemusmallin, kun hänen viesteihinsä vastataan riittävän hyvin. Pahoinpitelyyn altistavan tavan siirtyminen sukupolvelta toiselle on selvimmän osoitettuja esimerkkejä ei-geneettisestä periytymisestä. Ihmissuhteiden mahdollisuudet korjata kehitystä jatkuvat läpi elämän. Raskaus, syntymä ja vanhemmuus lapsen ensivuotena ovat inhimillisesti, kansanterveydellisesti ja kansantaloudellisesti äärimmäisen arvokkaita.

Useissa kunnallisissa hyvinvointipalveluissa on lasten kohdalla tavoitteena tehdä vanhempien kanssa mahdollisimman tiivistä yhteistyötä. Lähtökohtana on lapsen etu. Pelkästään lapsen kanssa toimiminen ei edistä hänen hyvinvointiaan, koska lapsella ei ole mahdollisuuksia ja osaamista tarvittavien omien kasvu- ja elinolosuhteidensa muuttamiseen.

Lapsuudesta kohti nuoruutta

Kun ihmisen varhaisvaiheita luonnehtii läheisiin liittymisen ”vimmaisia” tarve kehitystä kannattelevana tekijänä, murrosiässä lähiperheestä irtaudutaan ja painopiste siirtyy jo osittain perheen ulkopuolelle. Itsenäistymisen kausi merkitsi vanhan kansan ajattelussa ihmisen toista syntymää. Tällöin nuoren itsenäistymisen siirtymäkenttänä toimivien ympäristöjen turvallisuus korostuu. Tällä hetkellä lasten ja nuorten arjessa on uutena toimintaympäristönä yhä vahvemmin läsnä verkkomaailma, jossa luodaan varhain sosiaalisia verkostoja. Samalla nuorisokulttuurit saavuttavat lapsen ja alkavat kiinnostaa häntä aikaisempaa varhaisemmin. Lapsuudesta nuoruuteen siirryttäes-

sä kohdataan monia nivelvaiheita, jotka vaativat vahvaa sosiaalista tukea.

Nuoret ja nuoret aikuiset ovat jo enemmän itsellisiä toimijoita ja joutuvat ottamaan itse vastuuta elämästään, opiskelustaan, terveydestään ja toimeentulostaan. Nuorten yhteiskunnalliseksi tehtäväksi nähdään itsensä kehittäminen ja tulevaisuudessa tarvittavien valmiuksien hankkiminen. Nuorten elämässä on useita elämäntilanteen muutoksia, jotka vaikuttavat nuoren elämään. Opiskelun ja mahdollisten opiskelupaineiden lisäksi tilanteeseen saattavat liittyä muutto vanhempien luota uudelle opiskelupaikkakunnalle, uusi asumismuoto, uudet kaverit, uudet harrastukset sekä taloudelliset huolet.

Aikuisuuden vastuisiin

Suuresta osasta nuoria tulee vanhempia, joille yhteiskunnallinen asema määrittyy osin vanhemmuuteen liittyvien odotusten ja velvoitteiden kautta. Kolmas kehityksellisesti suuri dynaaminen vaihe ajoittuu oman perheen perustamiseen. Tällöin tapahtuu perheen vanhempana liittyminen uuden perheen jäseneksi. Niin sanottuihin nuoruuden ruuhkavuosiin tiivistyvät koulutuksen loppuun suorittaminen, työelämään siirtymisestä syntyvät ja siellä kohdattavat paineet, parisuhteen rakentaminen, asunnon hankinta, lasten syntyminen, suhteen luominen heihin sekä hoidon järjestäminen. Pikulapsiperheissä kohtaavat kehittämisohjelman ikähaitarin ääripäät, eli vasta maailmaan tulleet lapset ja nuoret vanhemmat.

3.2 Kasautuvaa ja piiloutuvaa pahoinvointia hyvinvointivaltiossa

Lasten ja nuorten hyvinvointi on suomalaiselle yhteiskunnalle keskeinen menestystekijä. Hyvin toimivan ja hyvinvoivan yhteiskunnan tehtävänä on tukea lapsiperheitä niiden kasvatus tehtävässä, luoda turvalliset kasvatusolosuhteet sekä turvata lasten ja nuorten terve

kasvu ja kehitys. Jokaisen lapsen ja nuoren hyvinvointi on itseisarvoinen tavoite. Tasapainoinen ja onnellinen lapsuus ja nuoruus ovat myös kansantaloudellisia menestystekijöitä. Maassamme on alle 29-vuotiaita noin 1 825 000, mikä on 36 prosenttia koko väestöstä. Alle 18-vuotiaita näistä on noin 1 100 000. Lapsiperheitä on vajaa 600 000 eli noin 40 prosenttia kaikista perheistä.

Suomessa suurella osalla lapsista ja nuorista elämä sujuu hyvin. Monet lapsille ja nuorille suunnatut palvelut ovat laadukkaita ja kaikkien saatavilla. Maksuton perusterveydenhuolto ja koulutus ovat vahvoja yhteiskuntaa tasa-arvoistavia rakenteita. Suomen imeväis- ja lapsikuolleisuus ovat muiden Pohjoismaiden ohella maailman alhaisimpia (kuvio 1). Hyvinvointi on nähtävissä muun muassa nuorten omista arvioista elämänlaadustaan (kuviot 2–4, taulukko 1), koulutustason kohoamisena ja yleisenä vaurastumisena, joka luo taloudellista hyvinvointia lapsille ja nuorille. Pääteistä kieltäydytään ennen täysi-ikäisyyttä yhä useammin, vaikkakin nuorten alkoholinkäyttö on yleistä (kuviot 5–10).

Lasten ja nuorten maailma sisältää paljon paineita, joista johtuvaan pahoinvointiin ja siitä aiheutuviin seurauksiin ei pystytty reagoimaan riittävän hyvin. Paineita kohdistuu muun muassa omaan ulkonäköön, sukupuolirooleihin, itsensä hyväksytyksi kokemiseen, varhaiseen aikuistumiseen sekä odotuksiin menestymisestä.

Lasten ja nuorten terveyttä uhkaavat muun muassa liikunnan puute, väärät ravintotottumukset, lihavuuden yleistyminen sekä vähäinen uni. Esimerkiksi yläluokkalaisista pojista 30 prosenttia ja tytöistä 21 prosenttia sekä lukiolaisista pojista 45 prosenttia ja tytöistä 26 prosenttia menee arki-iltaisin nukkumaan illalla yhdentoista jälkeen. Yksittäisistä terveystottumuksista päivittäinen väsymys on yhteydessä opiskeluvaikeuksiin ja masentuneisuuteen. Lasten ja nuorten mielenterveyden oi-

reet ja psykososiaaliset ongelmat ovat kasvussa. (Kuviot 11–17.)

Huostaanotetut ja huono-osaiset

Viime vuosina on tapahtunut kasautuvan huono-osaisuuden syventymistä. Pienellä joukolla on suuret ongelmat, jotka tulevat kalliiksi inhimillisesti ja kansantaloudellisesti. Ongelmien kasautuminen näkyy muun muassa lastensuojelun tarpeen lisääntymisenä. Samaan aikaan päivähoitoryhmät ja koulujen luokkakoot ovat kasvaneet sekä terveyspalvelujen saatavuus heikentynyt. Osittain taustalla on jo ylisukupolvi- syrjäytymistä, jolloin kotoa saadut mallit eivät tue myönteistä elämänhallintaa. Kyse ei ole kuitenkaan ainoastaan huono-osaisuudesta, vaan yhteiskunnallisesta muutoksesta, joka koskettaa koko lapsi- ja nuorisoväestöä sekä perheiden arkea. Maan sisäinen muuttoliike, työn, opintojen ja perhe-elämän yhteensovittamisen paineet, perheiden asumiskulujen kasvu kasvukeskuksissa sekä avo- ja avioerojen määrän lisääntyminen heikentävät perheiden ajallisia ja sosiaalisia resursseja.

Lapsen ja nuoren kasvuympäristö on sidoksissa koko yhteiskunnan kehitykseen ja tehtyihin arvovalintoihin. Vanhempien ja lapsiperheiden syrjäytyminen sekä siihen yleisesti liittyvä vanhempien alkoholin ja muiden päihteiden käyttö, johon liittyy myös usein lähisuhdeväkivaltaa, ovat merkittävimpiä esteitä lasten ja nuorten hyvinvoinnin lisäämisessä (kuviot 18–25, taulukko 2). Alkoholin käytön ongelmat ilmenevät muun muassa poliisin suorittamien kotikäyntien lisääntymisenä. Vanhempien alkoholinkäyttö aiheuttaa haittaa noin joka kymmenennen lapsen ja nuoren elämässä. Vanhempien liiallinen alkoholinkäyttö on lastensuojelutoimenpiteisiin ryhtymisen yleisin syy.

Vuonna 2006 kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna yhteensä 15 628 alle 21-vuotiaasta. Sijoitetuista lapsista ja nuorista perhehoidossa oli 35,2 prosenttia, laitoshoidossa 48,7 pro-

senttia ja muussa hoidossa 16,1 prosenttia. Kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli 1,2 prosenttia 0–17-v. lapsista. Huostaanotettuja lapsia oli 9532, joista tahdon vastaisesti 1864. Lastensuojelun avohuollon piirissä lapsia ja nuoria oli yhteensä 59 069, mikä vastaa 4,6 prosenttia 0–20-vuotiaista. Suomessa sijoitetuista lapsista harva on perheissä, sillä Norjassa vastaava luku on noin 80 prosenttia ja Ruotsissa yli 70 prosenttia. (Kuviot 26–29.)

Suomeen on kehittynyt koulupudokkaiden joukko, joiden tulevaisuuden näkymä on heikko (taulukko 3). Tilastokeskuksen työssäkäyntitilaston rekisteripohjaisien tietojen perusteella 15–24-vuotiaita nuoria oli vuoden 2005 lopussa 655 000. Opiskelemassa tai työssä heitä oli noin 570 000. Työttömänä oli 32 000, varusmies- tai siviilipalvelussa oli noin 17 000 ja kotona hoitamassa lapsia tai eläkkeellä tai muussa vastaavassa oli vajaa 17 000 nuorta. Eri rekisteritietoihin pohjautuvan tilastoidun toiminnan ulkopuolella oli noin 20 000 nuorta, joista 6 000 oli suorittanut jonkun peruskoulun jälkeisen tutkinnon, esimerkiksi ylioppilastutkinnon tai ammatillisen tutkinnon. Noin 14 000 nuorta oli sellaisia, jotka eivät olleet suorittaneet peruskoulun jälkeen tutkintoa vuoden 2005 loppuun mennessä ja joiden toiminnasta ei ollut tietoa. Muussa toiminnassa olevista 14 000 nuoresta kolmannes asui Uudenmaan maakunnassa. Heistä oli suomenkielisiä 80 prosenttia, ruotsinkielisiä 5 prosenttia ja muunkielisiä 15 prosenttia. Heidän joukossaan oli sellaisia, jotka ovat saattaneet olla mukana esimerkiksi työpajatoiminnassa tai jossain lyhyessä koulutuksessa, joka ei kuulu yksilöpohjaisen tilastoinnin piiriin.

Syrjäytymisen kova hinta

Lasten, nuorten ja perheiden pahoinnosta yhteiskunnalle aiheutuvista kustannuksista voidaan tehdä karkeita arvioita viimesijaisten toimenpiteiden osalta. Jo yksistään nämä luvut valaisevat korjaavien toimien raskautta ja ta-

loudellista kuormittavuutta. On hyvä muistaa, että tällöin kiinnitetään huomiota syntyviin kustannuksiin – ei esimerkiksi yksilön syrjäytymisestä johtuen yhteiskunnalta saamatta jääneisiin verotuloihin tai menetettyyn vapaaehtoispanokseen. Samalla on muistettava, että vastuullisen julkisen vallankäyttäjän on edistettävä lasten ja nuorten hyvinvointia riippumatta siitä, mikä on syrjäytymisen elinkaarikustannus. Syrjäytymisen ja pahoinvoinnin torjuminen perustuu ihmisyyden varjeluun ja tukeen.

Yksistään lastensuojelun kustannukset ovat vuosina 2000–2005 lisääntyneet 243 miljoonalla eurolla. Vuonna 2005 nämä kustannukset olivat 405 miljoonaa euroa, jossa kasvua vuoteen 2004 verrattuna oli 107 miljoonaa euroa. Lastensuojelullinen sijoittaminen perheeseen tai laitokseen maksaa vuodessa noin 30 000–60 000 euroa. Riihimäellä tehty elinkaarikustannuksen mallinnus havainnollistaa asiaa. Kunnan asukkaan kustannukset 16-vuotiaaksi asti ovat noin 95 000 euroa, mikäli hän ei tarvitse mitään erityispalveluita. Erityispalveluista lastensuojelutoimenpiteet nostavat hintaa huomattavasti. Jos lapsi otetaan huostaan vauvana ja on sijoitettuna perheeseen 17 vuotta, tulee lisähintaa noin 180 000 euroa. Tähän lukuun ei sisälly esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden palkkakuluja huostaanoton järjestämisessä. Hinta on huomattavasti korkeampi, jos lapsi joudutaan sijoittamaan lastenkotiin. Huumeita käyttävän nuoren hoitokulut ovat vuodessa jopa yli 140 000 euroa.

Suomalainen perhe

Enemmistö suomalaisista perheistä muodostuu kahdesta keskenään naimisissa olevasta vanhemmasta ja heidän yhteisistä yhdestä tai kahdesta lapsestaan. Samaan aikaan perherakenteet ovat muuttumassa monipuolisemmiksi. Yksinhuoltajaperheissä elää noin kuudennes lapsista ja uusperheissä noin joka kymmenes. Myös samaa sukupuolta olevien vanhempien perheiden määrä on Suomessa lisääntymässä.

Näiden perheiden kohdalla yhteiskunnalta tarvitaan varsinkin lapsen hyvinvoinnin ja turvallisuuden takaamiseksi yhdenvertaista lainsäädäntöä ja tunnustusta. Avioerojen suuri määrä vaikuttaa monella tavalla lasten ja nuorten elämään sekä turvallisten lähiyhteisöjen muodostumiseen. Ensisyntyttäjän ikä on noin 28 vuotta. (Kuviot 30–33.)

Lasten suhteellinen köyhyys on lisääntynyt viime vuosina. Puhuttaessa lapsiköyhyydestä tarkoitetaan alle 18-vuotiaiden köyhyysrajan alittaneiden osuutta kaikista alle 18-vuotiaista. Köyhäksi määritellään henkilö, joka kuuluu kotitalouteen, jonka kulutusyksikköä kohden lasketut käytettävissä olevat vuositulot jäävät alle 60 prosenttiin kaikkien kotitalouksien mediaanitulosta. Lapsiköyhyysaste kääntyi nousuun vuonna 1994, jonka jälkeen se on noussut noin 5 prosentista noin 12 prosenttiin (kuvio 34). Suurin köyhyysriski on yksinhuoltajaperheillä, pienten lasten perheillä ja monilapsisilla perheillä. Yksinhuoltajaperheiden köyhyysaste oli 10 prosenttia vuonna 1990. Vuonna 2004 yksinhuoltajien köyhyysaste oli noussut jo 27 prosenttiin.

Laajan lasten ja nuorten hyvinvointia kartoittavan kansainvälisen vertailututkimuksen mukaan suomalaisnuoret syövät harvemmin yhdessä perheen kanssa kuin nuoret missään muussa vertailun 25 OECD-maassa. Toisaalta koululaiset viettävät vain suhteellisen pienen osan päivästä yksin kotona. Enemmistö 10–18-vuotiaista koululaisista ei ole lainkaan yksin kotona. Lisäksi lähes 80 prosenttia suomalaisista 15-vuotiaista viettää useita kertoja viikossa aikaa vain jutellen vanhempien kanssa. Toisaalta lapset kokevat vanhempansa kiireisiksi ja kaipaavat heiltä enemmän aikaa.

Väestökehitys ja alueelliset muutokset

Maamme väestön ikärakenne on voimakkaassa muutoksessa. Työikäisen väestön määrä alkaa supistua vuoden 2010 jälkeen, kun suuret ikäluokat ovat täyttäneet 65 vuotta. Vuoteen

2025 mennessä yli 65-vuotiaita suomalaisia on tämänhetkiseen verrattuna yli 50 prosenttia enemmän. Esimerkiksi 16–21-vuotiaiden ikäluokat pienenevät vuoteen 2020 mennessä noin 11 prosenttia. Tämä tarkoittaa, että ikäluokka on vuonna 2020 noin 7 000 pienempi kuin se oli vuonna 2005. Nuorisoikäluokat kasvavat vielä vajaan 2 prosenttia vuoteen 2012 mennessä. Muutos on alueellisesti epätasaista. Uudellamaalla keskimääräinen nuorisoikäluokka kasvaa vuoteen 2012 mennessä noin 11 prosenttia, mutta esimerkiksi Etelä-Savossa ja Pohjois-Karjalassa se pienenee noin 10 prosenttia ja Kainuussa ja Lapissa reilun 10 prosenttia. Useimmissa maakunnissa ikäluokka pienenee jo vuoteen 2012 mennessä. Väestökehitykselle on tunnusomaista, että ainoastaan ikäänntyvien ryhmien määrä kasvaa. Näyttää siltä, että Suomessa ensimmäisenä maailmassa äänestäjien enemmistö tulee olemaan yli 50-vuotiaita. Suomessa tämän rajan ennakoidaan ylittyvän vuonna 2010. (Kuviot 35–36, taulukko 4.)

Erityispalveluiden saannissa on ongelmia korostuneesti suurten kaupunkien ulkopuolella. Kuntayhteistyötä tarvitaan erityisosaamista edellyttävien palveluiden tasa-arvoisen saatavuuden turvaamiseksi. Tällaisia palveluita on varhaiskasvatuksessa, lastensuojelussa, oppilas- ja opiskelijahuollossa sekä oppimisvaikeuksien tunnistamisessa. Samoin neuvola-, koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palveluiden toteutumisessa on eroja kuntien kesken. Palvelut eivät kaikkialla vastaa valtakunnallisia suosituksia. Toisaalta suurissa kaupungeissa on nähtävissä asuinalueiden eriytymistä. Syrjäseutujen ylipitkät koulumatkat heikentävät osaltaan koululaisten tasapainoista arkea ja koulutuksen tasa-arvoisuutta.

Suomesta on kehittymässä entistä monikulttuurisempi maa, mikä on yhteiskuntamme kehittymisen kannalta myönteinen ja välttämätön haaste. Lasten ja nuorten maailmankansalaisuutta voidaan tukea kulttuurien välisellä vuoropuhelulla ja siihen liittyvillä kohtaamis-

illa. Lapset kohtaavat muista kulttuureista tulleita, äidinkielenään vierasta kieltä puhuvia lapsia päiväkodista ja koulusta alkaen. Lapset tarvitsevat tietoa eri kulttuureista lapsuudesta lähtien.

Aktiivinen maahanmuuttopolitiikka edellyttää toimiakseen perusteellista kotouttamista. Osa maahanmuuttajanuorista ja heidän perheistään kohtaa aiemmin kokemattomia ristiriitoja siirtyessään uuteen kulttuuriin. Tämä koskee erityisesti Afrikasta, Lähi-idästä ja Aasiasta muuttaneita perheitä, joiden ensimmäinen asuinmaa Euroopassa on Suomi. Suomen vuotuinen muuttovoitto on arvioitu 7 500 hengeksi. Kun ei oteta huomioon kansalaisuuden muutosta, ulkomaalaistaustaisen väestön määrä nousee vuoteen 2010 mennessä noin 160 000:een ja ulkomailla syntyneet huomioon ottaen yli 200 000:een. Vuoteen 2025 mennessä ulkomailla syntyneiden määrä nousee näin yli 300 000:een eli 6 prosenttiin väestöstä. Kulttuurien ja eri uskontojen välinen rakentava ja toiminnallinen dialogi sekä syrjinnän vastaisen toiminnan merkitys korostuvat tulevaisuudessa.

4 MONINAISUUS JA YHDENVERTAISUUS

4.1 Yleistä

Lapsi- ja nuorisopolitiikan yhdenvertainen toteutuminen vaatii näkemään lapset ja nuoret moninaisena joukkona. Suomessa riski yhdenvertaisuuden ja syrjäyttämättömyyden toteutumattomuudelle lasten ja nuorten keskuudessa liittyy etenkin maahanmuuttajaryhmiin, romaneihin, alkuperäiskansa saamelaisiin, seksuaalisiin vähemmistöihin ja vammaisiin. Näihin ryhmiin on lapsi- ja nuorisopolitiikassa kiinnitettävä erityistä huomiota. Lisäksi lapsi- ja nuorisopolitiikan valmistelussa ja toimeenpanossa on keskeistä hahmottaa toimenpiteiden sukupuolivaikutukset. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen tarkoittaa, että kaikkia päätöksiä ja toimenpiteitä, joilla on vaikutuksia ihmisiin, arvioidaan tavoitteena saada selville päätösten ja toimenpiteiden vaikutukset naisiin ja miehiin tai tyttöihin ja poikiin. Huomiota tulee kiinnittää sekä välittömiin että välillisiin vaikutuksiin. Kyse on hyvän hallinnon periaatteesta.

Maahanmuuttajat

Suurin osa maahanmuuttajalapsista ja -nuorisista on kotoutunut Suomeen hyvin tai melko hyvin. Maahanmuuttajanuorten kohdalla tärkein kotoutumista edistävä väylä on oppivelvollisuuteen perustuva opetus. Monikulttuurinen Suomi ei kuitenkaan tarkoita ainoastaan kulttuurivähemmistöjen integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan, vaan se vaatii suomalaiselta yhteiskunnalta rakenteellisia ja asenteellisia muutoksia – kysymys on kahdensuuntaisesta vaikuttimesta.

Suomessa asuu tällä hetkellä noin 122 000 ulkomaan kansalaista. Ennen 1990-lukua muut-

to Suomeen oli vähäistä. Muuttovirta lisääntyi huomattavasti vuonna 1990, kun inkeriläisille annettiin paluumuuttajan asema. Ulkomaalaisväestömme on kansainvälisesti vertailun pieni, vain noin 2 prosenttia väestöstä. Muita kuin suomea, ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuvia on noin 157 000 henkilöä eli noin 3 prosenttia. Suurimmat vieraskielisten ryhmät ovat venäjänkieliset (noin 42 000 henkeä), vironkieliset (noin 17 500 henkeä), englanninkieliset (noin 10 000 henkeä), somali-kieliset (noin 9 000 henkeä) ja arabiankieliset (noin 7 500 henkeä). Suomessa asuvat maahanmuuttajat poikkeavat ikärakenteeltaan Suomen kansalaisista. Maahanmuuttajista suurempi osa on työikäisiä. Lisäksi eroa on lasten ja nuorten suhteellisessa osuudessa. Maahanmuuttajista alle 29-vuotiaita on noin 5 prosenttia enemmän kuin suomalaisista.

Romanit

Romaninuorten asemasta on toistaiseksi ollut saatavissa verrattain vähän tutkittua tietoa. Romanien identiteetin rakennusosat, kuten tapakulttuuri, pukeutuminen ja kieli säilyvät ja kehittyvät nuorten romanien keskuudessa vaihtelevasti. Romanikielen hallinta on nuorilla vähäistä. Yleistäen voi sanoa, että romaniperinteen merkitys on viime vuosikymmenten aikana pienentynyt romaninuorten keskuudessa. Toisaalta romaninuoret eivät ole lähentyneet pääväestöön kuuluvia nuoria esimerkiksi koulutuksen tai työllistymisen suhteen.

Tärkein yksittäinen romaninuorten asemaan vaikuttava tekijä on koulutus. Maahanmuuttajanuorten tapaan monet romaninuoret liikkuvat kasvu- ja elinympäristönsä valtakulttuurin sekä perheidensä traditioiden välitilassa. Romanilasten ja -nuorten ongelmia ovat muun muassa lasten vähäinen osallistuminen esiopetukseen, peruskoulun keskeyttäminen, hakeutumattomuus jatko-opintoihin ja korkeakouluihin sekä syrjintä esimerkiksi työ-

hönötössä ja palveluissa. Syrjintä vahingoittaa romaninuorten identiteettiä.

Alkuperäiskansa saamelaiset

Saamelaisia on Suomessa vajaa 8 000 henkeä, joista 46 prosenttia asuu saamelaisten kotiseutualueella. Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea.

Saamelaislapset elävät keskellä kielenvaihdosta, eivätkä mahdollisuudet saamen kielen ylläpitämiseen ja kehittämiseen yllä suomen kielen oppimisen tasolle. Toisaalta saamelaiskulttuuri elää vahvistumisen kautta. Vahvistuminen näkyy saamelaisten nuorten lisääntyvänä kiinnostuksena kieltään ja kulttuurisia juuriaan kohtaan. Saamelaisnuorten keskuudessa voimistuu uusi nuori saamelaiskulttuuri, joka ammentaa elementtejä sekä perinteisestä saamelaiskulttuurista että globaalista kulttuurista.

Saamelaiskulttuurin ylläpitämistä vaikeuttaa saamelaisnuorten enemmistön asuminen hajallaan saamelaisalueen ulkopuolella. Siten kontaktien ylläpitäminen saman kielen puhujiin on vaativampaa kuin pääväestöön kuuluvilla nuorilla. Erityisen vaikea tilanne on kahden vähemmän puhutun saamen kielen (koltansaame ja inarinsaame) kohdalla. Kapeat opiskelu- ja työllistymismahdollisuudet kannustavat nuorten poismuuttoa saamelaisalueelta.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt

Seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuolen moninaisuus ovat nykyisin yhteiskunnallisesti aikaisempaa näkyvämpiä asioita. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret tarvitsevat yhteisöjen avoimuutta ja hyväksymistä oman identiteettinsä rakentamiseksi. Seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoltaan pohitiva nuori tarvitsee tukea ja hyväksyntää. Koulujen, oppilaitosten ja harrastustoiminnan kautta välitetyllä asiallisella tiedolla voidaan vahvistaa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten identiteettiä. Samalla lisä-

tään ikätoverien tietopohjaa, mikä muuttaa mahdollisia syrjiviä asenteita pidemmällä aikavälillä.

Vammaisryhmät

Vammaisuus voi tuottaa “erilaisen lapsuuden ja nuoruuden” kokemuksen kautta toiseuden ja siten yhteiskunnallisen osattomuuden tunteista myöhemmässä elämässä. Vammaiset henkilöt kohtaavat yhdenvertaisuuden tiellä esteitä, jotka vievät osan mahdollisuuksista ja tuottavat syrjäytymistä. Esimerkiksi koulutus voi olla puutteellinen tai yksipuolinen tarvittavien tukitoimien puuttumisen vuoksi. Tämä vaikuttaa jatkossa mahdollisuuksiin työllistyä, kuten myös osallistua aktiivisesti yhteisöjen toimintaan.

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen

Sukupuoli ja yhteiskunnassa olevat sukupuoli-roolit vaikuttavat voimakkaasti lasten ja nuorten elämään. Sukupuolinen tarkastelu konkretisoituu esimerkiksi arvioitaessa yksinhuoltajien taloudellista tilannetta, isyyttä ja isien osallistumista perhevapaiden käyttöön tai lasten ja nuorten pahoinvointia, jonka ilmenemismuodoissa on eroja sukupuolesta riippuen. Yksinhuoltajista valtaosa on naisia, etävanhemmista taas miehiä. Yksinhuoltajien työmarkkina-asema on vaativa, tulonsiirtojen reaaliarvot laskeneet ja asumiskulut nousseet. Taloudellinen rasitus kohdistuu eritilanteissa eri tavoin perheen huoltajalle ja etävanhemmalle. Naiset pitävät suurimman osan perhevapaista, mikä vaikuttaa naisten työmarkkina-asemaan ja esimerkiksi eläkkeisiin. Lastensuojelun toimissa tulisi ottaa huomioon, että tytöt ja pojat oireilevat usein eri tavoin.

Lasten ja nuorten harrastustoimintaa ja osallistumista kehitettäessä on otettava huomioon tyttöjen ja poikien erilaiset tarpeet. Kun kehitetään perheiden yhteistyötä varhaiskasvatuksen ja koulun kanssa, on isien osallisuuteen tarpeen kiinnittää huomiota. Sukupuolen mu-

kaisten erityisyyksien tunnistaminen liittyy varhaiseen puuttumiseen, sillä tytöt oireilevat usein psyykkisesti, kun taas pojat enemmän häiriökäyttäytymisen ja rikollisuuden kautta. Tyttöjä hoidetaan useimmin terveyden-, poikia taas sosiaalihuollon piirissä. Nuoret rikoksentekijät ovat suureksi osaksi poikia. Sukupuolirooleilla on merkitystä liikenneasenteissa. Koulutusalojen ja ammattien eriytyminen sukupuolen mukaan on Suomessa jyrkkää. Segregaation lieventämiseksi tarvitaan toimenpiteitä, jotka vaikuttavat muun muassa asenteisiin koulutus- ja ammatinvalinnoissa. On tärkeää, että niin sanotun ei-typillisen ammatin valinneilla on työelämässä yhtäläiset mahdollisuudet.

4.2 Yhdenvertaisuus ja syrjinnän torjuminen

KUVAUS: Yhdenvertaisuuslain (21/2004) mukaisesti ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjintä on aina vakava loukkaus yksittäistä ihmistä ja hänen edustamaansa ryhmää kohtaan. Syrjinnän muodot vaihtelevat tahattomasta, hienovireisestä poissulkemisesta avoimeen rasistiseen väkivaltaan. Syrjimättömyyden edistäminen vaatii muutosta asenteissa ja sitä kautta käyttäytymismalleissa. Näkyviin vähemmistöihin kuuluvilla on suuri riski joutua etniseen alkuperäänsä perustuvan syrjinnän, häirinnän ja väkivallan kohteiksi. Syrjinnän torjumisessa keskeistä on syrjinnän tunnistaminen, syrjintään puuttuminen sekä syrjinnän ehkäisy ja positiiviset tukitoimenpiteet.

Oikeus harjoittaa omaa uskontoaan on kirjattu YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen. Yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden toteutuminen vaatii uskontojen välistä dialogia. Oman uskonnon tunteminen ja muista us-

konnoista tietäminen ovat keskeinen edellytys ihmisten keskinäiselle kunnioitukselle. Uskonto on parhaimmillaan voimavara, jonka avulla avautuu syvälinen vuoropuhelu ja keskinäinen kunnioitus eri kulttuuripiireistä tuleville.

TAVOITE: Kaikkeen yhdenvertaisuutta loukkaavaan ja syrjintää edistävään toimintaan puututaan tehokkaasti ja viivytyksettä. Jokaisessa oppilaitoksessa on tasa-arvosuunnitelma. Luodaan edellytyksiä eri kulttuurien väliseen vuoropuheluun. Kaikilla oppilaitoksilla on lain naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986) 6 b §:n mukaisesti tasa-arvosuunnitelmat sekä syrjinnän vastaiset ja sen ehkäisemiseen ohjaavat toimintaohjeet.

TOIMENPIDE: Yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä edistetään vahvistamalla nuorten myönteisiä asenteita monikulttuurisuutta ja eri vähemmistöjä kohtaan. Lisätään tukea kansalaistoiminnan ja kuntien hankkeille, joiden tavoitteena on nuorten myönteisten asenteiden vahvistaminen monikulttuurisuutta ja eri vähemmistöjä kohtaan. Yhdenvertaisuuskysymyksien ja sukupuolisensitiivisyyden opetus suositellaan otettavaksi osaksi opettajien ja nuorisotyöntekijöiden koulutusta. Vähemmistökulttuureita, erityisesti romani- ja saamelaiskulttuureita, tehdään aikaisempaa enemmän tunnetuiksi osana kaikille annettavaa opetusta eri koulutusasteilla. Muiden kulttuurien tuntemusta vahvistetaan osana perusopetusta eri vähemmistöjen välisten hyvien etnisten suhteiden varmistamiseksi ja syrjinnän poistamiseksi. Tehostetaan rasismien ja syrjinnän ehkäisyä internetissä. Arvioidaan vuoden 2010 loppuun mennessä oppilaitosten tasa-arvosuunnitelmien kattavuus ja laatu. Kehitetään työmenetelmiä muun muassa varhaiskasvatukseen, perusopetukseen, nuorisotyöhön ja järjestöille lasten ja nuorten rakentavaan uskontodialogiin liittyvien taitojen vahvistamiseksi.

VASTUUTAHO: OPM, STM, UM, SM, OPH

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

4.3 Lasten ja nuorten oikeus omaan kulttuuriin ja aktiiviseen kansalaisuuteen

KUVAUS: Suomen perinteisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten ja maahanmuuttajalasten ja -nuorten mahdollisuudet ylläpitää kieltään ja kulttuuriaan toteutuvat vaihtelevasti. Nuorten aktiivisen kansalaisuuden edellytykset liittyvät omien mahdollisuuksien, oikeuksien ja velvollisuuksien tiedostamiseen ja vahvistamiseen. Ratkaisevaa myös on, miten tärkeänä lasten ja nuorten vanhemmat pitävät vähemmistökulttuurin ja -kielen siirtämistä lapsilleen. Osa vanhemmista ohjaa lapsia ja nuoria aktiivisesti erilaisiin omakielisiin kerhoihin ja oman äidinkielen opetukseen ja ylläpitää heidän kieltään kotona. Osa vanhemmista taas pitää oman kielen säilyttämistä vähemmän merkityksellisenä ja korostaa suomen kielen oppimisen tärkeyttä.

Suomessa on elävä ja elinvoimainen viittomakielinen kulttuuri. Viittomakieliselle lapselle ja hänen perheelleen on tärkeätä elää päivittäin omaa kulttuuriaan ja saada täysipainoiset mahdollisuudet käyttää omaa kieltään. Koska viittomakielisten lasten äidinkielenä on viittomakieli, muun muassa varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa on panostettava viittomakielen äidinkielen oppimiseen ja opetukseen lapsen rikkaan kielitaidon varmistamiseksi.

TAVOITE: Etnisiin vähemmistöihin kuuluvien sekä viittomakielisten lasten ja nuorten oikeutta omaan kulttuuriinsa vahvistetaan samalla tukien heidän aktiivista kansalaisuuttaan. Saamenkielisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin kohdennettuja voimavaroja lisätään asteittain siten, että ne mahdollistavat erillisten saamenkielisten päivähoitoyhmiön ylläpitämisen kunnissa. Edistetään maahanmuuttajalasten osallistumista varhaiskasvatukseen.

TOIMENPIDE: Äidinkielenään muuta kuin suomea tai ruotsia puhuvien nuorten omakielisen toiminnan tukeminen asetetaan yhdeksi painopisteeksi lääninhallitusten myön-

tämässä nuorisotyön kehittämisavustuksissa sekä nuorten tieto-, neuvonta- ja verkkomediapalveluihin myönnettävissä avustuksissa. Edistetään vähemmistökulttuureja edustavien nuorisjärjestöjen tukemista valtakunnallisten nuorisjärjestöjen, nuorisotyön palvelujärjestöjen ja nuorisotyötä tekevien järjestöjen määrärahoista. Tuetaan maahanmuuttajanuoria ja vähemmistökulttuureja edustavien järjestöjen organisoitumista yhteistyössä Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry:n kanssa. Kannustetaan kansalaisjärjestöjä luomaan rakenteita, joiden avulla eri vähemmistökulttuureja edustavia nuoria saadaan mukaan aktiiviseen toimintaan ja osallistumiseen.

Perusopetuksen valmistavan opetuksen, oman äidinkielen ja suomi/ruotsi toisena kielenä opetuksen tasa-arvoista tarjontaa tuetaan. Koulujen perheille suuntaamassa tiedotuksessa tuodaan esiin äidinkielen merkitystä identiteetin ja vieraiden kielten oppimiskyvyn kannalta.

Jo varhaiskasvatuksessa edistetään lasten suomen/ruotsin kielen oppimista sekä pyritään huolehtimaan lapsen äidinkielen oppimisesta yhteistyössä vanhempien kanssa. Päivähoidossa varmistetaan tarvittava määrä suomea/ruotsia toisena kielenä puhuvia opettajia sekä osaamista ja resursseja kohdata muista kulttuureista tulevia lapsia ja perheitä. Yli 3-vuotiaille muun kuin suomen- tai ruotsinkielisille maahanmuuttajataustaisille lapsille tarjotaan aktiivisesti varhaiskasvatuspalveluita. Saamenkielisen kielipesätoiminnan rahoitus vakiinnutetaan.

VASTUUTAHO: OPM, STM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

4.4 Etnisiin vähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten sosiaalinen vahvistaminen

KUVAUS: Esimerkiksi maahanmuuttajien ja romanien ongelmat koulussa liittyvät usein opiskeluedellytysten puutteeseen, mikä vaikut-

taa muun muassa jatko-opintoihin hakeutumiseen. Tähän ovat usein syynä maahanmuuttajavanhempien vähäiset valmiudet tukea lasten ja nuorten koulunkäyntiä. Samoin kielitaidon puute, erityisesti maahanmuuttajavanhempien kielitaidon vajavaisuus yhdistettynä oman etnisen ryhmän ulkopuolisten yhteyksien vähäisyyteen, asettaa maahanmuuttajanuoret tilanteeseen, jossa he saattavat joutua toimimaan kulttuurin tulkkeina perheidensä traditioiden ja ympäröivän yhteiskunnan välillä. Maahanmuuttajanuoret ja heidän perheensä tarvitsevat yhteiskunnan taholta erityistä vahvistamista. Valtio tukee nuorten työpajatoimintaa ja siinä muun muassa monikulttuurista osaamista myöntämällä harkinnanvaraista valtionavustusta, joka on kaikkien paikallisten työpajatoimijoiden haettavissa lääninhallituksista vuosittain.

TAVOITE: Etnisiin vähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten syrjäytymistä vähennetään ja ennaltaehkäistään kohdennetuin toimenpitein.

TOIMENPIDE: Nuorten työpajatoiminnan henkilöstön valmiuksia toteuttaa työpajatoimintaa monikulttuurisen asiakaskunnan keskuudessa vahvistetaan koulutuksen ja tiedotuksen avulla (kts. kohta 10.5). Erityisesti romaninuoria ja maahanmuuttajanuoria kannustetaan ammatilliseen ja lukiokoulutukseen lisäämällä heidän opiskelunvalmiuksiaan. Maahanmuuttaja- ja romaniperheiden asenteisiin lasten ja nuorten koulutusta kohtaan pyritään vaikuttamaan kodeille suunnatulla tiedottamisella. Perusopetuksen oppimäärän suorittamattomien maahanmuuttajanuorten mahdollisuutta suorittaa koulunsa menestyksellisesti parannetaan. Etnisiin vähemmistöihin kohdistuvia hankkeita painotetaan myönnettäessä avustuksia ehkäisevään päihde- ja huume-työhön.

VASTUUTAHO: OPM, STM, OPH

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

4.5 Kansainvälisyys- ja suvaitsevaisuuskasvatus

KUVAUS: Toimiminen nopeasti muuttuvassa maailmassa vaatii lapsilta ja nuorilta monitahoista osaamista ja valmiuksia kohdata erilaisuutta. Vastuullinen maailmankansalaisuus rakentuu ihmisoikeuksien kunnioittamisen ja yhteisen ympäristömme suojelemisen pohjalta. Kansainvälisyys- ja suvaitsevaisuuskasvatus on sisällöllisesti ja menetelmällisesti monimuotoinen kokonaisuus, joka sisältää globaali-, ihmisoikeus-, monimuotoisuus-, kehitys- ja rauhankasvatuksen näkökulmia. Sillä on tehtävänsä sekä varhaiskasvatuksessa ja kouluopetuksessa että koulun ulkopuolella tapahtuvassa kasvatustoiminnassa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on kulttuurituntemus sekä kansainvälisyys ja kulttuurinen vuorovaikutus osana perusopetuksen arvoperustaa. Tämän lisäksi on oma Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys -aihekokonaisuus, jossa päämääränä on suomalaisen ja eurooppalaisen kulttuuriperinnön ymmärtäminen sekä kulttuurisen vuorovaikutuksen ja kansainvälistymisen tukeminen.

TAVOITE: Ohjataan lasten ja nuorten kasvua kansainvälisyyteen sekä erilaisuuden ja yhdenvertaisuuden arvostamiseen. Kansainvälisyys- ja suvaitsevaisuuskasvatusta vahvistetaan osana varhaiskasvatusta, kouluopetusta ja koulun ulkopuolista oppimista. Kokonaisuuteen liittyy tasa-arvonäkökulma.

TOIMENPITEET: Otetaan huomioon kansainvälisyyskasvatus lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammatillisessa koulutuksessa, erityisesti varhaiskasvatuksen ja terveydenhuollon ammattilaisten, opettajien ja nuorisotyöntekijöiden koulutuksessa. Opetusmateriaalituotantoa aihealueista lisätään. Teemat otetaan huomioon kehitettäessä varhaiskasvatussuunnitelman, esiopetussuunnitelman sekä opetussuunnitelmien perusteita kaikissa koulutusmuodoissa. Tuetaan lasten mahdollisuuksia jakaa kokemuksia omasta kulttuuristaan ja

oppia muiden kulttuureista. Nuorisotoimintaa tuettaessa etusijalle asetetaan toiminta, joka tukee nuorten kasvamista kansainvälisyyteen, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja syrjinnän ehkäisemiseen. Varmistetaan, että nuorisolain (72/2006) arvolähtökohdat toteutuvat osana nuorisotyötä. Nuorisotyön aluehallinto seuraa asian toteutumista kunnissa. Kansalaisjärjestöjen roolia kansainvälisyyskasvatuksessa pyritään edistämään. Kannustetaan perus- ja toisen asteen oppilaitoksia luomaan ystävyyskoulusuhteita. Luodaan opetushallituksen ja kansainvälisen henkilövaihdon keskus Cimon yhteistyönä perus- ja toisen asteen oppilaitoksille koulu- ja oppilaitoskontakteja eri maihin suomalaisten oppilaiden ja opiskelijoiden kansainvälisen vuorovaikutuksen lisäämiseksi, ja hyödynnetään ja kehitetään edelleen osana kansainvälisyyskasvatusta eri rahoitusohjelmien tarjoamia mahdollisuuksia kansainväliseen yhteistyöhön esi-, perus- ja toisen asteen oppilaitoksissa.

VASTUUTAHO: OPM, STM, UM, OPH,
Cimo

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

5 LUOVUUDEN SUOMI

5.1 Yleistä

Luova ja yhteisöllinen ympäristö synnyttää hyvinvointia sekä uusia tapoja hahmottaa ja kehittää yhteiskuntaa. Mielikuvituksellisuutta tukevat ympäristöt ovat tärkeitä ihmisen varhaiskehityksestä alkaen. Lapsille ja nuorille on tarpeen antaa mahdollisuus ilmaista luovuutta ja päästä osalliseksi kulttuuristamme ja kulttuuriperinnöstä – perheen asuinpaikasta, sosiaalisesta tai taloudellisesta asemasta riippumatta. Lasten ainutlaatuista suhdetta luovuuteen on vaalittava ja kannustettava lapsia ilmaisemaan itseään. Tällä vahvistetaan luovan ajattelun kehittymistä. Lapsuus ja nuoruus ovat innovatiivisuuden lähde.

Nuoren kasvamisessa korostuu persoonallisen identiteetin muodostuminen. Taide- ja kulttuuriperintö on tärkeä osa tätä prosessia. Historiallisesti monikerroksinen asuinympäristö ja kulttuuriperinnön opetus antavat nuorelle mahdollisuuden saada kosketus menneisyyteen, luoda omakohtainen kuva maailmasta ja nähdä itsensä osana laajempaa ajallista jatkumoa. Kulttuuritaustan tunteminen lisää parhaimmillaan halua tutustua muihin kulttuureihin, ymmärtää erilaisuuksia ja edistää kulttuurien välistä vuoropuhelua. Kulttuuri ja taide mahdollistavat lapselle osallisuuden, jossa yhteisöllisyys ja yksilöllisyys toteutuvat.

Lapsille ja nuorille on tärkeää antaa mahdollisuus ilmaista luovuuttaan elämän eri alueilla. Nykynuorille teknologian käyttö on itsestäänselvyys ja luovuuden lähde. Vastapainoksi virtuaalielämälle lapset ja nuoret kaipaavat kosketusta reaalielämään. Luovuutta, itseilmaisua ja aitoa vuorovaikutusta voi toteuttaa monin tavoin. Luovuuden ja yhteisöllisyy-

den Suomi vaatii ajattelua, jossa nuoria ei sidota liiaksi ylhäältä ohjattuun suorituskeskeisyyteen.

5.2 Luovuuden, ajattelukyvyyn ja lahjakkuuden kehittäminen

KUVAUS: Lapsen ja nuoren luovuus kehittyy luonnollisissa arjen kasvuympäristöissä ja kasvatusyhteisöissä. Koti, järjestöt ja muut erilaiset sosiaaliset vertaisryhmät, varhaiskasvatuksen toiminnot ja koulu tarjoavat mahdollisuuksia ilmaisuun ja harrastamiseen. Näiden kasvatusyhteisöjen edellytyksistä tukea lapsen ja nuoren luovuutta ja yhteisöllisyyttä on huolehdittava. Jokainen lapsi ja nuori on lahjakas. Lahjakkuus voi ilmetä monella tavalla ja jäädä toisaalta huomaamatta.

Vapaaehtoisuuteen perustuvalla lapsi- ja nuorisojärjestötoiminnalla on suuri merkitys lasten ja nuorten kehitykselle. Niissä tapahtuva non-formaali eli koulutusjärjestelmän ulkopuolella tapahtuva oppiminen on vahvasti omaehtoista. Samoihin tavoitteisiin, mutta eri menetelmin, pyrkivän koulun tehtävä on innostaa nuoria oppimaan herättämällä uteliaisuutta avaamalla tiedon lähteitä sekä opettamalla kyseenalaistamaan ja etsimään luovia ratkaisuja.

Osaaminen ei ole ulkolukua tai temppeja, vaan kykyä soveltaa oppimaansa. Monipuolisen luovuuden turvaamiseksi perusopetuksessa tulisi saada yleispiirteittäinen tai alustava käsitys siitä, että tiede ja taide edustavat kärkeästi jakaen kahta erilaista ja rinnakkaista maailma- ja todellisuussuhdetta. Pääosin opetus nojautuu tieteen ajattelu- ja toimintatapojen soveltamiseen ja siihen kuuluvaan rationaaliseen päättelyyn. Taiteessa ja taiteen kaltaisessa toiminnassa havaintojen teko ja ajattelu ovat yhteydessä aisteihin ja tunteisiin; intuitiivisuus, ei-tietoisien mielen kerrokset ja assosiativiset piirteet kuuluvat olennaisesti taiteeseen. Tieteen ja taiteen ajattelu- ja toimintatapojen eri-

laisuuden jonkinasteisen tuntemisen tulisi kuulua yleissivistykseen.

Lasten ja nuorten kulttuuri- ja taidekasvatustalvet tavoittavat vain osan kohderyhmästä. Tästä syystä on kehitettävä ja pyrittävä lisäämään julkisen ja yksityisen päivähoidon kulttuurisisältöjä sekä huolehdittava, että kulttuuri tuodaan lähelle perheitä, joissa lapset hoidetaan kotona. Koulujen ja päiväkotien mahdollisuudet tutustua taidelaitoksiin ja saada taitteilijoita vierailemaan ovat nykyisin vähäiset. Kuitenkin taiteeseen ja kulttuuriperintöön osallistumiseen liittyy vahvasti kokemuksellisuus ja vuoropuhelu, jonka vierailut mahdollistaisivat. Opetusta ja kulttuuriperintöä voidaan tuoda yhteen hyödyntämällä museoita ja kulttuuriympäristökohteita eri kouluaineiden oppimisympäristöinä. Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteisiin sisältyy kulttuuriperinnön opetus, jota toteutetaan eri oppiaineissa niille luonteenomaisista näkökulmista. Varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen opettajien koulutuksessa kulttuuri- ja taidelähtöisen oppimisympäristön mahdollisuuksiin ja sen rakentamiseen on tarpeen antaa riittävästi opetusta.

Kehittämällä kasvatus- ja oppimisympäristöjä, uusia opetusteknologioita ja erilaisia oppimistyyliä tuetaan luovan ajattelun kehittymistä. Teknologisessa yhteiskunnassa luovan ajattelun merkitys korostuu entisestään. Eri oppiaineiden taitava yhdistäminen, esimerkiksi taiteet ja matematiikka, on keskeisessä asemassa tulevaisuudessa ja esimerkiksi kestävä kehityksen ja innovatiivisuuden kannalta välttämätöntä. Toisaalta liikunta lisää merkittävästi oppimisvalmiuksia ja oppimaan oppimisen taitoja.

TAVOITE: Tuetaan ja kannustetaan lapsia ja nuoria omien vahvuuksien ja lahjojen löytämiseen. Jokaisella lapsella ja nuorella on mahdollisuus päästä osalliseksi yhteisestä kulttuuriperinnöstä, tutustua taiteeseen ja kokeilla taiteen ilmaisumuotoja voidakseen niiden avulla kehittää itseään, yhteisöä ja sen kulttuuria.

TOIMENPIDE: Tuetaan järjestöjä ja yhteisöjä, jotka järjestävät lapsille ja nuorille kulttuuri-, taide- ja tiedekasvatusta. Tuetaan nuorten uutta luovaa harrastustoimintaa. Suunnataan toimenpiteitä kasvatus- ja oppimisympäristöjen ja opetusmenetelmien monipuolistamiseen. Kehitetään ja tuetaan ammattikasvattajia lahjakkuuden tunnistamiseen ja etsimiseen. Luodaan edellytyksiä monipuoliselle kasvatus- ja oppimisympäristöjä sekä opetusmenetelmiä koskevalle tutkimukselle. Vakiinutetaan koulujen ja lähiympäristön välisen yhteistyön menetelmiä luontevaksi osaksi koulutyötä. Kohdennetaan toimenpiteitä päiväkotien ja koulujen piha-alueiden hyödyntämiseksi pedagogisesti toimivina oppimisympäristöinä sekä hyödynnetään teknologian, tieto- ja viestintätekniikan ja digitaalisten oppimisympäristöjen mahdollisuuksia varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa. Kehitetään kulttuuriperinnön huomioon ottamista eri kouluaineissa. Selvitetään, miten kulttuuritoimialan sekä päivähoiton ja koulujen yhteyksiä voidaan vahvistaa. Tuetaan taiteen perusopetusta, kulttuurillista nuorisotyötä ja kulttuurillista lastensuojelutyötä muun muassa laitoksissa.

VASTUUTAHO: OPM, STM, OPH, Stakes
POLITIIKKAHOHJAUS: IO, RO

5.3 Lasten ja nuorten kirjastopalvelut

KUVAUS: Kirjasto on lapsille ja nuorille tärkeä perus- ja lähipalvelu. Noin 40 prosenttia kirjalainoista on lasten- ja nuortenkirjallisuutta. Monessa pienessä kunnassa kirjasto on ainoa kulttuurilaitos. Kirjastossa nähdään muun muassa nukketatteria, lasten tatteria, filmiesityksiä ja näyttelyitä. Kirjastot tarjoavat pääsyn uusien medioiden ja internetin maailmiin turvallisessa ympäristössä. Kirjastojen nettisivuilla pyritään edistämään tiedonhakutaitoja, kirjallisuuden tuntemusta ja lukemisharrastusta.

Alle kouluikäisille kirjasto tarjoaa kuvakirjoja ja monipuolista AV-aineistoa. Satutunteja

järjestetään säännöllisesti. Kirjastojen kotisivuilta löytyy lasten omia sivuja, kirjavinkkejä ja linkkejä luotettavaan, lapsia kiinnostavaan tietoon. Nuorille kirjasto on usein kokoontumispaikka, jossa kuunnellaan musiikkia, luetaan lehtiä ja kirjoja, ja käydään internetissä yhdessä. Nuoret kaipaavat kirjastossa mukavia oleskelutiloja musiikinkuuntelulaitteineen, ja tarpeeksi ikäryhmälle sopivia kirjoja, lehtiä ja tietokone- ja konsolipelejä. Hyvässä esimerkkikirjastossa, Espoon Sellossa, tarjotaan kaiken tämän lisäksi yhteistyössä nuorisotoimen kanssa keskustelua ja apua virtuaalimaailmoissa. Virtuaalinen kohtaamispaikka on eri kulttuureista tulevien nuorten suosiossa.

TAVOITE: Kirjastojen mahdollisuudet toimia lasten ja nuorten lähi- ja peruspalveluna turvataan koko maassa. Lapset ja nuoret ovat vähintään tasa-arvoisia suhteessa muihin kirjastokäyttäjryhmiin. Avoimena, monikulttuurisena kohtauspaikkana kirjasto edistää eri kulttuurien ymmärtämistä ja edesauttaa uusien suomalaisten sopeutumista yhteisöön.

TOIMENPITEET: Tuetaan lapsiin ja nuoriin kohdistuvien, monipuolisten kirjastopalvelujen kehittämistä. Tuetaan valtionavustuksilla paikallisia ja alueellisia lapsiin ja nuoriin kohdistuvia hankkeita, ja tuetaan edelleen yleisten kirjastojen verkkopalvelujen, kirjastot.fi:n, keskitetysti tuottamaa lasten ja nuorten portaalihanketta. Edistetään kiinnostusta kirjallisuuteen ja lukemiseen tukemalla avustuksilla kirjastojen tähän liittyviä hankkeita. Selvitetään oppilaan tietohuollon tilannetta. Kirjastolain (904/1998) mukaisesti edistetään riittävän ja osaavan henkilökunnan palkkaamista ja monipuolisten kokoelmien ja palvelujen saantia. Edistetään mahdollisuuksia järjestää kirjastoissa eri taiteenaloja koskevaa toimintaa, etenkin pienissä ja syrjäisissä kunnissa. Vahvistetaan kirjastojen roolia monikulttuurisena kohtauspaikkana. Tuetaan kirjastojen aktiivista yhteistyötä päiväkotien, koulujen, iltapäiväkerhojen ja muiden paikallisten

toimijoiden kanssa. Edistetään alueellista tasa-arvoa turvaamalla harvaan asuttujen alueiden kirjastopalvelut ylläpitämällä sivukirjastoja ja monipalveluautoja sekä kehittämällä kirjastoja maaseudun ja taajamien monipalvelukeskuksiksi Kirjaston kehittämisohjelma 2006–2010:n mukaisesti. Tuetaan avustuksilla kirjaston ja koulun yhteistyöhankkeita. Kehitetään kirjastojen ja koulujen yhteistyötä Kirjastostrategia 2010:n ehdotusten mukaisesti.

VASTUUTAHO: OPM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

5.4 Kestävän elämäntavan oppiminen

KUVAUS: Perustuslain mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Perusta luonnontuntemukselle, kestävien kulutus- ja toimintatapojen omaksumiselle sekä luontoharrastukselle luodaan kodin ohella varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja koulussa. Näissä teemoissa tutkijoiden, viranomaisten, järjestöjen ja yritysten yhteistyö koulujen ja oppilaitosten kanssa syventää aiheen käsittelyä. Laaja verkostoyhteistyö luo väylän oppilaiden ja opiskelijoiden osallistumiselle käytännön tekemisen kautta.

TAVOITE: Jokainen lapsi ja nuori kasvaa vastuulliseksi, kestävään elämäntapaan sitoutuneeksi kansalaiseksi, jolla on tietoisuus omien valintojensa merkityksestä omalle ja muiden hyvinvoinnille. Hän on ympäristötietoinen ja ymmärtää kulutustottumustensa yhteyden luonnon monimuotoisuuteen. Kaikkiin koulutusorganisaatioihin laaditaan oma kestävän kehityksen toimintaohjelma vuoteen 2014 mennessä. Tavoitteena on, että 15 prosenttia päiväkodeista, kouluista ja oppilaitoksista on saanut ulkoisen tunnustuksen tai sertifikaatin kestävän kehityksen toiminnastaan vuoteen 2014 mennessä.

TOIMENPIDE: Tehdään tunnetuksi Vihreä lippu -toimintaa ja Oppilaitosten ym-

päristösertifikaattia ja muita vastaavia toimintamalleja sekä otetaan käyttöön järjestöjen jo luomia ja hyväksi koettuja ympäristökasvatusmenetelmiä päiväkodeissa ja kouluissa. Lisätään lasten ja nuorten tietoisuutta elintapojen ympäristövaikutuksista ja kestävämpien toimintatapojen kehittämistä. Kehitetään toimintamalleja, joiden avulla lapset ja nuoret pääsevät mukaan oman koulunsa ja lähiympäristönsä kestäväen kehityksen edistämiseen ja luonnossa tapahtuvaan opetukseen hyödyntämällä muun muassa valtakunnallista nuorisokeskusverkostoa. Hyödynnetään jo kehitettyjä toimintamalleja, esimerkiksi Ecolearn-konseptia, jonka mukaan oppilaille havainnollistetaan konkreettisesti ja oppilaiden oman tekemisen kautta muun muassa ruoan reittejä, luonnon kunnioitusta sekä ihmisen ja luonnon kestävää yhteiseloa. Vahvistetaan varhaiskasvatuksen ammattilaisten, rehtorien ja opettajien aiheeseen liittyvää tietopohjaa yhteistyössä opettajienkouluttajien ja järjestöjen kanssa. Kehitetään edelleen valtakunnallisten nuorisokeskusten ympäristökasvatustehtävää sekä edistetään koulujen ja ympäristökasvatusta tekevien järjestöjen yhteistyötä. Tuetaan järjestöjä ja yhteisöjä, jotka järjestävät lapsille ja nuorille ympäristökasvatusta ja -tietoutta. Arvioidaan vuoden 2010 loppuun mennessä päiväkotien, koulujen ja oppilaitosten kestäväen kehityksen toimintaohjelmien yleisyyttä sekä laadullista tasoa kasvatuksellisenä välineenä. Kehitetään malleja kuntien kokonaisvaltaiselle ympäristökasvatustoiminnalle.

VASTUUTAHO: YM, OPM, STM, OPH
POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

6 DIGITAALINEN SUKUPOLVI

6.1 Yleistä

Tämän päivän lapsia ja nuoria voidaan kutsua digitaaliseksi sukupolveksi, jonka mediankäyttökompetenssit ylittävät monissa tapauksissa heidän vanhempiensa taidot uusien digitaalisten viestintien käytössä. Lapset ja nuoret näyttävät omaksuvan helposti informaatio- ja viestintätekniisten laitteiden monipuoliset käyttötavat, niin hyvässä kuin pahassa. Lasten ja nuorten taitavuus näiden välineiden käyttämisessä mahdollistaa heille aivan uudenlaiset keinot viestiä keskenään ja osallistua yhteiskunnan toimintoihin. Lapset ja nuoret käyttävät eri informaatio- ja kommunikaatiolaitteita päälletysten – he ovat monimediakuluttajia. Lapsille ja nuorille informaatio- ja viestintälaitteiden kautta avautuva maailma on osa heidän arkista toimintaympäristöään. Tutkimukset osoittavat, että lapset ja nuoret kuluttavat aikaansa yhä enenevässä määrin niin internetin kuin matkapuhelimen ääressä. Perinteisemmät mediat, kuten televisio ja radio, ovat silti edelleen paljon käytettyjä. (Kuviot 37-39.)

Lasten ja nuorten kehityksen kannalta medialukutaito on keskeinen oppimisen ja hyvän elämän edellytys. Digitalisoitunut sukupolvi elää keskellä monikanavaista mediamaailmaa ja oppii tekemällä. Lasten ja nuorten mediankäyttökompetenssi ei kuitenkaan lopu eri teknologioiden tuntemukseen ja käyttöosaamiseen. Mediakompetenssiin kuuluu olennaisena osana lasten ja nuorten opastaminen järkevään ja turvalliseen median käyttöön sekä mediakriittisyyteen. Tähän he tarvitsevat aikuisen aikaa ja panostusta, mikä edellyttää vanhempien, opettajien ja nuorten ohjaajien kouluttamista ja tukemista mediakysymyksissä.

6.2 Turvallinen mediaympäristö

KUVAUS: Nopeasti kehittyvä mediaympäristö haastaa niin mediatoimijat, vanhemmat, opettajat kuin viranomaiset. Perinteisen ja vakiintuneen mediaympäristön rinnalle on nousnut uusi, osittain sääntelemätön internet-ympäristö erilaisine virtuaalitodellisuuksineen. Yhteistä näille mediaympäristöille on, että niillä voi olla sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia lasten ja nuorten hyvinvointiin. Pahimmillaan lapset ja nuoret voivat altistua eri mediaympäristöissä siten, että syntyy haitallisia riippuvuuksia tai arvoväärityksiä esimerkiksi väkivaltaisen käyttäytymisen oikeutuksesta ja seksuaalisuuden ylikorostumisesta. Media voi aiheuttaa varsinkin pienissä, mutta myös isoissa, lapsissa pelkoja, jotka voivat edelleen johtaa erilaisiin psykosomaattisiin ja muihin ongelmiin. Lapset tarvitsevat medioiden käytössä aikuisten läsnäoloa ja tukea sekä aika- ja sisältörajoituksia tai -suosituksia lapsen kehitystasteen mukaisesti. Vanhemmat puolestaan tarvitsevat alan toimijoiden ja ammattilaisten tukea mediakasvatustyössään.

TAVOITE: Mediaympäristöt ovat turvallisia. Lapset oppivat keinoja suojautua ei-toivotuilta mediasisällöiltä. Vanhemmilla sekä muilla kasvattajilla on osaamista ja välineitä lasten opastamiseen ja turvallisen mediaympäristön varmistamiseen. Mediatoimijat kantavat vastuunsa ja suhtautuvat erityisen kriittisesti väkivaltaviihteen sekä seksuaalisväritteisten sisältöjen levittämiseen. Lasten ja nuorten tarpeiden huomioonottaminen ohjelmistojen tarjonnassa lisääntyy.

TOIMENPIDE: Edistetään koulujen ja vanhempien mediakasvatusta. Tarjotaan vanhemmille ja muille kasvattajille tietoa lasten mediasuojelusta ja välineitä mediakasvatukseen. Tarkistetaan alaikäisten suojelua koskevan lainsäädännön vastaavuutta kehittyviin medioihin. Edistetään ja kehitetään mediatoimijoiden itsesääntelytoimenpiteitä sekä aktivoitua niitä lapsille ja nuorille haitallisten si-

sältöjen torjunnassa. Kiinnitetään huomiota Yleisradio Oy:n julkisen palvelun tehtäviin kirjattun alle 18-vuotiaille suunnattujen ohjelmistojen tarjonnan toteutumiseen. Kannustetaan televisiotoimijoita panostamaan lapsille ja nuorille suunnatun ohjelmaosuuden kasvattamiseen ja heidän tarpeidensa huomioimiseen. Ohjelmaosuuden kasvattamisessa voidaan hyväksikäyttää perinteisten viestimien ohella muita lapsille ja nuorille tuttuja jakelukanavia, kuten esimerkiksi internetiä. Yrityksiä vastuutetaan ottamaan huomioon lapsille ja nuorille suunnatussa markkinoinnissa, tuotteissa ja palveluissa kohderyhmän erityispiirteet. Lakiin kuvaohjelmien tarkastamisesta (775/2000) lisätään elokuvatarkastamon tehtäviin mediakasvatukseen, tiedotukseen ja tutkimukseen liittyviä vastuita.

VASTUUTAHO: LVM, STM, KTM,
OPM
POLITIIKKAOHJAUS: IO, SO, RO

6.3 Lapset ja nuoret medialukutaitoisiksi

KUVAUS: Medialukutaito on tärkeässä roolissa lasten ja nuorten kansalaistaitona ja osana aktiivista osallistumista. Media-aidot ja -osaaminen ovat yksilön ymmärrystä mediasta, mainonnasta ja markkinoinnista sekä niiden toiminnasta yhteiskunnassa ja omassa elämässä. Olennaisena osana medialukutaitoon kuuluu näiden tietojen soveltaminen käytäntöön. Muun muassa median välittämien yksipuolisten sukupuoliroolimallien ja ulkonäkökeskeisyyden suhteellistaminen vaatii lapsilta ja nuorilta erityisiä valmiuksia.

Media tarjoaa välineitä ja turvallisia sisältöjä opetukseen ja kasvatukseen, ja näitä tulisi hyödyntää enemmän medialukutaidon kehittämisessä. Medialukutaito edistää lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi sekä vahvistaa lapsen ja nuoren sosiaalista identiteettiä. Medialukutaidon kehittämisessä keskeinen

menetelmä on tekemällä oppiminen (ks. kohta 6.4).

Medialukutaitoon läheisesti sidoksissa on kuluttajakasvatus. Mainontaa kohdistetaan tänä päivänä enenevässä määrin lapsiin ja nuoriin. Lapsillakin on oikeus saada tietoa tuotteista ja palveluista. Mainostajien on huomioitava lasten kehityksen taso ja rajoittunut kyky arvioida markkinoinnin sisältöjä. Sen vuoksi tuotteita ja palveluita on markkinoitava ja mainostettava lapsille vastuullisesti. Mainonta ei muun muassa saa johtaa lasta tai nuorta harhaan eikä se saa käyttää hyväkseen lasten ja nuorten kokemattomuutta ja herkkäuskoisuutta.

Aktiivinen ja vastuullinen kuluttajakansalaisuus edellyttää kasvatuksen eri toimintaympäristöissä opitun arkielämää käsittelevän tiedon yhdistämistä toiminnaksi. Mediaympäristöihin liittyvä kuluttajakasvatuksen tarve alkaa yhä nuorempana. Kuluttajakasvatuksen tavoitteena on "arkipäivän valmiuksien" kehittäminen. Näitä valmiuksia ovat esimerkiksi varuksellinen suhtautuminen epäilyttäviin mainoksiin ja vanhemmilta tai muilta vastuullisilta aikuisilta kysyminen itseä askarruttavissa tilanteissa. Näitä valmiuksia lapsi tarvitsee viimeistään tullessaan kouluikänsä, jolloin mahdollisuudet omiin hankintoihin kasvavat.

TAVOITE: Lapsilla ja nuorilla on valmiudet käsitellä mediasisältöjä monipuolisesti ja kriittisesti. Medialukutaidon opetukseen pyritään sisällyttämään vastuullinen kuluttajakasvatus yhdeksi näkökulmaksi. Opetuksessa käytettävän materiaalin laadinnassa otetaan huomioon sukupuolinen tarkastelu.

TOIMENPIDE: Varhaiskasvatuksen mahdollisuuksia mediakasvatukseen parannetaan käynnistämällä erillisiä pilottihankkeita, joissa varhaiskasvatuksen mediakasvatussisältöjä kehitetään. Yhtenä sisällöllisenä painopisteenä on sukupuolensensitiivisyys. Suunnataan toimenpiteitä mediakasvatusta ja -lukutaitoa edistävien materiaalien ja toimintamallien kehittämiseksi koulujen ja oppilaitosten käyt-

töön. Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteita kehitettäessä otetaan huomioon medialukutaidon hallinta, jolla tarkoitetaan muun muassa lähde- ja mediakriittisyyttä. Medialukutaidolla lisätään ymmärrystä mainonnan ja markkinoinnin tarkoituksista ja vaikutuksista. Edistetään lasten ja nuorten medialukutaidon kehittämistä yhteistyössä muun muassa nuoriso- ja kulttuuritoimen, yritysten, järjestöjen ja tiedotusvälineiden kanssa. Opettajien medialukutaidon, median käytön ja muun hyödyntämisen osaamista parannetaan. Varmistetaan ministeriöiden kehittämis- ja koordinaatiovastuu mediakasvatuksessa.

VASTUUTAHO: STM, OPM, KTM, LVM, OPH
POLITIikkaOHJAUS: IO, RO

6.4 Lapset ja nuoret sisällöntuottajina

KUVAUS: Nuorisotyön näkökulma mediakasvatukseen on ensisijaisesti tekemällä oppiminen. Kunnalliseen nuorisotyöhön kuuluu monipuolisia nuorten mediakeskuksia, jotka tuottavat nuorten valmistamia mediatuotteita muun muassa paikallisiin ja valtakunnallisiin sanomalehtiin, paikallisradioihin sekä televisio-ohjelmistoon. Monipuolinen internet-levitys on osa kasvavaa ja laajenevaa mediamaailmaa, jota voi ymmärtää parhaiten osallistumalla ohjelmien tekoon. Koulujen mediakasvatuksessa eri oppiaineissa voidaan hyödyntää oppilastyönä tehtäviä monimediatuotteita.

TAVOITE: Lasten ja nuorten mediataitoja lisätään tekemällä oppimisen menetelmällä.

TOIMENPIDE: Tuetaan kunnallista nuorisotyötä varustettujen lasten ja nuorten mediakeskusten perustamiseksi ja kehittämiseksi sekä tiivistetään nuoriso-, koulu- ja kulttuuritoimien yhteistyötä mediakeskusten hyödyntämisessä. Arvioidaan vuonna 2011 toimintojen valtakunnallinen kattavuus. Mediakeskusten käyttö mahdollistetaan päiväkodeille, jotka toteuttavat varhaiskasvatukseen sisäl-

tyvää mediakasvatusta. Tehdään tunnetuksi varhaiskasvatuksessa sadutusmenetelmää ja sen sovelluksia, joilla lapset oppivat kertomaan näkemyksistään erilaisissa tilanteissa. Selvitetään mahdollisuudet lasten ja nuorten mediakasvatukseen valtakunnallisen resurssikeskuksen perustamiseen. Parannetaan lasten ja nuorten tietämystä tekijänoikeuksista.

VASTUUTAHO: OPM, STM
POLITIikkaOHJAUS: IO, RO

6.5 Verkkonuorisotyö

KUVAUS: Nuorten laajasti käyttämiltä verkkokeskustelufoorumeilta saatujen selvitysten perusteella Suomeen on tarpeen luoda valtakunnallinen verkkonuorisotalo, josta nuoret saavat ammattitaitoista ohjausta ja tukea heidän kannaltaan tärkeissä kysymyksissä. Palvellulla tuetaan samalla haja-asutusalueilla asuvien nuorten nuorisotyöllistä palvelutarjontaa. Samalla selvitetään verkkonuorisotalon sekä nuorten tieto- ja neuvontapalvelujärjestelmän yhteistyötarpeet ja -mahdollisuudet.

TAVOITE: Vuoden 2009 loppuun mennessä on toiminnassa moniammatillinen ja valtakunnallinen verkkonuorisotalo.

TOIMENPIDE: Käynnistetään verkko-pohjaisen nuorisotyön valtakunnallinen hanke, jonka tavoitteena on muun muassa luoda maanlaajuinen moniammatillinen verkkonuorisotalo, jolle luodaan tarvittavat verkkotyökalut ja koulutussisällöt nuorisotyöntekijöille ja muille kasvattajille. Hanketta toteutetaan yhteistyössä valtakunnallisten lapsi- ja nuorisojärjestöjen sekä niiden palvelujärjestöjen kanssa.

VASTUUTAHO: OPM, STM
POLITIikkaOHJAUS: IO, RO

6.6 Verkkoylioppilastalo

KUVAUS: Suomen ylioppilaskuntien liitto ry ja muut opiskelijapalveluita tuottavat tahot ovat kehittäneet sähköistä opiskelijapalvelu-

korttia sekä siihen liittyvää laajaa tieto- ja palvelujärjestelmää. Perustana on valtakunnalliseksi opiskelijakortiksi kehitettävä Lyyra-kortti, ja siihen liitettävät palvelut. Järjestelmää voidaan käyttää muun muassa joukkoliikenteeseen, opiskelijoiden terveydenhuolto- ja muihin opiskelijapalveluihin sekä opiskelijavaaleissa äänestämiseen. Lyyra-palvelukonseptin avulla voidaan saavuttaa koko korkeakoulutuksessa oleva ikäluokka, hyödyntää sähköisen palvelutarjonnan mahdollisuuksia, hakea uusia ratkaisuja palveluiden tarjontaan, laajentaa vertaistuen käyttömahdollisuuksia ja löytää uusia hallinnollisia ratkaisuja korkeakouluopiskelijoiden elinympäristöön.

TAVOITE: Lyyra-palvelujärjestelmä kattaa kaikki korkeakoulupaikkakunnat ja tukee Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön ja Työterveyslaitoksen laatimaa opiskelukykymallin paikallista soveltamista.

TOIMENPIDE: Tuetaan Lyyra-palvelujärjestelmän kehittämistä ja valtakunnallistamista.

VASTUUTAHO: OPM

POLITIIKKAOHJAUS: RO

Opetetaan tietokoneen käytön yhteydessä päivän mittaan tarvittavat tautotukset. Tuotetaan vanhemmille materiaalia internet-riippuvuuden haitoista.

VASTUUTAHO: OPM, STM, OPH

POLITIIKKAOHJAUS: IO

6.7 Terveellinen tietokoneilu

KUVAUS: Tutkimusten mukaan lasten ja nuorten väsymys ja niska- ja hartiaseudun oireilu lisääntyvät kiihtyvällä vauhdilla. Yhtenä syynä tähän on jokapäiväisten toimintatapojen muutos tietokoneistumisen myötä. Huomiota tulee kiinnittää sekä tietokoneen parissa vietävän ajan pituuteen että oikeisiin ja terveellisiin työasentoihin. Internet-riippuvuus on terveysongelma.

TAVOITE: Lapsilla ja nuorilla on tietotaitoa terveellisestä tietokoneen käytöstä.

TOIMENPIDE: Perusopetuksessa tietokoneopetuksen aloittamisen yhteydessä opetetaan tarvittavat työasennot sekä ohjataan ja neuvotaan lapsia ja nuoria tietokoneen illalla tapahtuvan myöhäisen käytön vaikutuksista.

7 LAAJAAN OSALLISTUMISEEN JA YHTEISÖLLISYYTEEN

7.1 Yleistä

Lasten osallistuminen oman lähiympäristönsä, elämänpiirinsä ja arkensa suunnitteluun sekä lasten ja nuorten palveluiden kehittämiseen on esillä kasvavassa määrin sekä julkisessa keskustelussa että tutkimuksessa. Lasten kuuleminen on merkittävä varhaiskasvatusta ja muuta lasten kanssa tehtävää työtä ohjaava periaate. Vaikka osallisuudesta ja osallistumisesta puhutaan, lasten arkiselle toimijuudelle on annettava enemmän tilaa. Kouluihin ja yleisesti kuntiin on luotava systemaattisesti menetelmiä, joiden kautta lasten ja nuorten osallisuus arkipäiväistyy. Osallistuminen ja aktiivinen kansalaisuus tarkoittavat pienillä lapsilla arjen valintojen tekoa ja mahdollisuutta vaikuttaa heitä itseään koskeviin päätöksiin. Osallistuminen ei tarkoita vain järjestettyä toimintaa, äänestystä tai harrastusmahdollisuuksia, vaan lapsen ja nuoren oikeutta tulla kuulluksi ja huomatuksi lapsen lähtökohdista ikävaiheen mahdollistamalla tavalla.

Lapset ja nuoret on nähtävä aktiivisina toimijoina, jotka vaikuttavat omaan elämäänsä. Tämän toteutumiseksi tarvitaan lisää toiminnallisia menetelmiä ja jo löydettyjen toimintatapojen aktiivista hyödyntämistä, jotta lapset ja nuoret saavat roolin yhteiskunnan aktiivisina toimijoina itseään koskevissa asioissa. Tutkimusten ja kehittämishankkeiden tuoman tiedon perusteella tiedetään, että jo pienet lapset ovat taitavia esittämään ideoitaan ja osallistumaan heitä koskevan toiminnan ja ympäristöjen suunnitteluun.

Suomalaisista 15–29-vuotiaista nuorista järjestötoiminnassa on mukana 54 prosenttia (kuvio 40). Nuoren sukupuolella tai asuinalueella ei ole juuri vaikutusta osallistumiseen. Vaaleissa äänestävät ja työssä käyvät nuoret ovat aktiivisimpia järjestöjen toiminnassa. Järjestöosallistuminen on yhteydessä korkeampaan koulutustasoon, mikä osaltaan kuvastaa kansalaisosallistumisen yhteyttä hyväosaisuuteen. Tavoitteellisen harrastustoiminnan on osoitettu edistävän lasten ja nuorten tervettä kasvua ja kehittymistä sekä ennaltaehkäisevän syrjäytymistä. Erityisen vaikuttavaa tavoitteelliseen harrastustoimintaan osallistuminen on niille lapsille ja nuorille, joiden elämässä kasaantuvat monet riskitekijät, kuten heikko koulu- tai opintomenestys sekä sosiaalisten taitojen vähäisyys.

Vaaleissa äänestämisen nuoret kokevat edelleen melko vahvasti kansalaisvelvollisuutena. Väitteen kanssa samaa tai jokseenkin samaa mieltä on 80 prosenttia nuorista (kuvio 41). Viime eduskuntavaalien alla tehdyn kyselyn mukaan nuorista varmasti tai luultavimmin aikoi äänestää noin 83 prosenttia, vaikka todellinen äänestysaktiivisuus jäi huomattavasti vaatimattommaksi. Tutkimusten mukaan matalimman äänestysaktiivisuuden alueilla nuorten äänestysaktiivisuus on hyvin alhaista, mikä osaltaan todistaa äänestysaktiivisuuden liittymisestä laajemmin nuorten kasvu- ja elinoloihin. Suorassa henkilövaalissa nuoret äänestävät lähes yhtä aktiivisesti kuin muu väestö.

Lasten ja nuorten osallistumiselle on säädosperustaa perustuslaissa, nuorisolaissa (72/2006), kuntalaissa (365/1995) ja koulutusta koskevissa laeissa. Mielipiteiden kuulemiselle ja asioiden valmisteluun osallistumiselle on silti arjen toimintaympäristöissä liian vähän mahdollisuuksia. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa Suomi on sitoutunut alle 18-vuotiaiden oikeuteen tulla kuulluksi. Näiden tavoitteiden saavuttaminen edellyttää lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksien sekä heidän

osallisuutensa vahvistamista osaksi vuotuista varhaiskasvatusympäristöjen, koulujen ja oppilaitosten toiminnan suunnittelua, toteutusta ja arviointia. Hallituksen linjauksen mukaisesti huolehditaan, että lasten ja nuorten kunnalliset vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmät toteutuvat koko maassa.

7.2 Lasten ja nuorten vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmät

KUVAUS: Vuonna 2006 voimaan tullut nuorisolaki (72/2006) velvoittaa kunnat järjestämään alle 18-vuotiaille mahdollisuuden osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn. Lisäksi nuorisolaki velvoittaa, että lapsia ja nuoria on kuultava heitä koskevissa asioissa. Osassa Suomen kunnista on käytössä nuorten vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmiä, mutta niiden toimivuus vaihtelee kuntakohtaisesti. Haasteena ovat alle kouluikäiset lapset, joiden kuulemiskäytäntöjen kehittäminen on vasta käynnistynyt. Kokeilut pienten lasten osallistumisesta, esimerkiksi päiväkotien toimintojen suunnitteluun, ovat saaneet aikaan myönteisiä tuloksia. Lasten osallisuuskasvatus pitäisikin aloittaa jo varhaiskasvatuksesta ja jatkaa sitä perusopetuksessa ja toisella asteella. Lasten ja nuorten osallistumisesta ratkaisevaa on aito kuuleminen. Lapsi- ja nuorisojärjestöjen merkitys vaikuttamiskanavana on edelleen keskeinen.

TAVOITE: Vuoden 2010 loppuun mennessä kaikissa kunnissa on aktiivisessa käytössä 5–17-vuotiaiden vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmä, joka toimii lasten ja nuorten eri ikäkausien ja edellytysten mukaisesti. Tavoitetta tukee verkkodemokratiavälineiden kehittäminen (kts. kohta 7.3). Vahvistetaan kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten edellytyksiä osallistua oman elinympäristönsä ja arkensa rakentumiseen. Ylioppilaskuntia ja opiskelijakuntia kuullaan aktiivisesti niitä koskevissa asioissa.

TOIMENPIDE: Opetusministeriö tukee kuntia tiedollisesti ja erityisavustuksilla lasten ja nuorten vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmien luomisessa yhteistyössä Suomen Kuntaliiton, Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry:n, Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto ry:n ja Suomen Lasten Parlamentti yhdistys ry:n sekä opetusministeriön rahoittaman nuorison tieto- ja neuvontapalvelujen koordinaatiokeskuksen kanssa. Vuoden 2009 heinäkuussa tehdään väliarviointi kuntakohtaisesta tilanteesta tavoitteen saavuttamiseksi. Samassa yhteydessä tehdään arvio vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmien laadusta ja vaikuttavuudesta. Vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmien kehittämisessä hyödynnetään kokemuksia Kuunnelkaa meitä -hankkeesta, jonka tavoitteena on edistää lasten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia kohderyhmän 6–12-vuotiaat lapset ja heidän harrastustoiminnastaan vastaavat ohjaajat. Kuntalain (365/1995) 27 §:n 3 momenttiin tehdään viittaus nuorisolakiin (72/2006) ja lastensuojelulakiin (417/2007): “Lasten ja nuorten tarkemmasta osallistumisesta ja kuulemisesta on säädetty nuorisolaissa ja lastensuojelulaissa”.

Oppilaskunnille tiedotetaan aktiivisesti kaikkien kunnan asukkaiden mahdollisuudesta iästä riippumatta käyttää kuntalaisaloitetta. Lasten ja nuorten sekä heidän järjestöjensä tekemät kuntalaisaloitteet käsitellään mahdollisimman nopeasti ja aloitteentekijöitä informoidaan aloitteen käsittelyvaiheista. Kannustetaan ylioppilas- ja opiskelijakuntien sijaintipaikkakuntia kuulemaan opiskelijoita heitä koskevissa asioissa.

Kiinnitetään huomiota varhaiskasvatuksen henkilöstön koulutukseen ja valmiuksiin tukea lapsen osallistumista ikävaiheen mahdollistamalla tavalla. Levitetään hyväksi koettuja käytänteitä lapsilähtöisistä vaikuttamis- ja kuulemistavoista.

Käynnistetään hanke, jossa etsitään tapaa erilaisissa erityisolaisissa olevien lasten ja nuor-

ten osallisuuden parantamiseen näiden oman cheytymisen ja kasvun tueksi.

Vahvistetaan nuorten osallisuutta ja vaikutavuutta oman alueensa kehittämistoimintaan ja otetaan nuoret mukaan paikallisten ja alueellisten kehittämissuunnitelmien ja -ohjelmien laadintaan, päätöksentekoon, toimeenpanoon ja seurantaan. Kehitetään kaupunkeihin vastinparit maaseudulla toimiville Leader-toimintaryhmille vahvistamaan nuorten vuorovaiikutuksellisia yhteishankkeita.

VASTUUTAHO: OPM, STM, SM, OM, MMM, OPH

POLITIIKKAOHJAUS: IO, SO, RO

7.3 Verkkoedemokratia

KUVAUS: Verkkoedemokratialla tarkoitetaan uuden teknologian hyväksikäyttöä lasten ja nuorten demokratiakasvatuksessa sekä lasten ja nuorten vaikuttamis- ja kuulemisvälineenä. Verkkoedemokratiatyö pyrkii vastaamaan uuteen tapaan toimia ja vaikuttaa verkkoyhteisöinä. Opetusministeriö on tukenut nuorten tieto- ja neuvontapalveluihin liittyvän vaikuttamis- ja kuulemiskanavan kehittämistä.

TAVOITE: Lasten ja nuorten vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmien kehittämiseksi kunnilla on käytössään verkkoedemokratiaväline, jota voidaan hyödyntää muun muassa varhaiskasvatuksen ja koulujen demokratiakasvatuksessa (kts. kohta 7.2).

TOIMENPIDE: Nuorten tieto- ja neuvontapalveluverkoston yhteyteen lisätään nuorten vaikuttamis- ja kuulemisosio, jonka kehittämisessä hyödynnetään jo valmiina olevia sovelluksia. Muun muassa kuntien nuorisotyöntekijät ja opettajat koulutetaan välineen käyttöön. Tehostetaan aiheeseen liittyen informaatio-ohjausta kouluihin ja oppilaitoksiin. Lasten parlamenttitoimintaa sekä nuorisovaltuustoja tuetaan verkkoedemokratian käyttäjinä.

VASTUUTAHO: OPM, STM, SM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

7.4 Oppilaskuntatoiminnan kehittäminen

KUVAUS: Perusopetuslaissa (628/1998) säädetään, että koululla voi olla sen oppilaista muodostuva oppilaskunta. Oppilaskunnan toiminnan järjestämisestä päättää opetuksen järjestäjä. Käytännössä koulut voivat jäädä eri asemaan oppilaskuntatoiminnan kehittämisessä. Opetushallituksen vuoden 2005 lokakuussa tekemään kyselyyn vastanneista peruskouluista (kattavuus 43,2 prosenttia) oppilaskuntatoimintaa ei ollut 68,5 prosentilla. Oppilaskunnilla on merkittävä tehtävä oppilaiden osallisuuden edistäjinä heidän omassa koulussaan. Oppilaskuntien hallituksilla pitäisi olla päätösvaltaa ja konkreettisia mahdollisuuksia vaikuttaa koulujen toimintaan.

TAVOITE: Jokaisessa Suomen peruskoulussa ja toisen asteen oppilaitoksessa on toimiva oppilaskunta, jolla on hyvät toimintaedellytykset koulussa ja laajemmin koko kunnassa. Sekä perusopetuksessa että toisella asteella parannetaan opettajien valmiuksia tukea oppilaskuntaa ja toimia yhteistyössä sen kanssa.

TOIMENPIDE: Säädetään perusopetuslakiin (239/2007), että koululla on oppilaskunta ja määritellään sen tehtävät. Opetustoimi yhdessä nuorisotoimen kanssa vastaa oppilaskuntien tiedollisten valmiuksien ja toiminnallisten edellytysten kehittämisestä. Selvitetään mahdollisuudet käyttää kunnan nuorisotyöntekijöitä oppilaskuntatoiminnan ohjaajina. Oppilaiden ja opiskelijoiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia lisäävät rakenteet vakiinnutetaan osaksi peruskoulujen toimintamuotoja. Vastaavien rakenteiden kehittäminen toteutetaan toisen asteen koulutuksessa vuosina 2007-2009, minkä jälkeen toiminta on vakiinnutettavissa osaksi oppilaitosten toimintaa. Edistetään oppilaskuntien sekä nuorisovaltuustojen ja muiden nuorten vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmien yhteistyötä.

VASTUUTAHO: OPM, OPH

POLITIIKKAOHJAUS: IO, SO

7.5 Vaalijärjestelmä ja demokratia- kasvatus

KUVAUS: Nuorten äänestysaktiivisuudesta ei ole käytettävissä tarkkoja tilastoituja tietoja. Yleisesti on arvioitu, että nuorten ikäluokkien äänestysaktiivisuus on keskimäärin noin 10–15 prosenttiyksikköä alhaisempi kuin muiden ikäryhmien. Ensikertaa äänestävät tekevät tästä poikkeuksen. Esimerkiksi Helsingissä tehtyjen vaaliluetteloaineistopohjaisten äänestysaktiivisuustilastojen mukaan ensi kertaa äänestävät 18-vuotiaat ovat 19–24-vuotiaisiin verrattuna ahkerammin äänestäviä (kuviot 42–44). Sama havainto on tehty Saksassa, jossa osassa osavaltioista nuorilla on äänioikeus 16-vuotiaana. Vuoden 2007 Nuorisobarometrin mukaan äänioikeusikärajan laskemista 16 vuoteen kannattaa vähemmistö 15–29-vuotiaista nuorista. Noin joka kolmas nuori pitää ajatusta hyvänä kunnallisvaalien kohdalla, eduskunta-, presidentin- ja eurovaalien tapauksessa kannatus on pienempää. Kuitenkin alle 18-vuotiaat kannattavat ikärajan laskemista selvästi enemmän kuin äänioikeusikärajan jo saavuttaneet. Kunnallisvaaleissa 15–17-vuotiaista äänioikeusikärajan laskemista kannattaa 42 prosenttia vastaajista, kun 25–29-vuotiaissa vastaava luku on 32 prosenttia.

TAVOITE: Nuoret äänestävät yhtä aktiivisesti kuin muutkin ikäryhmät ja kiinnittyvät edustuksellisessa demokratiassa vaikuttamiseen nykyistä paremmin. Nuorten äänestysaktiivisuutta tilastoidaan systemaattisesti.

TOIMENPIDE: Selvitetään mahdollisuutta laskea äänioikeusikäraja kunnallisvaaleissa 16:een vuoteen sekä muita, äänioikeusikärajan laskulle vaihtoehtoisia, keinoja lisätä nuorten yhteiskunnallista osallistumista. Seurataan äänioikeusikärajan laskun vaikutuksia erityisesti Itävallassa ja Suomen evankelisluterilaisen kirkon seurakuntavaaleissa. Säädetään vaalilain (714/1998) 1 luvun 9 §:ään ennakkö-äänestyspaikkoihin korkeakoulut ja varuskunnat.

Otetaan huomioon aktiivinen kansalaisuus ja demokratiakasvatus opetushenkilöstön jatko- ja täydennyskoulutuksessa nykyistä selvemmin. Kehitetään opettajien täydennyskoulutusta aktiivisen kansalaisuuden tukemiseksi ja kehitetään demokratiakasvatuksen oppimateriaalia. Kouluissa yhteiskunnallinen keskustelu ja kansalaisjärjestöjen vierailut otetaan luontevaksi osaksi yhteiskunnallista opetusta ja aktiivisen kansalaisuuden tukemista. Nuoriso-työntekijöiden peruskoulutukseen ja nuoriso-työn ammattikorkeakoulutasoiseen koulutukseen luodaan selkeät opintokokonaisuudet lasten ja nuorten aktiivisen kansalaisuuden tukemisesta. Perustetaan työryhmä, jonka tehtävänä on esittää toimenpiteitä perusopetuksen yhteiskunnallisen opetuksen uudistamiseksi ja vahvistamiseksi.

Kiinnitetään huomiota nuorten yhteiskunnallista osallistumista ja aktiivista kansalaisuutta tukeviin sisältöihin Yleisradio Oy:n julkisen palvelun tehtäviin kirjatun alle 18-vuotiaille suunnattujen ohjelmistojen tarjonnan toteutumisessa. (kts. kohta 6.4).

VASTUUTAHO: OM, OPM, LVM,
OPH
POLITIIKKAOHJAUS: IO, SO

7.6 Ennaltaehkäisevä nuoriso-, kulttuuri- ja liikuntatoiminta

KUVAUS: Suomen vahvuutena on tarjota lapsille, nuorille ja perheille monipuolista toimintaa, josta vastaavat lukuisat lapsi-, nuoriso-, liikunta- ja kulttuurijärjestöt, seurakunnat, lastenkulttuurikeskukset sekä kuntien järjestämä vastaava toiminta ympäri maata. Näiden merkitys lasten ja nuorten harrastustoiminnan järjestäjänä on merkittävä. Virikkeellinen harrastaminen vahvistaa lasten ja nuorten itsetuntoa ja tukee identiteetin muodostumista sekä lasten ja nuorten erilaisia lahjoja. Tällöin harrastaminen toimii tehokkaana ongelmia ehkäisevänä toimintana. Harrastaminen on

yhteisön jäseneksi kasvamista. Se tarjoaa lapsille ja nuorille mahdollisuuden vaikuttaa suunnittelun, tekemisen ja arvioinnin kautta itselleen tärkeiden tavoitteiden toteutumiseen.

Kunnat huolehtivat nuoriso-, kulttuuri- ja liikuntatoimen kokonaiskehittämisestä muun muassa järjestöjä tukemalla ja tarpeen vaatiessa näitä palveluja itse järjestämällä. Peruskoulutuksen ja kirjastopalvelujen tapaan nuorten kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopalvelut ovat matalan kynnyksen peruspalveluja.

Peruskouluissa oli 1990-luvun alussa 19 027 kerhoa, joihin osallistui noin 320 000 lasta. Lukuvuonna 1992–1993 toimi enää 9 209 kerhoa, joissa oli kerholaisia runsas 150 000. Vuoden 2004 alusta alkaen perusopetuslain (628/1998) mukaiseen aamu- ja iltapäivätoimintaan osallistuneiden oppilaiden lukumäärä on ollut viime vuosina lukuvuotta kohti noin 42 000, joka on alle puolet 1. ja 2. vuosiluokan oppilaista.

Harrastustoimintaa tulisi liittää mahdollisimman suuressa määrin koulupäivän sekä aamu- ja iltapäivätoiminnan yhteyteen, jotta harrastukset eivät veisi liikaa aikaa lasten päivistä ja aikaa jäisi enemmän perheen yhdessä oloon. Mahdollisuudet harrastamiseen ovat yhteydessä vanhempien kykyyn kannustaa ja tukea lasta, perheen taloudelliseen asemaan, paikkakunnan harrastustarjonnan monipuolisuuteen ja laatuun sekä tarjonnan riittävyteen. Osa nuorista syrjäytyy esimerkiksi liikuntaharrastuksesta toiminnan muuttuessa usein viimeistään murrosikävaiheessa tavoitteellisemmaksi ja osallistumiskustannuksiltaan kalliimmaksi. Eduskunnan sivistysvaliokunnan tuottaman selvityksen mukaan 10 prosenttia lasten vanhemmista kokee aamu- ja iltapäivätoiminnan maksut liian korkeiksi.

TAVOITE: Jokaiselle peruskouluikäiselle on tarjolla innostava ja kehittävä harrastus, joka vastaa kunkin kykyjä ja taipumuksia sukupuoleen katsomatta. Huolehditaan kuntien toimivasta perusrakenteesta nuoriso-, kulttuu-

ri- ja liikuntapalvelujen tukemiseksi ja järjestämiseksi. Kouluja hyödynnetään tehokkaasti harrastamisen paikkoina. Jokaisella 1. ja 2. vuosiluokan oppilaalla on tosiasiallinen mahdollisuus osallistua koulupäivinä koulun järjestämään aamu- ja iltapäivätoimintaan. 3.–10.-luokkalaisilla on mahdollisuus osallistua kerhotoimintaan vähintään kerran viikossa.

TOIMENPIDE: Tuetaan ja kannustetaan kuntien pitkäjänteistä ja suunnitelmallista kulttuuri-, nuoriso- ja liikuntapalvelujen kehittämistä. Kuntia rohkaistaan kehittämään nuorille suunnattuja matalan kynnyksen ennaltaehkäiseviä harrastuspalveluja. Tuetaan alan tutkimus- ja kehittämistoimintaa ja eri toimijoiden verkostoitumista sekä edistetään hyvien käytäntöjen jakamista.

Koululaisten kerhotoimintaa monipuolistetaan. Varmistetaan kaikille 1. ja 2. luokan oppilaille mahdollisuus saada aamu- ja iltapäivätoimintapaikka perheen maksukyvyvystä riippumatta. Arvioidaan koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan laatua ja lainsäädännön toimivuutta vuoden 2008 aikana. Lisätään yhteistyötä kerhotoiminnan järjestämisessä opetus-, nuoriso-, liikunta- ja kulttuuritoimen sekä kunnassa toimivien lapsi-, nuoriso- ja liikuntajärjestöjen sekä yritysten ja seurakunnan kesken. Varmistetaan heikommassa taloudellisessa asemassa olevien lasten mahdollisuus osallistua kunnan järjestämään harrastustoimintaan. Käynnistetään lasten ja nuorten harrastusvelin valmistelu tavoitteena parantaa kaikkien lasten ja nuorten mahdollisuutta monipuolisiin harrastuksiin. Lasten ja nuorten harrastusmahdollisuudet taataan perheiden maksukyvyvystä riippumatta. Lasten ja nuorten mahdollisuutta vaikuttaa harrastus- ja kerhotoiminnan sisältöihin edistetään lisäämällä järjestöjen ja koulujen tietoisuutta lasten ja nuorten oikeudesta, haluista ja kyvyistä vaikuttaa itseään koskeviin asioihin.

VASTUUTAHO: OPM, STM, VM, OPH
POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

7.7 Yhteisöllinen kansalaisuus

KUVAUS: Nuorten arvoista ja asenteista tehdyt tutkimukset osoittavat halua vapaaehtois-toimintaan, palvelemaan vastikkeettomasti yhteistä hyvää (kuvio 45, taulukot 5–6). Silti tämä lähtötilanne ei konkretisoidu useinkaan käytännön toiminnaksi. Mitä aikaisemmin kansalainen kiinnittyy palvelemaan lähiyhteisöään vapaaehtoistyön eri muodoissa, sitä todennäköisemmin hän omaksuu tämän toimintatavan normaaliksi ja arkipäiväiseksi tavaksi toimia ja ajatella. Suomi tarvitsee vahvan kansalaisten yhteisölliseen palveluun rakentuvan ilmapiiirin järjestöjen vapaaehtoistyön ja ihmisten henkilökohtaisen keskinäisvastuun vahvistamiseksi.

TAVOITE: Vahvistetaan nuorten halua palvelulla yhteisöllisesti ja tarjotaan tähän konkreettisia mahdollisuuksia toisen asteen opetukseen integroituna.

TOIMENPIDE: Luodaan malli lukion ja ammatillisen toisen asteen opetukseen valinnaisesta vapaaehtoistoimintaohjelmasta, tehdään sitä tunnetuksi koulutuksen järjestäjille ja kannustetaan sen hyödyntämiseen.

VASTUUTAHO: OPM, STM, OPH
POLITIIKKAOHJAUS: IO

7.8 Nuorisotilat lähiyhteisönä

KUVAUS: Suomen kaikissa kunnissa on vähintään yksi nuorisotalo tai -tila, yhteensä niitä on maassamme 1100. Nuorisotilojen määrän riittävyttä ja palvelutasoa on arvioitu lääninhallitusten toimesta. Nuorisotiloja on todettu olevan määrällisesti riittävästi. Nuorisotilojen palvelutasoa on tarpeen kehittää pitkäjänteisesti, joten valtion talousarvioon on otettu vuosittainen määräraha nuorisotilojen rakentamiseen, peruskorjaamiseen ja varusteiden modernisointiin. Nuorisotilat ovat keskeisiä palvelupisteitä, jotka voivat tarjota toimintatilat muun muassa nuorisoyhdistyksille ja

nuorten muille toimintaryhmille, nuorisokahvilatoiminnalle, nuorten tieto- ja neuvontapalveluille sekä erilaiselle lasten ja nuorten harrastustoiminnalle. Nuorisotalojen toiminta perustuu nuorisolaissa (72/2006) määriteltyihin nuorisotyön tavoitteisiin eli nuorten oman ajan käyttöön kohdistuvaan aktiivisen kansalaisuuden edistämiseen, nuorten sosiaaliseen vahvistamiseen, nuoren kasvun ja itsenäistymisen tukemiseen sekä sukupolvien väliseen vuorovaikutukseen. Nuorisotalojen käyttäjinä ovat pääsääntöisesti 12–17-vuotiaat nuoret. Nuorisotalot toimivat parhaimmillaan matalan kynnyksen toimipaikkoina, joista nuoret saavat tarpeen mukaan henkilökohtaista tai yhteisöllistä tukea.

Nuorisotiloihin on tarpeen rakentaa niiden toiminnan henkeen sopivia demokratiajärjestelmiä, joiden kautta nuoret pääsevät vaikuttamaan nuoriso- ja nuorisokulttuurilähtöisesti nuorisotaloja ja niiden toimintaa koskevaan ideointiin, suunnitteluun, päätöksentekoon, toteutukseen ja arviointiin.

TAVOITE: Nuorisotilat ovat laadukas ja nuoret tavoittava kunnallinen nuorisotyön lähipalvelu.

TOIMENPIDE: Kiinnitetään huomiota nuorisotiloissa työskentelevien nuoriso-ohjaajien määrään, koulutustasoon ja työsopimusten pituuteen. Kehitetään kuntien hallinnonalojen välistä yhteistyötä kasvatusyhteisöjen ulkopuolelle jäämässä olevien nuorten saavuttamiseksi nuorisotalojen avulla. Kiinnitetään huomiota nuorisotilojen toiminnan laatuun erityisesti nuorten aktiivisen kansalaisuuden ja sosiaalisen vahvistamisen näkökulmista, jolloin niiden asema nuorten harrastamisesta, verkottumisesta ja vaikuttamisesta mahdollistavana lähiyhteisönä vahvistuu. Otetaan huomioon nuorisotilojen asema kuntien hallinnonalojen yhteistyössä.

VASTUUTAHOT: OPM
POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

7.9 Kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten parantaminen

KUVAUS: Kansalaisjärjestöillä on merkittävä rooli lasten ja nuorten hyvinvoinnin rakentamisessa. Järjestöt muun muassa luovat lapsille ja nuorille harrastamisen ja osallistumisen mahdollisuuksia sekä tarjoavat lapsille ja nuorille suunnattuja palveluja. Nuorten oma järjestäytyminen tapahtuu sekä rekisteröityjen yhdistysten että rekisteröimättömien vapaiden toimintaryhmien kautta. Paikallistasolla on tärkeää tunnistaa nuorten erilaiset toimintaryhmät ja mahdollistettava niille monipuolista tukea: rahallinen avustaminen ei yksin riitä, vaan esimerkiksi toimintatilat ja -välineet sekä erilainen ohjaus- ja neuvonta kunnan toiminnasta korostuvat.

TAVOITE: Parannetaan lasten ja nuorten hyvinvointia tukevien kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiä.

TOIMENPIDE: Seurataan ja arvioidaan valtioneuvoston vuoden 2007 keväällä tekemän periaatepäätöksen kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten parantamisesta vaikutuksia lapsi- ja nuorisjärjestöjen kannalta. Tutetaan eri toimialoja raha-arpajaisten sekä veikkaus- ja vedonlyöntipelien tuoton käyttämisestä annetussa laissa (1054/2001) määrätyn ja-kosuhtein, millä turvataan kansalaisjärjestöjen pitkäkestoista yleisavustamista. Säilytetään valtiolla rahapelien yksinoikeusjärjestelmä.

VASTUUTAHO: OM, STM, OPM, VM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

7.10 Lapsen oikeuksista tiedottaminen

KUVAUS: YK:n lasten oikeuksien yleissopimuksen I osan 4 artiklan mukaisesti sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Yleissopimuksen II osan 42 artiklan mukaisesti sopimusvaltiot ovat sitou-

tuneet saattamaan yleissopimuksen periaatteet ja määräykset niin aikuisten kuin lastenkin tietoon tarkoituksenmukaisesti ja aktiivisesti.

Suomessa yleissopimuksen sisältöä ja velvoittavuutta ei tunneta riittävän hyvin. Sopimusvaltioiden edistymistä yleissopimuksen velvoitteiden täyttämässä tarkastelee lapsen oikeuksien komitea, joka on antanut tiedotus-suosituksia yleissopimuksen tunnetuksi tekemisestä. Komitea on korostanut, että sopimus tulee sisällyttää koulujen opetussuunnitelmiin ja lasten parissa työskentelevien ammattilaisten koulutukseen. Suomessa yleissopimusta ei ole saatavilla vähemmistökielillä eikä maahanmuuttajille. Suomessa tiedotusta on hoidettu pitkälti järjestöjen kautta.

TAVOITE: Lapset ja aikuiset tuntevat ja tunnistavat lapsen oikeuksien yleissopimuksen keskeisen sisällön. Yleissopimus otetaan huomioon kaikkien viranomaisten työssä.

TOIMENPIDE: Lisätään ulkoasiainministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön sekä opetusministeriön yhteistyötä ja koordinaatiota yleissopimuksesta tiedottamisessa. Vahvistetaan yleissopimuksen käsittelyä perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa. Lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattillisessa koulutuksessa vahvistetaan yleissopimuksen tuntemusta (kts. kohta 4.5). Laaditaan yleissopimuksen kansallinen viestintästrategia, jota päivitetään säännöllisesti. Toteutetaan lapsiasiavaltuutetun ja kansalaisjärjestöjen kanssa tiedotuskampanja lapsen oikeuksien yleissopimuksesta vuonna 2009 yleissopimuksen hyväksymisestä tullessa kuluneeksi 20 vuotta.

VASTUUTAHO: UM, STM, OPM, OPH

POLITIIKKAOHJAUS: IO

8 PERHEIDEN TUKEMINEN

8.1 Yleistä

Lapsen hyvinvoinnin perusta on turvallinen ja toimiva perhe. Vanhempien ja perheen sisäiset ongelmat voivat näkyä lasten ja nuorten oireiluna. Tuki vanhempien parisuhteen laadulle ja kestävyydelle on panostus lapsiin ja nuoriin. Jokainen kasvattaja on tärkeä. Yhteiskunnan tehtävänä on tukea erilaisia perhemalleja, jotta lapselle ja nuorelle mahdollistetaan parhaat mahdolliset kasvuolosuhteet. Avio- ja avoerojen määrä on Suomessa kasvussa. Lasten ja nuorten turvallinen arki on erotilanteissa vaakalaudalla, vaikka usein erot hoiduvat asiallisesti ja lapsi säilyttää yhteyden molempiin vanhempiinsa. Vanhempien ongelmat vaikuttavat lapsen ja nuoren kehitykseen monella osa-alueella. Mielenterveys- ja päihdeongelmien siirtyminen sukupolvelta toiselle on yksi vahvimista syrjäytymisen poluista.

8.2 Perheen perustaminen mahdolliseksi

KUVAUS: Aikuisille opiskelijoille parisuhteen muodostaminen ja perheen perustaminen ovat ajankohtaisia asioita. Yliopisto-opiskelijoilla on kuitenkin huomattavasti vähemmän lapsia kuin muulla samanikäisellä väestöllä. Vuosien 2000 ja 2004 opiskelijaterveystutkimusten mukaan vain 8 prosentilla naisopiskelijoista on lapsia, kun vastaavankäisellä naisväestöllä Suomessa prosenttiosuus on 38 prosenttia. Yliopistosta valmistumisen jälkeen työllistyminen tai mahdolliset jatko-opinnot lykkäävät monilla edelleen lapsen saamista.

Perheen perustamisen keskeinen edellytys on riittävä turvallisuus arkielämässä. Perheen perustamisen aineellisista ehdoista asunto on

tärkeimpiä. Asuntopolitiikalla voidaan tukea perheen perustamista. Usein ensimmäinen asunto on vuokra-asunto, mutta monien lapsiperheiden tavoitteena on omistusasunto (kts. kohta 12.2).

Perheen perustamista vaikeuttaa opintojen etenemisen, työelämään siirtymisen ja perheen perustamisen yhteensovittamisen vaikeus. Opiskeluvaihe on pidentynyt ja työelämään siirtyminen myöhentynyt, mikä on johtanut keskimääräisesti perheen perustamisen lykkääntymiseen. Jos perhe on perustettu jo opiskeluvaiheessa, työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmat ovat työelämään siirryttäessä vähäisempiä. Lasten saamista ja opiskelun yhteensovittamista voidaan tukea muun muassa opintotukijärjestelmää, ohjausta sekä opintojen joustavuutta ja suorittamistapoja kehittämällä. Vastaavasti joustavat päivähoitojärjestelyt tukevat opintojen suorittamista ja työssä käyntiä. Vanhempainpäivärahan vähimmäistaso vaikuttaa opiskelijaperheiden toimeentuloon ja tason säilyminen kohtuullisena vähentää painetta siirtää lasten hankkimista myöhempään elämänvaiheeseen (kts. kohta 8.6).

Lasten saaminen opiskeluaikana merkitsee taloudellisia rasitteita, joita opintotuki ei pysty kattamaan. Taloudellisia vaikeuksia on etenkin yksinhuoltajilla ja silloin, kun molemmat vanhemmat opiskelevat. Opintotukea myönnettäessä ei oteta erikseen huomioon hakijan perhetilannetta tai lasten lukumäärää. Opintotuen tuloharkintaan ei vaikuta, onko opiskelijalla huollettavia lapsia. Lasten elatuksesta aiheutuvat kustannukset on nähty kuuluvan perhepolitiikan kautta hoidettaviksi, ja opintotuen tehtävänä on yksilön kouluttautumisen tukeminen. Perheellisille opiskelijoille voidaan myöntää opintotuen ohella asumiskustannuksiin asumistukilain (408/1975) mukaista asuintukea, jota myönnettäessä otetaan huomioon ruokakunnan koko ja tulot.

Perheen perustaminen siirtyy myöhemmäksi, jos nuorten työsuhteet ovat epävakaaalla pohjalla (kts. kohta 10.7). Erityisesti nuorten

naisten lyhytaikaiset ja epäsäännölliset työsuh- teet vaikeuttavat perheen tilanteen ennakoita- vuutta ja estävät siten lasten saamista. Perhe- vapaiden käyttö jakautuu edelleen epätasaisesti sukupuolten välillä, mikä vaikuttaa naisten työ- markkina-asemaan heikentävästi ja on osaltaan siirtämässä naisten halukkuutta perheen perus- tamiseen ennen vakaan työmarkkina-aseman saavuttamista. Perhevapaiden kustannusten epätasainen jakautuminen työnantajien kesken heikentää naisten työnsaantia ja asemaa työ- markkinoilla.

TAVOITE: Nuorilla aikuisilla on mahdol- lisuus perheen perustamiseen ottaen huomi- oon asumisen järjestelyt, perhepalveluiden tason, toimeentulon sekä opintojen, perhe- ja työelämän yhteensovittamisen. Nuorille per- heille on tarjolla riittävästi tilavia ja kohtuu- hintaisia asuntoja. Lisäksi nuorilla on tehok- kaasti valittavanaan vuokra- ja omistusasumi- sen välillä olevia asumismuotoja. Asumisen tu- kijärjestelmällä mahdollistetaan kaikille per- heille kohtuullinen asumistaso. Jokaisessa kun- nassa on tarjolla perheiden valittavaksi erilai- sia päivähoitomuotoja sekä ajallisesti kohden- nettuina että sisällöllisesti vaihtelevina koko- aikaisesta hoidosta leikkitoimintaan. Työelä- mä kehittyi siten, että nuorten perheiden tar- peet tulevat nykyistä paremmin huomioonote- tuiksi. Perhevapaat jakautuvat aiempaa tasai- semmin miesten ja naisten välillä. Isien muka- naolon tärkeys lapsen kasvussa vahvistuu.

TOIMENPIDE: Huolehditaan eri elä- mäntilanteessa olevien nuorten ja perheiden vaihtoehtoisten asumismuotojen saatavuudes- ta. Kehitetään nuorten lapsiperheiden asumi- sen tukijärjestelmää. Tuetaan ja kehitetään jous- tavaa perheystävällisiä opiskelujärjestelyjä muun muassa verkko-opiskelua tehostamalla. Niiden opiskelijoiden taloudellisen toimeen- tulon ja opiskeluedellytysten parantamiseksi, joilla on huollettavanaan alaikäisiä lapsia, sel- vitetään edellytykset ottaa käyttöön opintora- han huoltajakorotus. Kannustetaanisiä perhe- vapaiden käyttöön ja tuetaan perhevastuiden

aiempaa parempaa huomioimista työ- ja opis- kelupaikoilla.

Uudistetaan päivähoitolaki (36/1973) hal- lituskauten loppuun mennessä. Lain uudista- misen lähtökohtana on lasten terveen kasvun, kehityksen ja oppimisen turvaaminen, perhei- den erilaisiin, myös tilapäisiin päivähoiton, tarpeisiin vastaaminen sekä subjektiivinen päi- vähoito-oikeus. Varhaiskasvatuspalvelut resur- soidaan niin, että jokaisen lapsen yksilöllisiin tarpeisiin voidaan vastata nykyistä paremmin ja perheitä voidaan tukea heidän kasvatusteh- tävässään kunkin perheen lähtökohdista käsin. Parannetaan päivähoiton erilaisten muotojen saatavuutta vastaamaan entistä paremmin las- ten ja heidän vanhempiansa tarvetta. Selvite- tään ilta- ja viikonloppuhoitojärjestelyjen ke- hittämistä työssäkäyvien yksinhuoltajien tueksi. Päivähoiton maksujärjestelmä säilytetään osana perhepoliittista tulonsiirtojärjestelmää ja sen määräytymisperiaatteet tukevat hoidon tosiasiallista käyttöä.

Tehdään selvitys yliopistojen yhteyteen pe- rustettujen lasten tilapäishoitoa antavien pal- veluiden tarpeellisuudesta ja hyödyllisyydestä ottaen huomioon muun muassa kokemukset Helsingin yliopiston yhteydessä toimivasta palvelusta. Arvioidaan selvityksen pohjalta toimintamuodon valtakunnallistamista vuo- den 2009 loppuun mennessä.

Asetetaan pysyvä kolmikantainen työryh- mä seuraamaan jo tehtyjä toimenpiteitä per- he- ja työelämän yhteensovittamiseksi sekä tekemään uusia esityksiä vuoden 2009 loppuun mennessä asian parantamiseksi.

VASTUUTAHO: STM, OPM, YM, TM, KTM

POLITIikkaOHJAUS: IO, SO, RO

8.3 Perhepalvelujen kehittäminen

KUVAUS: Lapsen kehitykselle ovat jo var- haisvaiheessa tärkeitä läheiset, pysyvät ja huo- lehtivat vuorovaikutussuhteet. Ennaltaehkäi-

sevä, vanhemmuutta tukevaa työtä tehdään lasten ja perheiden peruspalveluissa – äitiys- ja lastenneuvolassa, varhaiskasvatuksessa ja koulussa – yhteistyössä lapsi- ja perhetyötä tekevien järjestöjen, yhteisöjen ja seurakuntien kanssa (kts. kohta 11.2).

Äitiys- ja lastenneuvolassa huolehditaan äidin ja lapsen terveydestä ja hyvinvoinnista. Neuvolatoimintaa on kehitetty perhekeskeisempään ja asiakaslähtöisempään suuntaan. Perheen elämäntilanteeseen sekä vanhempien parisuhteeseen ja vanhemmuuden laatuun kiinnitetään aikaisempaa enemmän huomiota. Miesten ja isien tukemisesta on tullut yksi painopiste äitiys- ja lastenneuvolatyössä. Vanhempien keskinäinen vertaisryhmätoiminta toimii hyvänä jatkona perhevalmennukselle. Perheen sosiaalisten ongelmien ja kriisien tunnistamiseen tarvitaan yhtäältä neuvolan henkilökunnan täydennyskoulutusta ja moniammatillista yhteistyötä sekä toisaalta riittävästi aikaa vanhempien tapaamistilanteissa.

Lapsiperheiden palveluja tulisi koota verkostomaiseksi toiminnaksi esimerkiksi niin kutsuttua perhekeskuksen toimintamallia soveltaen. Perhekeskus on paikallisesti kehitetty toimintamalli. Perhekeskuksen palvelurakenne muodostuu äitiys- ja lastenneuvolan, varhaiskasvatuksen, koulutoimen, perhetyön sekä varhaisen tuen palveluista. Sen toimintaajatuksena on yhteistyön helpottaminen ja palvelujen parempi saatavuus. Perhekeskuksen perhelähtöiset työkäytännöt antavat tukea vanhemmuuteen ja parisuhteeseen. Perhekeskuksessa tehdään yhteistyötä perheiden, järjestöjen, seurakunnan ja vapaaehtoisten toimijoiden kanssa.

Henkilöstön osaaminen sosiaalisten ongelmien havaitsemisessa ja oikea-aikaisen tuen antamisessa on peruslähtökohta perheiden kohtaamisessa. Esimerkiksi päihde- ja mielenterveyspalveluita ei ole aina riittävästi ja oikea-aikaisesti saatavilla ja lapsiperheiden kotipalvelut ovat kadonneet lähes kokonaan kuntien lapsiperhepalvelujen valikosta.

Lapsiperheet tarvitsevat yksilöllistä tukea arjessa selviämiseen. Näitä tukimuotoja, jotka helpottavat vanhempien opintojen, työn ja perhe-elämän yhteensovittamista, ovat muun muassa joustavat lastenhoitojärjestelyt, avoimet päiväkodit ja leikkitoiminta kotona lapsiaan hoitavien tueksi, osapäivähoito päiväkoodeissa ja vuorotyön tai epätyypilliseen työaikaan tapahtuvan työn parempi huomioon ottaminen päivähoidossa, mitkä helpottavat vanhempien työn, opintojen ja perhe-elämän yhteensovittamista. Myös kuntien tarjoaman kotipalvelun ja perhetyön saatavuus sekä riittävät neuvolapalvelut tukevat vanhempien arjessa selviämistä.

TAVOITE: Perheet saavat tarvitsemaansa tukea matalan kynnyksen perhepalveluina. Kuntien lapsiperheille kohdennettuja palveluja on riittävästi ja laadultaan korkeatasoisina vastaamaan perheiden esittämään palvelutarpeeseen lasten hoidon, kasvatuksen ja terveellisen kehityksen turvaamiseksi. Palveluiden tulee olla kaikkien saavutettavissa ja tukea kaikkien lasten hyvinvointia riippumatta perheiden sosiaalisesta, taloudellisesta, alueellisesta tai muusta yhteiskunnallisesta tilanteesta. Neuvoloiden rooli perheen ensimmäisen lapsen kohdalla annettavassa perhevalmennuksessa vahvistuu, ja siinä käsitellään parisuhteessa tapahtuvia muutoksia odotus- ja pikkulapsivaiheessa.

TOIMENPIDE: Äitiys- ja lastenneuvoloiden toimintaa kehitetään kokonaisvaltaisiksi perheen elämäntilanteen huomioiviksi palveluiksi lastenneuvolaoppaan mukaisesti. Tällöin ne ottavat huomioon nykyistä paremmin perheen isien tukemisen ja aseman muun muassa kirjaamalla heidät asiakkaiksi äidin ja lapsen ohella. Laaditaan ohjeistus erityistukea tarvitsevien lasten ja perheiden varhaisen tunnistamisen ja tuen järjestämisen tehostamiseksi.

Äitiys- ja lastenneuvoloissa tuetaan sekä äitejä että isiä vanhemmuuteen ja parisuhteeseen liittyvissä emotionaalisissa, sosiaalisissa ja käytännön kysymyksissä. Parannetaan per-

heiden mahdollisuutta kääntyä asiantuntevan avun puoleen vauvan syntymän jälkeisinä viikkoina vuorokauden ympäri. Selvitetään ilman lasta tapahtuvien lisäkäyntien mahdollisuutta vanhempien parisuhteen tukemiseksi.

Varmistetaan eri ammattiryhmien suunnitelmallinen yhteistyö kunnissa tai seutukunnissa kokoamalla lapsiperheiden palveluja perhekeskuksiin tai perhepalveluverkostoihin. Vahvistetaan kasvatus- ja perheneuvoloiden voimavaroja lapsiperheiden matalan kynnyksen tukipaikkoina. Huolehditaan kasvatus- ja perheneuvolatoiminnan säilymisestä moniasiantuntijuuteen perustuvana perhepalveluna. Lisätään kuntien kotipalvelua kaikkien lapsiperheiden arjen tilanteiden tukena. Käynnistetään hanke niin sanotun kolmannen iän voimaannuttamiseksi tukemaan lapsi-, nuoriso- ja perhetyötä.

VASTUUTAHO: STM

POLITIikkaOHJAUS: IO, SO, RO

8.4 Erilaiset perhetilanteet

8.4.1 Perheen sisäinen adoptio ja tapaamisoikeus

KUVAUS: Samaa sukupuolta olevien vanhempien perheissä elävien lasten oikeudellinen asema on heikko. Nykyisellään lainsäädäntö ei anna mahdollisuutta tapaamisoikeuden vahvistamiseen lapsen ja hänen sosiaalisen vanhempansa välille.

Tällä hetkellä on mahdollista, että lapsen huolto määrätään samaa sukupuolta oleville yhteisesti, jos se on lapsen edun mukaista. Samalla edellytyksellä lapselle voidaan määrätä useampikin kuin kaksi huoltajaa. Lainsäädäntö tarjoaa siten mahdollisuuden perhemuotojen moninaisuuden huomioon ottavaan ratkaisuun. Tapaamisoikeus sitä vastoin koskee ainoastaan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempaansa. Tapaamisoikeutta ei voida vahvistaa niin, että tapaajana olisi muu kuin lapsen

vanhempi. Käytännössä lapsella voi olla tärkeä ihmissuhde vanhempansa elämäkumppaniin, joka on tosiasiallisesti isän tai äidin roolissa lapseen nähden.

TAVOITE: Vanhemmuuden ja huoltajuuden käsitteet sekä määräytymisperusteet ottavat huomioon ensisijaisesti lapsen edun pyssyissä kasvatussuhteissa.

TOIMENPIDE: Hallitusohjelman kirjauksen mukaisesti nais- ja miesparien oikeus perheen sisäiseen adoptioon tehdään mahdolliseksi ottaen huomioon biologisen vanhemman oikeudet. Mahdollistetaan, että tuomioistuimien voi, jos se on lapsen edun mukaista, vahvistaa tapaamisoikeuden lapsen ja hänen vanhempansa rekisteröidyn puolison välille puolisoisuuden asuessa erillään tai parisuhteen päätyttyä eroon.

VASTUUTAHO: OM

POLITIikkaOHJAUS: SO

8.4.2 Samaa sukupuolta olevien vanhempien sekä adoptiovanhempien vanhempainetuudet

KUVAUS: Samaa sukupuolta olevilla vanhemmilla ja adoptiovanhemmilla ei ole oikeutta perhevapaisiin ja niiden aikaisiin etuuksiin täysimääräisesti. Tämä vähentää hyvän vanhemmuuden edellytyksiä.

TAVOITE: Luodaan tasa-arvoiset edellytykset hyvälle vanhemmuudelle kaikille vanhemmille. Rekisteröidyssä parisuhteessa asuvat perheet ja adoptiovanhemmat ovat samassa asemassa kuin avio- tai avoliitossa asuvat perheet, ottaen huomioon etuuksille asetetut lähtökohdat.

TOIMENPIDE: Perhevapaita ja perhevapaiden ajalta maksettavia sairausvakuutuslain (1224/2004) mukaisia etuuksia koskevaa lainsäädäntöä tarkistetaan siten, että rekisteröidyssä parisuhteessa asuvat perheet ja adoptiovanhemmat ovat samassa asemassa kuin avio- tai avoliitossa asuvat perheet, ottaen huomioon etuuksille asetetut lähtökohdat. Vanhempainvapaajärjestelmän selvittelytyös-

sä otetaan huomioon sosiaaliturvan uudistuskomitean mahdolliset ehdotukset.

VASTUUTAHO: STM

POLITIIKKAOHJAUS: SO, RO

8.4.3 *Vammaisuus osana perhettä*

KUVAUS: Perheenjäsenen vammaisuus vaikuttaa koko perheeseen. Jos perheen vanhemmat tai toinen heistä on vammainen henkilö, perhe voi tarvita tukea tai palveluja vanhemman roolin hoitamisessa. Palvelujen järjestäminen eri kunnissa on kirjavaa, mikä lisää kokemusta eriarvoisuudesta. Mikäli perheessä on vammainen lapsi tai nuori, vanhempien vastuu ja rooli voi olla huomattavan vaativa. Perhe joutuu huolehtimaan lapsen hyvinvoinnin lisäksi pitkäkestoisesta ja paljon aikaa vievästä kuntoutuksesta. Arjen ongelmia aiheuttavat vammaisten lasten perheiden uupuminen, palvelujen saamisen vaikeus ja taloudellisen tuen vähäisyys. Vammaisten nuorten itsenäistymisen tiellä on monia esteitä, jotka ovat poistettavissa eri hallinnonalojen yhteistyöllä. Asumisen, ammatillisen koulutuksen ja työllistymisen järjestäminen sekä jokapäiväisessä elämässä (asumisessa, koulutuksessa ja työelämässä) tarvittava riittävä ja yksilöllinen apu edellyttävät useiden toimijoiden ja nuoren sekä perheen yhteistä suunnittelua.

TAVOITE: Parannetaan vammaisten lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä hyvinvointia.

TOIMENPIDE: Tehdään YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen edellyttämät lainsäädäntömuutokset ja edistetään sopimuksen toteuttamista vammaispoliittisen ohjelman avulla. Arvioidaan vuoden 2010 loppuun mennessä sopimuksen toimeenpanoa Suomessa. Lisätään poikkihallinnollista yhteistyötä vammaisten lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä näkökulmien tuomiseksi eri hallinnonalojen valmisteluun.

VASTUUTAHO: UM, STM, OPM, TM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, SO

8.4.4 *Eroperheet ja uusperheet*

KUVAUS: Suomessa avio- ja avoerojen sekä kahdessa perheessä asuvien lasten määrän kasvu yhdistettynä uusperheiden elämäntilanteiden tuomiin haasteisiin edellyttää lapsiperheiden palvelujärjestelmän monipuolistamista sekä nykyistä parempaa ja varhaisempaa reagoitua lasten hyvinvoinnin ja tärkeiden ihmissuhteiden turvaamiseksi. Näistä esimerkkeinä ovat muun muassa huolto- ja tapaamiskysymysten hankaluus riitatilanteissa.

TAVOITE: Lasten huolto- ja tapaamiskysymykset ratkotaan lasten edun mukaisesti. Perheille tarjotaan tarvittaessa riittävät tukipalvelut sekä lasten kasvatuksen tukena että parisuhteiden vahvistamisessa matalan kynnyksen peruspalveluina.

TOIMENPIDE: Lisätään kasvatus- ja perheneuvonnan resursseja matalan kynnyksen tukipalveluina kaikkien perheiden saataville varhaisen tuen tarjoamiseksi perheen ongelmatilanteissa. Toteutetaan valvottujen tapaamisten edellyttämät järjestelyt kuntien peruspalvelurakenteessa. Selvitetään lapsen äidin kanssa eri taloudessa asuvan isän mahdollisuudet isyys- ja vanhempainvapaan käyttöön tavoitteena isyyden vahvistaminen ja lapsen hyvinvoinnin tukeminen. Perhekeskusten tarjoamia psykososiaalisia palveluita laajennetaan vastaamaan erotilanteissa ja muissa parisuhdekriseissä syntyviä tarpeita.

VASTUUTAHO: STM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

8.5 **Varhaiskasvatus ja koulu yhteistyössä kodin kanssa**

KUVAUS: Varhaiskasvatuksen ja kodin välisen yhteistyön rakenteet ja yhteistyön volyymi vaihtelevat sekä kunnittain että toimintayksiköittäin. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) edellyttää so-

siaalihuollon asiakkaalle laadittavaksi hoito- ja palvelusuunnitelman, jolloin päivähoitossakin on laadittava lapsikohtainen suunnitelma. Päivähoidon erityislainsäädännössä ei varhaiskasvatussuunnitelmaa erikseen mainita.

Päivähoidossa kohdataan lähes kaikki perheet jossain vaiheessa ennen koulun aloitusta. Päivähoidon ja kodin välinen yhteistyö lapsen kasvun tukemiseksi ei ole kuitenkaan kehittynyt riittävästi. Lapsen hoidolle ja kasvatukselle asetetut tavoitteet eivät aina ole yhdenmukaisia perheiden ja varhaiskasvatuksen ammattilaisten kesken.

Perusopetuslaki (628/1998), lukiolaki (629/1998) ja laki ammatillisesta koulutuksesta (630/1998) luovat perustan koulun ja kodin yhteistyölle. Perusopetuksen puolella on kirjattuna, että koulun tulee olla yhteistyössä kodin kanssa. Toisen asteen lainsäädännössä todetaan, että nuorten koulutuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa. Opetussuunnitelmien perusteissa kuvataan kodin ja koulun tai oppilaitoksen välisen yhteistyön keskeiset periaatteet. Nämä ohjaavat paikallisen opetussuunnitelman laatimista. Paikallisella tasolla määritellään, miten vanhemmat voivat osallistua opetus- ja kasvatustyön suunnitteluun ja arviointiin. Koulujen johtokunnat eivät ole lakisääteisiä.

Neuvolan henkilökunnan ohella päivähoiton ja koulun henkilöstö tarvitsee täydennyskoulutusta perheiden ongelmien havaitsemiseen, eri tukimuotojen käyttöön sekä vuorovaikutuksen luomiseen vanhempien kanssa. Varhaiskasvatuksessa sekä laajemminkin lapsi- ja perhepalveluissa perheiden ja ammattikasvattajien yhteistyö määritellään kasvatuskumppanuudeksi. Tällä tarkoitetaan vanhempien ja henkilöstön tietoista sitoutumista yhteiseen kasvatustehtävään tasavertaisina osapuolina. Kasvatuskumppanuudessa rakennetaan luottamuksellista ja kunnioitettavaa vuorovaikutusta kodin ja päivähoiton välille.

TAVOITE: Parannetaan päivähoiton ja kodin välistä yhteistyötä ja huolehditaan päi-

vähoidon ammattilaisten riittävästä osaamisesta vanhempien kanssa tehtävässä yhteistyössä. Tiivistetään kodin ja koulun yhteistyötä sekä vahvistetaan koulun yhteisöllisyyttä.

TOIMENPIDE: Uudistuvaan päivähoitolakiin lisätään säädös lapsikohtaisen varhaiskasvatussuunnitelman tekemisestä yhteistyössä vanhempien ja päivähoiton henkilöstön kesken. Mahdollistetaan nykyistä paremmin kasvatushenkilöstön resurssit tehdä yhteistyötä vanhempien kanssa ja laatia lapsen varhaiskasvatussuunnitelma sekä huolehditaan siitä, että kasvatushenkilöstöllä on riittävästi ammatillista osaamista edellä mainittuihin tehtäviin.

Suosittelaa kuntia täsmentämään kodin ja koulun yhteistyön periaatteet kunnan opetussuunnitelmissa. Koulussa esiintyviä ongelmatilanteita varten kehitetään yhteistyömallit koulun, terveydenhuollon, sosiaali- ja nuorisotoimen, poliisin sekä perheiden kesken. Varmistetaan, että yhteistyön rakenteet ja toimintatavat ovat selkeät ja eri osapuolten tiedossa.

Neuvolan, päivähoiton ja koulun henkilöstön perus- ja täydennyskoulutusta kehitetään tukemaan perheiden ongelmien havaitsemista, tukemista ja vuorovaikutusta aikuisten kanssa.

VASTUUTAHO: OPM, STM, OPH, SM
POLITIIKKAOHJAUS: IO, SO

8.6 Lapsiperheiden toimeentulon parantaminen

KUVAUS: Suomalaisten perheiden toimeentuloerot ovat kasvaneet 1990- ja 2000-luvuilla. Heikoimmoin toimeentulo on kehittynyt pienten lasten perheillä, yksinhuoltajaperheillä sekä monilapsisilla perheillä. Toimeentuloerojen kasvun syinä ovat olleet työllisyyteen liittyneet vaikeudet ja asumisen kallistuminen, mutta myös perhepoliittisten tulonsiirtojen reaalisien tason lasku. Muutos näkyy lapsiköyhyyden kasvuna (kuviot 34). 1990-luvun alussa lapsiköyhyysaste mediaanitulomittarilla lasket-

tuna oli noin 5 prosenttia, kun tällä hetkellä ollaan noin 12 prosentissa. Monilapsisista perheistä kaksosten, kolmosten ja nelosten perheille syntyy vielä erityinen taloudellinen kuormitustilanne lasten yhtäaikaisen syntymän takia.

Lapsiperheillä esiintyy asumismenojen maksuvaikeuksia useammin kuin muilla kotitalouksilla. Vaikka vuosina 1995–2004 lapsiperheiden asumisessa tapahtunut kehitys on ollut keskimäärin myönteistä, myönteinen kehitys on painottunut voimakkaasti hyvätuloisiin lapsiperheisiin. Pienituloisten lapsiperheiden suhteellinen asema on huonontunut.

TAVOITE: Lapsiperheiden taloudellinen asema parantuu. Tarkistetaan lapsilisien tasoa säännöllisesti elinkustannusten kehityksen perusteella. Muutetaan asumistukijärjestelmän tasot ja vanhempainraha vastaamaan elinkustannuksissa tapahtuneita muutoksia.

TOIMENPIDE: Parannetaan lapsiperheiden taloudellisen toimeentulon edellytyksiä siten, ettei lapsista aiheudu kohtuuttomia kustannuksia suhteessa lapsettomiin perheisiin (kts. kohta 8.2 ja kohta 10.9). Erityinen huomio kiinnitetään pienituloisten lapsiperheiden tulokehitykseen ottaen samalla huomioon lapsiperheryhmät, jotka ovat lähtökohtaisesti eri-arvoisessa asemassa perhetilanteen erityisyyden, kuten monikkoperheellisyyden, vuoksi. Kehitetään tukijärjestelmää vastaamaan yhteiskunnan asettamia perhepoliittisia tavoitteita. Seurataan hallitusohjelmaan sisältyvien tulonsiirtolisäysten vaikuttavuutta lapsiperheille. Huolehditaan perhepoliittisten tulonsiirtojen tason säilymisestä.

VASTUUTAHO: STM, VM
POLITIIKKAOHJAUS: RO

9 VARHAINEN PUUTTUMINEN JA ERITYISRYHMIEN TUKI

9.1 Yleistä

Tehokkainta syrjäytymisen ehkäisyä on lapsiperheiden arjen tukeminen ja avun tarjoaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Syrjäytymisen ehkäisyä ovat samoin turvallinen ja virikkeellinen lapsuus ja nuoruus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tekemä tutkimus helsinkiläisten lasten rikollisuudesta vuodelta 2006 osoittaa, että useampi kuin kaksi kolmesta rikoksen uusineesta lapsesta oli jo aiemmin ollut lastensuojelun asiakkaana ja lähes viidenneksellä ensimmäistä kertaa rikoksen tehneistä lapsista oli maahanmuuttajatausta. Syrjäytymisriskiä lisäävinä tekijöinä merkittäviä ovat hoitamattomat lukemis- ja muut oppimisvaikeudet.

Toisaalta lapset ja nuoret ovat usein rikoksen uhreja. Nämä rikokset eivät tule ilmi yhtä todennäköisesti kuin aikuisten kokemat rikokset. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan lapsia tulee suojella kaikenlaiselta väkivallalta, vahingoittamiselta, pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä ja välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta. Oikeus väkivallattomaan elämään on yksi lasten ja nuorten hyvinvoinnin perustekijä. Väkivallan kohteeksi joutuneet ja väkivaltaa perheessään todistaneet lapset ja nuoret ovat muita alttiimpia joutumaan itse väkivallan uhreiksi tai tekijöiksi. Lapset voivat joutua paitsi fyysisen myös henkisen väkivallan kohteiksi. Väkivaltaa voi esiintyä lasten ja nuorten kaverisuhteissa esimerkiksi koulukiusaamisena. Uusi viestintäteknologia on tuonut mukanaan uusia tapoja kiusata.

9.2 Turvallinen kasvuympäristö

9.2.1 Moniammatillinen yhteistyö

KUVAUS: Kunnissa toimii vaihtelevasti moniammatillisia yhteistyöryhmiä, joiden tehtävänä on seurata lasten ja nuorten hyvinvointia ja varmistaa palvelujen monipuolinen tarjonta. Uusi lastensuojelulaki (417/2007), joka tulee voimaan vuoden 2008 alusta, velvoittaa kunnan perustamaan moniammatillisen asiantuntijaryhmän lastensuojelun sosiaalityöntekijän avuksi. Kunnat velvoitetaan laatimaan lastensuojelun suunnitelma lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi ja lastensuojelun järjestämiseksi ja kehittämiseksi. Riskioloissa elävien lasten hyvinvoinnin turvaaminen vaatii moniammatillista yhteistyötä ja tarvittaessa lastensuojelun toimia, jotta voidaan ehkäistä huostaanottoja ja niiden tarpeeseen johtaneita kehityskulkuja. Lastensuojelun puitteissa tapahtuvan moniammatillisen yhteistyön lisäksi kunnissa tarvitaan sosiaali- ja terveystoimen, nuorisotoimen, koulutoimen nykyistä tiiviimpää yhteistyötä.

Viranomaisten välisessä lasten ja nuorten syrjäytymistä ennaltaehkäisevässä yhteistyössä ongelmaksi muodostuvat usein tietojen vaihtoa ohjaavat säädökset, vaikka lainsäädäntö ei sinänsä estä tietojen vaihtoa. Käytännön ongelmia ilmenee, koska tietojen vaihtoa koskevat säädökset on kirjoitettu hajautetusti eri ammattikuntien lainsäädäntöön.

Lainsäädäntöön liittyvät suurimmat ongelmat ovat normien suuri määrä, sektorilainsäädäntö ja sektorilainsäädännön aiheuttamat näkökulmaerot. Muun muassa erot säädösten sanamuodoissa tekevät niistä usein vaikeasti tulkittavia. Tietojen vaihtoa koskevien säädösten heikko tuntemus esimerkiksi opettajien ja sosiaalityöntekijöiden keskuudessa on usein syynä siihen, että tietoa ei uskalleta vaihtaa, vaikka lainsäädäntö antaisi siihen mahdollisuuden.

TAVOITE: Moniammatillinen yhteistyö tehostuu lasten ja nuorten kasvu- ja elinolojen kehittämisessä.

TOIMENPIDE: Tehostetaan eri tahojen valmiuksia tehdä lastensuojeluilmoituksia, jotta asian edellyttämät jatkotoimenpiteet voidaan käynnistää. Vakiinnutetaan lastensuojelutarpeen selvitys osaksi lastensuojelutyötä.

Nuorisolakiin (72/2006) säädetään kuntien moniammatillisten yhteistyöryhmien toiminta (kts. kohta 10.2). Kunnassa on sosiaali- ja terveystoimen, nuorisotoimen, koulutoimen ja poliisin moniammatillinen yhteistyöryhmä, jonka tehtävänä on edistää lasten ja nuorten kasvu- ja elinoloja. Yhteistyöryhmä toimii kokoaikaisesti ja vuorovaikutuksessa seurakuntien sekä lapsi-, perhe- ja nuorisojärjestöjen kanssa. Koulujen ja oppilaitosten roolia osana kunnan moniammatillisia yhteistyöryhmiä vahvistetaan oppilashuoltoryhmien välityksellä.

Eri sektorien lainsäädäntöä johdonmukaisesti tetaan, mikä mahdollistaa yhdenmukaisen tulokinnon tietojenvaihdosta. Tietojenvaihtoa ohjaavan lainsäädännön tietämystä lisätään viranomaisten keskuudessa. Tietojenvaihtoon liittyvää koulutusta vahvistetaan viranomaisten keskuudessa sekä eri toimialojen ammatillisessa peruskoulutuksessa.

Jokaisella perusopetusta antavalla koululla on kummipoliisi tai -poliisiryhmä.

VASTUUTAHO: OPM, STM, SM, OM
POLITIIKKAOHJAUS: IO, SO

9.2.2 Koulukiusaaminen yksilön kasvun ja kehityksen riskitekijänä

KUVAUS: Koulukiusaaminen on yksilön kehitykseen ja hyvinvointiin vaikuttava riskitekijä. Kiva koulu -hankkeen tutkimustulosten mukaan noin 16 prosenttia koululaisista joutuu kiusatuksi vähintään 2–3 kertaa kuukaudessa. Viestintäteknologia on mahdollistanut kiusaamisen nopean laajenemisen kouluympäristön ulkopuolelle. Kiusaamisen heijastusvai-

kutukset näkyvät muun muassa oppimistuloksissa, fyysisessä ja psyykkisessä hyvinvoinnissa sekä ihmissuhteiden laadussa ja jopa yhteiskuntaan sopeutumisessa, esimerkiksi kiusaajien kohdalla rikollisuuden muodossa. Osalla nämä ongelmat ovat pitkäkestoisia ja jatkuvat aikuisuuteen saakka. Koulukiusaajat ovat suuressa riskissä ajautua myöhemmin nuoriksi rikoksentehtäjäiksi.

TAVOITE: Koulukiusaamista ja koulun ulkopuolella tapahtuvaa vertaiskiusaamista vähennetään.

TOIMENPIDE: Toteutetaan koulukiusaamista ja -väkivaltaa koskeva nollatoleranssi. Kiva Koulu -toimintaohjelma toimeenpannaan koulukiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi ja vähentämiseksi. Kasvatetaan koulukiusaamiseen sekä lasten ja nuorten vertaissuhteisiin liittyvää ymmärrystä ja osaamista laaja-alaisesti lasten ja nuorten keskuudessa kaikilla kouluasteilla, opettajien sekä oppilas- ja opiskelijahuoltohenkilöstön perus- ja täydennyskoulutuksessa sekä parannetaan vanhempien edellytyksiä tukea lastensa vertaissuhteita. Koulukiusaamista ja koulun ulkopuolella tapahtuvaa vertaiskiusaamista ennaltaehkäistään tehokkaasti, puututaan kiusaamisongelmiin varhain ja torjutaan vertaissuhdeongelmien kielteisiä vaikutuksia. Jokaisessa koulussa ja oppilaitoksessa on ajantasaiset ja toimivat kiusaamisen ehkäisyn toimintamallit ja tukioppilastoimintaa.

VASTUUTAHO: OPM, STM, OPH
POLITIIKKAOHJAUS: IO

9.2.3 Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan ehkäisy ja vähentäminen

KUVAUS: Toteutetussa lähisuhde- ja perheväkivallan toimintaohjelmassa yhtenä tavoitteena on ollut tehostaa väkivaltaa kokevien lasten ja nuorten palveluita. Toimintaohjelman tavoitteet ovat olleet laajoja ja kyseessä olevan tavoitteen kohdalla on kyetty puuttumaan ongelmaan vain rajallisesti. Toimintaohjelman kokemuksen perusteella voidaan arvioida,

että väkivaltaa kokeville tai väkivallalle altistetuille lapsille ja nuorille tarjolla olevat palvelut ovat puutteellisia tai niitä ei ole tarjolla lainkaan. Väkivallan ennaltaehkäisevään työhön ei ole kiinnitetty riittävästi ja systemaattisesti huomiota.

Uutena ilmiönä Suomessa on viime vuosina havaittu poikien kokeman vakavimman seksuaalisen kaltoinkohtelun (yhdyntä tai muuhun seksiin pakottaminen) yleisyys. Väestöliiton vuoden 2006 keväällä 8.-luokkalaisille tekemän kyselyn perusteella pojista noin 4 prosenttia ja tytöistä 2 prosenttia ilmoitti kokeneensa vakavinta seksuaalista kaltoinkohtelua. Noin 6 prosentilla pojista ja 9 prosentilla tytöistä oli vakavimpana kokemuksena kehon intiimi-alueiden koskettelu vasten tahtoa. Turvataitojen opettaminen tulee aloittaa jo varhaiskasvatuksessa. Vuonna 2005 poliisille tehtiin lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä 948 ilmoitusta, missä kasvua edelliseen vuoteen oli 157 ilmoitusta.

TAVOITE: Ehkäistään ja vähennetään lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa väkivaltaa. Viranomaisilla on yhteisesti asetetut ja julkilautetut toiminnan tavoitteet lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan vähentämiseksi. Koulu- ja opiskeluyhteisöissä ja muussa nuorten toiminnassa sukupuoleen perustuva ja seksuaalinen häirintä pitää ehkäistä yhteisöjen laatimien sääntöjen ja sopimusten tukemana. Seksuaalista väkivaltaa kokeneet nuoret saavat nopeasti asiantuntevaa apua.

TOIMENPIDE: Lasten kanssa työskentelevien valmiuksia tunnistaa lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa parannetaan ja lisätään tietoa väkivallan seurauksista, siihen puuttumisesta ja vähentämiskeinoista. Parannetaan viranomaisten ja järjestöjen yhteistyötä, jotta väkivaltaa kohdanneen lapsen tai nuoren hoito varmistetaan. Viranomaisten ja järjestöjen yhteisiä palveluketjuja kehitetään ja tiedon tuottamista ja koordinoitua parannetaan. Rohkaidaan eri tahojen edustajia ja yksityisiä henki-

löitä ilmoittamaan poliisille, jos väkivaltaan syyllistyneellä tai sillä uhkaavalla henkilöllä on aseita, jotta poliisi voi tarvittaessa peruuttaa hallussapitoluvan ja ottaa aseet haltuunsa. Aloitetaan lapsen oikeuksien sopimuksen valinnaisen pöytäkirjan lasten myyntiä, lapsiprostitutiutiota ja lapsipornografiaa koskien kansallinen täytäntöönpano. Lasten ja nuorten kehitysympäristöissä, kuten kouluissa ja harrastustoiminnassa, ehkäistään seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvää syrjintää ja häirintää tehokkaasti (nollatoleranssi).

VASTUUTAHO: OM, SM, STM, OPM, UM

POLITIikkaOHJAUS: IO

9.3 Luki- ja muut oppimisvaikeudet

KUVAUS: Yli kolmannes lapsista oppii peruslukutaidon ennen kouluun tuloa. Määrä tulee todennäköisesti kasvamaan, sillä kirjainten esittely on yleistymässä osaksi esiopetusta. Kaikkien lasten lukemaan oppiminen ei suju ongelmitta. Noin kymmenesosalle lapsista peruslukutaidon saavuttaminen on siinä määrin vaikeaa, että he tarvitsevat yksilöllistä tukea. Lapsen lukemisvalmiuksien viivästyminen on todettavissa noin viiden vuoden iässä. Hoitamattomat oppimisvaikeudet lisäävät syrjäytymisriskiä. Rikosten tekijöistä merkittävällä osalla on taustallaan erilaisia oppimisvaikeuksia.

TAVOITE: Tunnistetaan lasten luki- ja muut oppimisvaikeudet mahdollisimman kattavasti ennen esikoulua.

TOIMENPIDE: Tuetaan oppimisvaikeuksien varhaista tunnistamista palvelujärjestelmissä, valtakunnallistetaan hyväksi todettuja helppokäyttöisiä välineitä esimerkiksi lukihäiriöiden havaitsemisessa ja korjaamisessa sekä kehitetään rahoitusvälineitä oppimisvaikeuksien helppokäyttöisten tunnistamis- ja korjaamisteknologioiden luomiseksi. Vahvistetaan luki- ja muiden oppimisvaikeuksien tunnistamista lastenneuvoloiden 4–5-vuotiaiden mää-

räikaistarkastuksissa ja toteutetaan niiden perusteella tarvittavat tukitoimet sekä lisätään varhaiskasvattajille ja vanhemmille annettavaa koulutusta ja tiedotusta. Varmistetaan lastenneuvolaoppaan suositusten toteutuminen. Pyritään vahvistamaan oppimisvaikeuksien tunnistamista ja niiden käsittelyä kaikilla opettajakoulutusasteilla opintojen osana.

VASTUUTAHO: STM, OPM, KTM,

OPH

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

9.4 Lastensuojelun toimintaedellytysten parantaminen

KUVAUS: Lastensuojelun piirissä olevien lasten määrä on vuosikymmenessä kasvanut tunnevasti ja alueelliset vaihtelut ovat suuret. Taustalla on monien aineellisten ja henkisten tekijöiden yhteisvaikutus. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa elinolojen eriarvoistuminen ja ankaroituminen osalla väestöstä, päihdeongelmat sekä lasten ja nuorten psykiatrian palveluiden riittämättömyys. Eri perhetilanteissa lastensuojelun taustalla olevien tekijöiden yhdistelmät ovat vaihtelevat. Osa lastensuojelun tarpeesta alkaa varhain, jo raskauden aikana ja lapsen syntyessä.

Lastensuojelu on viimesijainen palvelu, jolle kasaantuu tästä johtuen helposti muista palveluista vaativien tilanteiden viimesijainen ratkaiseminen. Lastensuojelu on monin paikoin hälyttävässä tilassa. Työn kuormituksen tuntuva lisääntyminen on johtanut kelpoisuusehdot täyttävien sosiaalityöntekijöiden vähenemiseen. Tämä merkitsee lastensuojelun jäämistä vaihtuvien, kokemattomien ja riittämättömän koulutuksen varassa olevien työntekijöiden varaan.

TAVOITE: Lastensuojelun tarve havaitaan riittävän ajoissa, ja lastensuojelussa tehdään palvelutarpeen arviointi, jonka perusteella palvelut ja tukitoimet voidaan kohdentaa oikea-aikaisesti ja ammattitaitoisesti.

TOIMENPIDE: Lastensuojelun toimintaedellytyksiä kehitetään pitkäjänteisesti jatkamalla muun muassa valtakunnallisen lastensuojelun kehittämisohjelman työtä. Kehitetään usean toimijan yhteisiä moniammatillisia työmenetelmiä. Lastensuojelun avohuoltoa vahvistetaan, jotta lastensuojelutarpeen selvitys voidaan tehdä asiantuntevasti ja niin, että perhe- ja yksilökohtaisiin tarpeisiin on käytettävissä laaja valikoima hyväksi todettuja työmenetelmiä ja palveluita. Lastensuojelun, päihdehuollon ja mielenterveyspalveluiden yhteistyötä kehitetään tavoitteena pystyä ottamaan huomioon aikuispalveluja tarvitsevien vanhempien lasten suojelun ja kuntoutuksen tarpeet. Samalla kehitetään lastensuojelun, päihdehuollon ja mielenterveyspalveluiden yhteistyötä tavoitteena päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien lasten ja nuorten auttaminen. Lastensuojelun ammatillisen kelpoisuuden omaavien sosiaalityöntekijöiden määrää pyritään lisäämään ja työoloja parantamaan.

VASTUUTAHO: STM, OPM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

9.5 Nuoret rikoksenteikijät

9.5.1 Yleistä

Nuorilla rikoksenteikijöillä on erityisasema suomalaisessa seuraamusjärjestelmässä. Nuoren lievempää kohtelua perustellaan muun ohessa sillä, että nuori rikkoo usein lakia pikeminkin ajattelemattomuuttaan kuin harkitus. Lisäksi ympäristön asettamien rajojen koetteluun tiedetään monilla nuorilla olevan osa normaalia kehitystä lapsesta aikuiseksi. Laadukas lastensuojelu ja muut tukijärjestelmät ehkäisevät ajautumista rikosoikeusjärjestelmään.

9.5.2 Rikosoikeudellisten reaktioiden kehittäminen

KUVAUS: Nuorten erityisasema näkyy nuoria rikoksenteikijöitä koskevassa lainsäädännössä

ja rangaistuksen mittaamista koskeissa erityis-säännöksissä nuorille. Nuorisorangaistuksen tuomitsemisessa ja täytäntöönpanossa voidaan ottaa huomioon tekijään ja hänen elämäno-suhteisiinsa liittyvät tekijät. Nuorisorangaistuk-sen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimien yhteensovittamisessa on kuitenkin vielä tehtä-vää. Samalla nuoriin kohdistuviin pakkokeinoi-hin tarvitaan uusia vaihtoehtoja matkustuskiel-lon ja vangitsemisen lisäksi.

TAVOITE: Kehitetään rikosoikeudellisia reaktioita nuorten rikoksiin ja pidetään edel-leen huolta nuorten rikosasioiden käsittelyn nopeudesta.

TOIMENPIDE: Matkustuskieltoa kos-kevaa sääntelyä täsmennetään siten, että kiel-toon määrättävä voitaisiin velvoittaa oleske-lemaan päätöksessä määrättyinä aikoina asun-nossaan tai muussa vastaavassa paikassa. Täl-laista määräystä kutsuttaisiin paikallaolovel-voitteeksi. Matkustuskieltoa tehostetaan säh-köisellä valvonnalla. Mahdollisuuteen käyttää matkustuskieltoa pidättämisen tai vangitsemi-sen sijasta kiinnitettäisiin erityistä huomiota rikoksesta epäillyn ollessa alle 18-vuotias. Nämä pakkokeinot voivat olla sisältämänsä vapaudenmenetyksen vuoksi haitallisia erityi-sesti nuorelle rikoksesta epäilylle. Valvottu matkustuskielto estäisi nuoren varhaista rikol-liseksi leimautumista.

Säädetään esitutkintalakiin (449/1987) säännös esitutkinnan kiireellisyydestä, kun ky-seessä on alle 18-vuotias epäilty tai jos kysees-sä on alle 15-vuotiaana tehty teko. Siirretään säännökset nuorten kuulusteluista ja menette-lystä esitutkinnassa esitutkintalakiin. Selvite-tään esitutkintalakiin otettaviksi säännöksiä alle 18-vuotiaalle määrättävästä oikeusavusta-jasta jo esitutkinnassa, esitutkinnasta ilmoitta-misesta lapsen huoltajalle sekä sosiaaliviran-omaiselle varattavasta tilaisuudesta osallistua kuulusteluihin. Samalla selvitetään velvollisuut-ta puhutella epäiltyä, jos poliisi päättää jättää asian saattamatta syyttäjän käsiteltäväksi.

Nuoren aseman ja eri seuraamusvaihtoehtojen selkiyttämiseksi otetaan käyttöön rikok-sentekijöiden sosiaaliselvitys ja seuraamus-selvitys. Korvataan henkilötutkinta nuoren rikok-sentekijän tilanteen selvittämisellä, jonka koh-teena olisivat alle 21-vuotiaana tehdyistä ri-koksista epäillyt. Tilanteen selvittäminen kä-sittäisi sosiaaliviranomaisen suorittaman epäil-lyn sosiaalisen tilanteen selvittämisen siihen liit-tyvine tukitoimiin ohjaamisineen ja sosiaalivi-ranomaisen laatiman sosiaaliselvityksen sekä Kriminaalihuoltolaitoksen laatiman seuraa-musselvityksen. Selvityksiä hyödynnettäisiin syyteharkinnassa ja rangaistuksen määräämi-sessä. Niiden avulla nuoreen kohdistuvat so-siaalihuollon toimet ja rikosoikeudellinen seu-raamus kytkettäisiin toisiinsa niin, että ne muo-dostaisivat johdonmukaisen ja toisiaan tuke-van kokonaisuuden. Nuorisorangaistukseen voitaisiin sisällyttää mielenterveys- tai päihde-hoitoa.

Selvitetään mahdollisuuksia ottaa käyttöön läheisneuvonpitomenettely nuorten rikosasi-oiden käsittelyssä yhtenä sovittelun menetel-mänä ennen kuin asia menee oikeuteen käsi-teltäväksi. Kehitetään rikos- ja riita-asioiden sovittelupalvelua yhteistyössä nuorisotoimen ja lastensuojeluviranomaisten kanssa.

VASTUUTAHO: OM, SM, STM
POLITIIKKAOJJAUS: IO, SO

10 KAIKKIEN NUORTEN SAAMINEN KOULUTUKSEEN JA TYÖELÄMÄÄN

10.1 Yleistä

Työ on merkittävässä roolissa ihmisen elämässä. Mielenkiintoinen ja palkitseva työ vaikuttaa myönteisesti työntekijän hyvinvointiin. Opiskelu ja työ tuovat säännönmukaisuutta nuoren päivärhythmiin ja elämään. Työ on parasta sosiaaliturvaa. Nuorella, jolla ei ole ammatillista koulutusta on suurempi riski jäädä työttömäksi kuin koulutuksen saaneella nuorella.

Suomalaisten hyvinvointi edellyttää, että pystymme saamaan työikäisen väestön voimavarat nykyistä laajemmin käyttöön. Työvoimatarpeiden kattaminen onnistuu, mikäli työllisyysaste on korkea. Tämä vaatii joustavaa siirtymistä työmarkkinoille ja työhyvinvointiin panostamista työkyvyn säilyttämiseksi. Koulutuksen keskeyttämiseen on puututtava voimakkaasti. Tarkasteltaessa luvuvuonna 2003–2004 tutkinnon suorittaneiden osuutta kaikista asianomaiselta koulutusasteelta poistuvista havaitaan, että keskeyttäneiden osuus oli lukiokoulutuksessa 11 prosenttia, ammatillisessa peruskoulutuksessa noin 30 prosenttia, ammattikorkeakoulututkinnoissa noin 34 prosenttia ja ylemmissä korkeakoulututkinnoissa noin 35 prosenttia. Keskeyttämisen ehkäisemiseksi on toteutettu laaja-alaisia toimenpiteitä viime vuosina. Esimerkiksi ammatillisen koulutuksen keskeyttämistä on saatu hieman laskemaan.

Liian moni nuori jää pelkän peruskoulutuksen tai yleissivistävän koulutuksen varaan. Koulutus- ja työmarkkinoiden ulkopuolella on nuoria koulupudokkaita, joiden määrän arvioidaan olevan kymmeniä tuhansia. Nuorten

opintojen keskeytyminen on yleensä seurausta monista toisiinsa kytkeytyvistä syistä. Opinnot on voitu keskeyttää muun muassa väärän opiskelualan valinnan, puutteellisen opinto-ohjauksen, psyykkisten tai terveydellisten syiden takia, liian aikaisen työelämään siirtymisen, motivaatio-ongelmien, oppimisvaikeuksien tai henkilökohtaista elämää kohdanneen muutoksen tai kriisin vuoksi. Myös kouluviihtyvyydessä on osalla koululaisista parantamisen varaa (kuviot 46–47, taulukko 6). Valtaosa keskeyttämisistä tapahtuu koulutuksen alkuvaiheessa.

Nuoret uskovat koulutuksen merkittävyyteen työelämään sijoittumisessa, vaikkakin luottamus laskee varttuneemmilla nuorilla. Työmarkkinoilla nuorten naisten määrä- ja osaaikaisuudet ovat selvästi yleisempiä kuin miehillä (kuviot 48–49).

10.2 Seurannan vahvistaminen

KUVAUS: Vuoden 2005 alusta alkanut yhteiskuntatakuun toteuttaminen koskee julkisesta työvoimapalvelusta annetussa laissa (1295/2002) määriteltyjä nuoria eli 17–24-vuotiaita työttömiä työnhakijoita. Tavoitteena on, että työttömänä työnhakijana olevalle nuorelle tarjotaan viimeistään työttömyyden jatkuttua yhtäjaksoisesti kolme kuukautta hänen tilannettaan edistävä aktiivintivaihtoehto. Yhteiskuntatakuun toteuttamiseksi eri viranomaisten välisen yhteistyön tiivistäminen on tärkeää. Nuorista työttömistä pelkkä peruskoulutuskinto on noin kolmanneksella. Perusopetuslain (628/1998) mukaan oppivelvollisuus alkaa sinä vuonna, jona lapsi täyttää seitsemän vuotta. Oppivelvollisuus päättyy, kun perusopetuksen oppimäärä on suoritettu tai kun oppivelvollisuuden alkamisesta on kulunut 10 vuotta. Työvoimatoimistot palvelevat alle 17-vuotiaita nuoria, mutta heillä ei ole mahdollisuutta tukitoimiin, joissa edellytetään työttömän määritelmän täyttymistä. Alle 17-vuotiaat voi-

vat käyttää esimerkiksi työvoimatoimiston ohjauspalveluja, mukaan lukien koulutusneuvonta, ammatinvalinnanohjaus ja ammatillinen kuntoutus. Työttömyysturvan saamisen alaikäraja on 17 vuotta. Nuorten kohdalla työttömyyden perusteella maksettavan työttömyysturvan saamisessa on ehtoja, jotka liittyvät ammatillisen koulutuksen suorittamiseen tai siihen hakeutumiseen.

TAVOITE: Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten määrä vähenee. Jokainen nuori suorittaa vähintään toisen asteen tutkinnon.

TOIMENPIDE: Nuorisolakiin (72/2006) säädetään kuntien moniammatillisten yhteistyöryhmien toiminta. Kunnassa on työvoimatoimiston, sosiaali- ja terveystoimen, nuorisotoimen ja koulutoimen moniammatillinen yhteistyöryhmä, jonka tehtävänä on seurata sijoittumista jatkokoulutukseen ja työelämään. Varmistetaan jokaiselle alle 25-vuotiaalle työtä tai koulutuspaikkaa vaille olevalle mahdollisuus saada apua henkilökohtaisen suunnitelman tekemisessä ja tukea sen toteuttamisessa, ja varmistetaan myös ohjauspalveluiden alueellinen saatavuus. Yhteistyöryhmä laatii vuosittain kertomuksen koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten määrästä ja kohderyhmän auttamiseksi tehtyjen toimenpiteiden tuloksista sekä suunnitelman koulutukseen ja työelämään kiinnittymättömien nuorten tilanteen edistämistoimista. Käynnistetään säännöllisesti ilmestyvän koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten määrää ja taustoja kartoittavan julkaisun valmistelu valtion nuorisoasiain neuvottelukunnan toimesta.

VASTUUTAHO: OPM, TM, STM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, SO

10.3 Ohjaus ja neuvonta

KUVAUS: Koulutusjärjestelmän muuttuminen yhä joustavammaksi korostaa tarvetta laa-

duksalle oppilaan ohjaukselle, opinto-ohjaukselle, ammatinvalinnan ohjaukselle sekä mahdollisuutta yksilölliseen ja henkilökohtaiseen ohjaukseen. Opinto-ohjaukseen on sitouduttava koko opettajakunnan, eikä kokonaisuutta voida nähdä rajatusti yhtenä oppiaineena.

Osa koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevista 15–17-vuotiaista nuorista jää vaille ohjauspalveluja, jolloin riski jäädä ilman jatko-opinto- tai työpaikkaa peruskoulun jälkeen kasvaa. Opetustoimen, nuorisotoimen, työhallinnon ja muiden hallinnonalojen verkostomaisella yhteistyöllä tavoitetaan parhaiten perusteen nivelvaiheessa olevia nuoria. Oppilaitosten ulkopuolella olevilla nuorilla on mahdollisuus käyttää työvoimatoimistojen työvoimapaalveluja, ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalveluja sekä koulutusneuvontaa. Molempien osalta ongelmana on resurssien vähäisyys suhteessa palvelujen kysyntään. Työhallinnossa kyseessä olevat palvelut on tarkoitettu kaikille asiakasryhmille ja nuorten osuus on esimerkiksi ammatinvalinnanohjauksen henkilökohtaisen ohjauksen asiakkaista 35 prosenttia. Paikalliset ja alueelliset ohjauksen ja neuvonnan verkostohankkeet toimivat hajanaisesti ja niiden rahoitus on tilapäistä.

TAVOITE: Kaikki nuoret saavat joustavasti ja nopeasti tarvitsemaansa ammattitaitoista ohjausta opintojen, jatkokoulutuksen ja ammatinvalinnan tueksi. Parannetaan ammattitaitoisen ohjauksen saatavuutta kaikilla koulutusasteilla. Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten ohjauksen kehittämisessä tavoitteena on yksilöllisten ohjaustarpeiden aikaisempaa parempi huomiointi. Opinto-ohjaus on osa koko koulutuslaitoksen toimintakulttuuria ja eri sisältöalueiden opetusta, mikä otetaan huomioon opettajien täydennyskoulutuksessa. Kutsuntojen tai palveluksen keskeytyessä tarjotaan tukea jatkosuunnitelmien vahvistamiseksi.

TOIMENPIDE: Taataan työhallinnon nuorille tarjoamien ohjauspalvelujen saatavuus-

den säilyttäminen vähintään nykyisellä tasolla. Lisätään nuorille niin sanottuja matalan kynnyksen ohjauspaikkoja nuorisotoimen palveluna. Yhteistyöhankkeissa ja -projekteissa saadut hyvät käytännöt vakiinnutetaan koko maassa alueellisten verkostoyhteistyömallien mukaan. Varmistetaan opinto-ohjaajan, kouluterveydenhoitajan ja koululääkärin välinen yhteistyö, jolla tuetaan oppilaan ammatinvalintaa terveydellisten syiden sitä rajoittaessa. Koulujen ja oppilaitosten ulkopuolella olevien nuorten ohjauspalveluiden ja verkostoyhteistyön resursointi turvataan. Hyödynnetään paremmin varusmiespalvelusta lähes koko miesikäluokan tavoittavana toimintona. Jokaiselle varusmiehelle tiedotetaan ennen kotiutumista mahdollisuudesta kotiutuskeskusteluun. Kotiutuskeskustelun perusteella laaditaan tarvittaessa kotiutumissuunnitelma yhteistyössä eri viranomaisten kanssa. Kaikkien palveluksensa enenaikaisesti keskeyttävien kanssa käydään kotiutuskeskustelu ja laaditaan kotiutumissuunnitelma. Vastaava toiminta kehitetään siviilipalvelun yhteyteen. Aikalisä-toimintamalli, jossa kutsunnoissa ja varusmies- tai siviilipalveluksen keskeytyessä tarjotaan tukipalvelu jatkosuunnitelmien vahvistamiseksi, laajennetaan koko maan kattavaksi.

VASTUUTAHO: OPM, PLM, STM, TM
POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

10.4 Nuorten ammattistartti

KUVAUS: Perusopetuksesta ammatilliseen koulutukseen siirtymiskynnyksen madaltamiseksi ja toisaalta ammatillisen koulutuksen alkuvaiheen keskeyttämisen vähentämiseksi ammatillisen koulutuksen yhteydessä käynnistyi ammatilliseen peruskoulutukseen ohjaava ja valmistava koulutuskokeilu, josta opiskelija voi joustavasti siirtyä tutkintoon johtavaan koulutukseen. Ohjaava ja valmistava koulutus on suunnattu erityisesti sellaisille perusopetuksen päättävillä nuorilla, joilla ei vielä ole riit-

täviä valmiuksia ammatilliseen koulutukseen hakeutumiseen ja jotka ovat siitä syystä vaarassa jäädä kokonaan koulutuksen ulkopuolelle ja syrjäytyä. Koulutuskokeilu on yksi osa laajaa keskeyttämisen ehkäisytoimenpidekokonaisuutta. Koulutus sisältää muun muassa opiskeltavan alan ja tutkinnon löytymistä helpottavia eri koulutuksiin ja työelämän ammatteihin tutustuttavia opintoja, henkilökohdistaisten opiskelutaitojen ja yleisen elämänhallinnan taitojen kehittämistä sekä ammatillisessa koulutuksessa tarvittavien perustietojen ja -taitojen täydentämistä.

TAVOITE: Ammatilliseen peruskoulutukseen ohjaava ja valmistava koulutus laajennetaan ja vakinaistetaan.

TOIMENPIDE: Koulutuskokeilusta tehdään seurantaselvitys ja kokeilun asemaa vahvistetaan. Kokeilusta saatujen tulosten perusteella päätetään mahdollisesta kokeilun vakinaistamisesta.

VASTUUTAHO: OPM, OPH

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

10.5 Työpajatoiminnan vahvistaminen

KUVAUS: Nuorten työpajatoimintaa on puolella Suomen kunnista. Nuorten työpajatoiminta sijoittuu julkisen sektorin palvelukokonaisuudessa sosiaalialan palvelujen ja avoimien koulutus- ja työmarkkinoiden välimaastoon ja on moniammatillista toimintaa. Työpajatoiminta toteuttaa varhaisen puuttumisen ja yhteisöllisyyden periaatteita ja soveltaa tekemällä oppimisen ja motivoimisen menetelmiä. Työpajatoiminnassa hyödynnetään eri toimialojen erityisosaamista, mikä mahdollistaa pajalaisen tarpeita ja tavoitteita vastaavan palvelu- ja toimenpidekokonaisuuden kokoamisen. Nuorten työpajojen moniammatilliseen työhön osallistuvat nuorisotoimi, työhallinto ja sosiaalitoimi sekä uusimpina yhteistyösektoreina opetustoimi ja liikuntatoimi.

Nuorten työpajatoiminta on kehittynyt tarvelähtöisestä projektitoiminnasta pysyväksi, laajaa ammattitaitoa vaativaksi palveluntuotajaksi. Työpajatoimintaan osallistuu vuosittain 7000 nuorta ja heitä valmentaa 1100 työpajavalmentajaa. Työpaja tarjoaa mahdollisuuden ohjattuun ja tuettuun työntekoon sekä räätälöityyn polkuun koulutukseen, sen loppuun suorittamiseen tai avoimille työmarkkinoille työllistymiseen. Työpajatoiminnassa pajalainen tekee työtä ja valmentautuu työn avulla parantaen samalla arjenhallintataitojaan. Työpajajakso määritellään aina yksilöllisesti, ja se toteuttaa nuorisotyön sosiaalista vahvistamista.

Suurin osa työpajanuorista on vailla ammatillista koulutusta, ja siksi pajojen ja koulutuksen järjestäjien yhteistyö on yksi painopiste moniammatillisen työn kokonaisuudessa. Työpajatoiminta tavoittaa niitä nuoria, jotka eivät ole hakeutuneet muiden julkisen sektorin palvelujen piiriin. Näiden nuorten saavuttaminen edellyttää matalan kynnyksen toiminnan tehostamista ja työpajatoiminnan kehittämistä hyödyntämään etsivän nuorisotyön menetelmiä.

Nuorten työpajatoiminnan sisällöt ovat toimintaympäristönsä tarpeista nousevia. Moniammatillinen yhteistyö eri ammattilaisten kesken edistää paikallisten, tukea tarvitsevien nuorten asioiden kokonaisuuksien mielekästä toteuttamista. Moniammatillinen työ luo pohjan yhteisen asiakkaan, nuoren, asioiden eteenpäin viemiselle. Tämä edellyttää yhteistyön jatkuvaa rakentamista sekä tiedonkeruuta toiminnan piiriin kuuluvien nuorten kasvu- ja elinoloista sekä toimintaan osallistuneiden nuorten seurannan järjestämistä. Tämä koordinoiva moniammatillinen työ voidaan rakentaa työpajatoiminnan sisälle tai osaksi ammattilaisten verkostoa paikallisen tavan mukaan.

Maahanmuuttajatyön osaamisen tarve on pajoilla kasvanut viimeisten kahden–kolmen vuoden aikana huomattavasti. Esimerkiksi vuonna 2004 työpajoilla puhuttiin 25 eri äi-

dinkieltä ja vuonna 2006 lukumäärä oli jo 52. Tämä haastaa tulevaa pajatoimintaa ja sen kytä monipuolistaa osaamista monikulttuurisessa työssä.

TAVOITE: Nuorten työpajatoiminta laajennetaan koko maan kattavaksi toiminnaksi. Toiminnan kattavuutta ja saavutettavuutta pyritään laajentamaan niin uusiin nuorten ryhmiin kuin maantieteellisesti. Sosiaalista vahvistamista tarvitsevien nuorten asioiden ja palveluiden koordinoimiseksi lisätään paikallisia, moniammatillisia verkostoja, kehitetään työpajatoimintaan osallistuneiden nuorten sijoittumisen seuranta sekä lisätään sektorirajat ylittävän työn osaamista toimintaan osallistuvien ammattilaisten keskuudessa.

TOIMENPIDE: Lisätään työpajatoimintaa tarpeen mukaan alueille, joilla sitä ei vielä ole. Kehitetään menetelmiä tavoittamaan ja palvelemaan erilaisia nuorten ryhmiä, mukaan lukien maahanmuuttajataustaiset nuoret ja ne nuoret, jotka ovat julkisen sektorin palvelujen ulkopuolella, sekä lisätään yksilövalmennuksen osuutta. Selvitetään työpajatoiminnan tai moniammatillisen työn lakisääteistämistä.

VASTUUTAHO: OPM, TM, STM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

10.6 Työmarkkinoille pääsyn edistäminen koulutuksen ja työelämän yhteistyöllä

KUVAUS: Uusien ammattiosajien kysyntä on lisääntynyt nopeasti useilla koulutusaloilla. Puute osaavasta työvoimasta korostuu entisestään lähivuosina, kun poistuma työelämästä painottuu ammattikoulutusta edellyttäviin työtehtäviin. Työvoiman tarjonnan niukentumisessa on entistä tärkeämpää huolehtia siitä, että nuoret hankkivat ammatillisesti eriytyneen peruskoulutuksen, joka antaa työelämässä edellytettävän ammattitaidon ja että he pääsevät työmarkkinoille mahdollisimman nopeasti tut-

kinnon suorittamisen jälkeen. Tämä edellyttää tiivistä yhteistyötä koulutuksen ja työelämän välillä sekä monipuolisia ja yksilöllisiä väyliä koulutukseen ja sieltä työelämään ja jatko-opintoihin.

Koulutuksen työelämävastaavuuden vahvistaminen on ollut keskeinen kehittämisen painopiste ammatillisessa koulutuksessa. Ammatillista koulutusta on kehitetty viime vuosina voimakkaasti yhdessä työelämän kanssa. Koulutusta on uudistettu monin tavoin, esimerkiksi laajentamalla työpaikalla tapahtuvan opiskelun osuutta työssäoppimisen ja oppisopimuskoulutuksen avulla, uudistamalla ammatilliset perustutkinnot ja lisäämällä niihin ammattiosaamisen näytöt osaamisen laadun varmistamiseksi.

Työpaikalla tapahtuvan opiskelun laajentuminen työssäoppimisen myötä on lisännyt koulutuksen työelämävastaavuutta ja työnantajien sitoutumista koulutuksen järjestämiseen. Koulutuksen arviointineuvoston vuoden 2007 keväällä julkistamassa Työpaikalla tapahtuva oppiminen ammatillisessa peruskoulutuksessa -arviointiraportissa tuodaan esiin, että ammatillisen peruskoulutuksen työssäoppimisen myötä ammatillisen koulutuksen ja työelämän yhteistyö on lisääntynyt ja monipuolistunut. Työelämä on entistä vahvemmin mukana niin koulutuksen suunnittelussa kuin sen toteuttamisessa. Työssäoppiminen on lisännyt opiskelijoiden opiskelumotivaatiota ja edistänyt työllistymistä. Sillä on ollut myönteisiä vaikutuksia syrjäytymisen ehkäisemisessä.

Ammatillisia perustutkintoja ollaan päivittämässä työelämän muutostarpeiden pohjalta vuoteen 2010 mennessä. Ammatillisten perustutkintojen kehittämisessä lähtökohtana on ollut, että ne kattavat tietyn työelämän tehtävä- ja osaamiskokonaisuuden kannalta keskeiset osaamisalueet ja ammattipätevyysvaatimukset, jotka mahdollistavat työelämään siirtymisen ammattitaitoisena työntekijänä sekä osaamisen hyödyntämisen käytännön työteh-

tävissä heti tutkinnon suorittamisen jälkeen. Perustutkintojen suorittamisen joustavuutta on tarpeen lisätä, jotta erilaiset yksilöt voivat hankkia työelämään siirtymisen edellyttämää ammattipätevyyttä ja sovittaa opiskelua elämäntilanteeseensa sopivaksi.

TAVOITE: Parannetaan nuorten työmarkkinoille sijoittumista laajentamalla ja kehittämällä työpaikalla tapahtuvaa opiskelua.

TOIMENPIDE: Kehitetään ammatillisen peruskoulutuksen työssäoppimista ja mahdollistetaan sen laajentaminen. Selvitetään malleja, joilla työnantajia voidaan kannustaa työpaikalla tapahtuvan opiskelun laajentamiseen ja laadun varmistamiseen. Vahvistetaan ammatillisten perustutkintojen työelämävastaavuutta ja monipuolistetaan perustutkintojen suorittamismahdollisuuksia siten, että tutkintoja on mahdollista suorittaa kohdennetumpaa ammattipätevyyttä tuottava osa kerrallaan ja että ammattiosaamisen syventämiseen on nykyistä laajemmat mahdollisuudet. Käynnistetään ammatillisten tutkintojen kehittämishanke, jossa tavoitteena on lisätä tutkintojen työelämävastaavuutta sekä joustavuutta tutkintojen suorittamisessa.

VASTUUTAHO: OPM, OPH

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

10.7 Nuoret työmarkkinoilla

KUVAUS: Erityisesti nuorten naisten määrän ja osa-aikaiset työsuhteet ovat yleisiä, millä on kielteiset vaikutukset muun muassa perheen perustamisen lykkääntymisenä. Naisten asema perheen perustamisen, opintojen ja työelämään siirtymisen yhtälössä on haasteellinen. Äitiys- ja vanhempainrahakauden ajan työsuhteen säilyttävien osuus on nuorten naisten kohdalla laskenut 1980-luvun 60 prosentista 20–30 prosenttiin. Nuoret kokevat työn merkittävänä elämänsisältönä. Nuoret kaipaavat työelämään liittyvistä oikeuksista ja velvoitteista lisää tietoa.

Nuorelle työntekijälle on tarjottava hyvä työhön perehdytys. Nuorten työhön perehdytyksessä on tärkeää riittävä tieto työn vaaratekijöistä ja työhön liittyvistä turvallisuusmääräyksistä sekä työterveyshuollosta ja sen palveluista. Nuoren työntekijän perehdyttäjille tarvitaan lisää valmiuksia ohjata nuori työyhteisöön ja sen täysvaltaiseksi jäseneksi. Työpaikoille tarvitaan kehittämistyötä, tiedotusta ja käytännön menetelmiä ja työkaluja, jotta nuoret työntekijät integroituisivat entistä paremmin työhön ja työelämään.

Nuorten työ- ja työmatkatapaturmien tiheys on huolestuttava. Vuonna 2004 sattui 15–24-vuotiaille noin 15 000 työtaturmaa (työpaikka- ja työmatkatapaturmat). Nuorille miehille sattui noin kolme kertaa enemmän työtaturmia kuin nuorille naisille. Nuorten osuus kuolemaan johtaneista tapaturmista on noin kymmenen prosenttia.

Suomessa työskentelee vuosittain tuhansia nuoria tilapäisissä lyhytaikaisissa työsuhteissa. Heidän työoloistaan, työturvallisuudestaan ja työsuhteiden laillisuudesta on pidettävä huolta.

TAVOITE: Nuorten työsuhteiden määräaikaisuusien perusteet tulevat läpinäkyviksi, perusteettomat määräaikaiskajutukset vähenevät ja nuorten työelämätietous paranee. Nuori työntekijä saa systemaattisen, etukäteen suunnitellun työhön perehdytyksen, josta vastaavilla työntekijöillä on perehdyttämiseen riittävät aikaresurssit. Jokaiselle työssäkäyvälle nuorelle maksetaan palkka työn vaativuuden, ei kokemuksen mukaan.

TOIMENPIDE: Säädetään työsopimuslakiin (55/2001), että työnantajalle 2 luvun 4 §:ssä säädetyn velvollisuuden (selvitys työn teon keskeisistä ehdoista) rikkomisen on rangaistavaa. Työnantajan on rangaistuksen uhalta huolehdittava, että työntekijä saa tiedon työ-sopimuksen määräaikaisuuden perusteesta. Lisäksi työsuojelutarkastajien toimivaltuuksia lisätään määräaikaisuuden perusteen valvonnan tehostamiseksi. Tiedotetaan nuorille työn-

tekijöille työsopimuslain 2 luvun 4 §:n sisäl- löstä.

Kehitetään työelämätietouden opetusta perusopetuksen yläluokilla sekä lukiokoulu- tuksessa ja ammatillisessa peruskoulutukses- sa. Tuetaan kouluja ja oppilaitoksia järjestä- mään peruskoulun yläluokilla ja toisella asteella joka kevät kaikille oppilaille ja opiskelijoille informaatiotilaisuus mahdollisuuksista hakea kesätöitä sekä tietoa työelämän pelisäännöis- tä eli muun muassa työsopimuksen tekemisest- tä sekä työsuhteen osapuolten oikeuksista ja velvollisuuksista. Tiedottamisessa kiinnitetään erityistä huomiota lakiin naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986) ja yhden- vertaisuuslakiin (21/2004).

Vahvistetaan kansallista seurantaan ja le- vitetään hyviä käytänteitä, joilla varmistetaan nuorille työntekijöille laadukas ja riittävä työ- hön perehdytys. Vahvistetaan yhteistyötä työ- paikan eri toimijoiden, kuten esimiesten, työ- suojelelusta vastaavien henkilöiden ja työter- veysshuollon kesken perehdytysmallien raken- tamiseksi. Perehdytyksessä kiinnitetään huo- miota tilapäisiin työsuhteisiin.

Huolehditaan nuorten työympäristöjen turvallisuudesta.

Kiinnitetään huomiota maahanmuuttaja- taustaisten, romaninuorten ja vammaisryhmi- en työllistymiseen sekä asemaan työmarkki- noilla.

VASTUUTAHO: TM, KTM, OPM, STM, OPH, Työterveyslaitos

POLITIIKKAOHJAUS: IO, SO

10.8 Yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyyden edistäminen

KUVAUS: Vaikka yritysten ja yrittäjien (pl. alkutuotanto) lukumäärä on viimeisimpien ti- lastotietojen mukaan Suomessa ennätystasol- la ja edelleen kasvussa, EU- ja OECD-maihin verrattuna Suomi sijoittuu tässä vertailussa keskitason alapuolelle. Flash Eurobarometer

-kyselyn mukaan 29 Euroopan maan joukossa suomalaisten halukkuus ryhtyä yrittäjäksi on matalin, kun kysytään, valitsisitko yrittäjä- vai palkansaajauran, jos saisit valita vapaasti. Yli 70 prosenttia suomalaisista valitsisi mieluummin palkkatyön kuin yrittäjätöitä. Tulos on ollut samansuuntainen laajassa GEM-selvityksessä.

Kansainvälisessä vertailussa alhainen halukkuus ryhtyä yrittäjäksi on jossain määrin yllättävää, sillä eri mittauksien mukaan suomalaiset arvostavat yrittäjyyttä. Jotta myönteiset asenteet yrittäjyyttä kohtaan muuttuisivat käytännön yritystoiminnaksi ja uusiksi menestyviksi yrityksiksi, yrittäjyys on saatava houkuttelevammaksi uravaihtoehdoksi. Yrittäjyyden houkuttavuutta voidaan parantaa taloudellisin kannustimin, yrittäjyyskasvatusta ja -koulutusta kehittämällä sekä lainsäädännöllisin ja yrittäjyyden ja yritysten toimintaympäristöä muutoin vahvistavin toimenpitein. Yrittäjyyskasvatuksen ja -koulutuksen vahvistamisen suurimmat haasteet ovat korkeakoulupohjaisessa opetuksessa.

Kunnissa opetustoimi on keskeinen toimija syvennettäessä koulutuksen ja työelämän välisen yhteistyön edellytyksiä sekä edistettäessä yrittäjyyskasvatuksen tavoitteiden ja prosessien kirjautumista paikallisiin opetussuunnitelmiin, elinkeinosuunnitelmiin ja alueiden osamissuunnitelmiin. Kuntien rooli yrittäjyyskasvatushankkeista saatujen hyvien kokemusten ja käytäntöjen levittäjänä on ratkaiseva.

TAVOITE: Vahvistetaan sisäistä ja ulkoista yrittäjyyttä kaikkien nuorten osalta. Yrittäjyyskasvatuksen ja -koulutuksen keinoin luodaan myönteinen ilmapiiri yrittäjyyttä kohtaan ja näin parannetaan kansalaisten valmiuksia ryhtyä halutessaan yrittäjiksi.

TOIMENPIDE: Vahvistetaan yrittäjyyskasvatus- ja -koulutustoiminnan vakiinnuttamista ja kattavuuden parantamista muun muassa opettajien yrittäjyyskasvatusvalmiuksia parantamalla, kehittämällä yrittäjyyskasvatuksen opetusta ja oppisisältöjä opettajankoulutuk-

sessä, parantamalla nykyisten opettajien mahdollisuuksia osallistua yrittäjyysaiheiseen täydennyskoulutukseen, parantamalla opettajien työelämäyhteyksiä sekä tuottamalla yrittäjyyskasvatusta ja -koulutusta tukevaa oppimateriaalia. Parannetaan oppilaiden TET-jaksojen laatua sekä lisätään oppilaitosten harjoitusyritystoimintaa, millä tuetaan myös opinto-ohjaajien ja työpaikkaohjaajien yrittäjyysosaamista sekä lisätään koulujen ja yritysten välistä yhteistyötä.

Ammatillisesti suuntautuneessa koulutuksessa yrittäjyyskasvatusta ja -koulutusta vahvistetaan kehittämällä esihautomo-, yrityshautomo-, tiedepuisto- sekä muuta yrittäjyyttä tukevaa toimintaa yhteistyössä elinkeinoelämän toimijoiden kanssa, lisäämällä yrittäjyyttä koskevia opintokokonaisuuksia opetussuunnitelmassa sekä tuomalla opinto-ohjauksessa, henkilökohtaisten opintosuunnitelmien laadinnassa sekä urasuunnittelussa yrittäjän uraa aikaisempaa enemmän esille vaihtoehtona palkkatyölle. Näyttötutkintoperusteisissa ammatillisissa opinnoissa yrittäjyyttä vahvistetaan sekä läpäisevänä aineena että ammatillasta riippuen joko vapaasti valittavina, valinnaisina tai pakollisina opintoina tai näytön osina.

Vahvistetaan korkeakoulujen valmiuksia yrittäjyyskasvatuksessa ja -koulutuksessa. Vahvistetaan korkea-asteen opiskelijoiden valmiuksia toimia yrittäjinä lisäämällä yrittäjyyttä sisältävien opintokokonaisuuksien määrää, lisäämällä korkea-asteen opettajien mahdollisuuksia parantaa yrittäjyyden opetusvalmiuksiaan täydennyskoulutuksen ja työelämäjaksojen avulla, lisäämällä korkeakoulujen ja yritysten välistä yhteistyötä, lisäämällä yrittäjyyden ja yrittäjyyttä koskevien opetusmenetelmien tutkimusta korkeakouluissa, parantamalla tiede- ja ammattikorkeakoulujen keskinäistä yhteistyötä ja työnjakoa sekä lisäämällä korkeakoulujen roolia yritysten sukupolvenvaihdosten tai muiden liiketoimintasiirtojen edistämiseksi.

sessä muun muassa jatkajakoulutusten ja muiden jatkajahankkeiden avulla.

Valmistellaan Yritys-Suomi-portaaliin nuorille ja opiskelijoille tarkoitettu “yhden luukun” internet-palvelu, johon kootaan keskitysti yrittäjyyttä koskevaa tietoa, jota nuoret voivat hyödyntää opintojensa eri vaiheissa peruskoulusta korkeakouluihin saakka.

Vakinaistetaan ei-työttömien starttiraha ja pidennetään starttirahan enimmäiskesto 18 kuukauteen.

VASTUUTAHO: OPM, TM, KTM, OPH
POLITIikkaOHJAUS: IO, RO

10.9 Nuorten toimeentulosta

KUVAUS: Hallitusohjelman mukaan opintotukea kehitetään korottamalla opintorahan määrää 15 prosentilla ja opintotukeen oikeutuvia opiskelijan omia tuloja 30 prosentilla. Tämä parantaa opiskelijoiden toimeentuloedellytyksiä merkittävästi. Tarveharkinnassa on koulutusasteiden välillä eroa; korkeakouluopiskelijoiden kohdalla vanhempien tuloja ei oteta huomioon, mutta toisen asteen opiskelussa vanhempien tulot vaikuttavat 20 vuoden ikään asti. Vanhempiensa luona asuvien ja alle 18-vuotiaiden opiskelijoiden opintorahan perusmäärät ovat pieniä verrattuna muuhun nuorten toimeentuloturvaan. Yhdestä lapsesta maksettava lapsilisä on 100 euroa kuukaudessa. Tasoltaan opintorahaa paremman, ilman tarveharkintaa maksettavan lapsilisän maksaminen päättyy toisen asteen opintojen alkuvaiheessa. Työmarkkinatukea maksetaan alle 25-vuotiaille työharjoittelun ajalta 580 euroa kuukaudessa, ja toimeentulotuen perusmäärä on yksin asuvalla 382,70 euroa kuukaudessa. Toimeentulotuen saajista suurin ikäryhmä on 20–29-vuotiaat, joita tästä ryhmästä on noin kolmannes.

Varusmies- ja siviilipalvelus eivät kerrytä eläkettä, vaikka muun muassa opiskeluaika otetaan eläkekertymässä huomioon. Eläkeuudis-

tuksen yhteydessä säädettiin oikeus eläkekertymään myös alle 3-vuotiaan lapsen hoitovapaan ajalta. Asevelvollisuuden suorittamisessa on kyse velvollisuudesta, josta sen taloudellisen rasittavuuden lisäksi aiheutuu pitkällä aikavälillä eläkekertymään vaikutuksia.

TAVOITE: Opintotuki mahdollistaa nuorten itsenäistymisen. Eläkejärjestelmä on oikeudenmukainen. Parannetaan 17-vuotiaiden yhteiskunnalta saamaa tukea korottamalla lapsilisän saanti-ikärajaa tai kehittämällä opintorahaa.

TOIMENPIDE: Selvitetään edellytykset kehittää opintotukea siten, että opintotuen rakennetta selkeytetään sekä tuen tasoa ja tukeen vaikuttavia tuloarvoja tarkistetaan säännöllisesti elinkustannusten kehityksen perusteella (kts. kohta 8.2). Selvitetään mahdollisuus luopua vanhempien tulojen perusteella tapahtuvasta tarveharkinnasta silloin, kun opiskelija asuu muualla kuin vanhempiensa luona ja on täyttänyt 18 vuotta. Selvitetään eläkejärjestelmän tasa-arvoisuutta tavoitteena saada varusmies- ja siviilipalveluksen suorittaminen kartuttamaan eläkettä.

VASTUUTAHO: OPM, STM, VM
POLITIikkaOHJAUS: RO

11 TERVEYDEN EDISTÄMINEN JA TERVEYS- JA HYVINVOINTIEROJEN KAVENTAMINEN

11.1 Yleistä

Terveen kehityksen perusta luodaan lapsuudessa ja nuoruudessa. Tärkeitä lapsen ja nuoren terveyttä edistäviä tahoja ovat koti sekä lapsen ja nuoren muut kehitysympäristöt, kuten varhaiskasvatus, koulu, muut oppilaitokset ja vapaa-ajan ympäristöt kavereineen. Äitiys- ja lastenneuvoloiden sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollon tehtävä ongelmien ennaltaehkäisyssä ja varhaisessa tunnistamisessa on hyvin merkittävä. Terveys edistäminen on koko yhteiskunnan, sen kaikkien hallintokuntien tehtävä, mutta terveyssektorilla on keskeinen rooli terveyden asianajajana ja ehkäisevien palvelujen tarjoajana.

Terveys- ja hyvinvointierojen kaventaminen on keskeinen osa terveyden edistämistä. Monet terveysongelmat kasautuvat tutkimusten mukaan sosiaalisesti ja taloudellisesti heikoimmassa asemassa oleviin perheisiin, lapsiin ja nuoriin. Suurin hyöty terveyden edistämisestä saadaan, jos huomiota kiinnitetään näihin ryhmiin.

11.2 Perusterveydenhuollon ehkäisevät palvelut toimiviksi

KUVAUS: Perusterveydenhuollon palveluita lasten ja nuorten kannalta merkittävimpiä ovat äitiys- ja lastenneuvolan sekä kouluterveydenhuollon ja opiskeluterveydenhuollon palvelut, joissa on mahdollista kohdata kaikki kyseessä oleviin ikäryhmiin kuuluvat. Näi-

den palvelujen ohjeistus on äitiysneuvolaa lukuun ottamatta uusittu 2000-luvulla. Ohjeistusten keskeisiä periaatteita ovat ennaltaehkäisy ja varhainen puuttuminen, palveluiden universaalisuus sekä tasapuolinen ja helppo saatavuus.

Terveyserojen vähentämiseksi ehkäiseviä palveluja on kohdennettava nykyistä voimakkaammin niille ryhmille, jotka ovat eniten avun tarpeessa. Kaikkien lasten ja nuorten kanssa toimivien moniammatillinen yhteistyö kuntatasolla on välttämätöntä, erityisesti perusterveydenhuollon, varhaiskasvatuksen ja sosiaalitoimijoiden kesken. Ehkäisevä toiminta voi onnistua vain hyvässä yhteistyössä vanhempien ja kotien kanssa.

Kaikkia edellä mainittuja palveluja on leikattu 1990-luvun laman jälkeen. Käyntimäärillä mitattuna suurin leikkaus on kohdistunut kouluterveydenhuoltoon (kts. kohta 11.4.3). Valtiontalouden tarkastusvirasto ja oikeuskanslerinvirasto ovat kiinnittäneet huomiota kouluterveydenhuollon palveluiden toimimattomuuteen ja valvonnan riittämättömyyteen. Tuoreiden selvitysten mukaan äitiys- ja lastenneuvolapalveluiden saatavuus ei vastaa ohjeistuksia ja suosituksia. Keskeinen puute on, että erityistukea tarvitsevat lapset ja perheet eivät saa ajoissa riittävästi palveluita. Opiskeluterveydenhuollon palvelujen saatavuus on huono ja niissä on eroja eri koulutusvaihtoehtojen sekä koulutusmuotojen välillä. Toisen asteen ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden tarpeet ja palvelut ovat huonommin hoidettuja kuin lukiossa opiskelevien, ja ammattikorkeakoulujen opiskeluterveydenhuolto on huomattavasti ohuempaa ja paikoin olematonta verrattuna yliopisto-opiskelijoihin.

TAVOITE: Alle 29-vuotiaiden lasten ja nuorten terveyspalvelut (neuvola, kouluterveydenhuolto ja opiskeluterveydenhuolto) ovat ohjeistusten edellyttämällä tasolla.

TOIMENPIDE: Lasten, nuorten ja lapsiperheiden ehkäisevien palvelujen toimivuus-

den turvaamiseksi perusterveydenhuollossa annetaan valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, kouluterveydenhuollosta ja opiskeluterveydenhuollosta. Tehdään selvitys asetuksen vaikuttavuudesta vuoden 2010 loppuun mennessä. Asetuksella säädetään terveysneuvonnasta ja lasten, koululaisten sekä opiskelijoiden terveystarkastusten määrästä ja sisällöstä. Kehitetään ja levitetään hyviä toimintakäytäntöjä erityisesti ehkäisevän toiminnan ja varhaisen puuttumisen tehostamiseksi.

VASTUUTAHO: STM, OPM
POLITIikkaOHJAUS: IO, SO

11.3 Oppilas- ja opiskelijahuolto

KUVAUS: Oppilashuollolla tarkoitetaan oppilaan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa. Oppilashuoltoon sisältyvät opetuksen järjestäjän hyväksynnän opetussuunnitelman mukainen oppilashuolto sekä oppilashuollon palvelut, jotka ovat kansanterveyslaissa (66/1972) tarkoitettu kouluterveydenhuolto ja lastensuojelulaissa (683/1983) tarkoitettu kasvatuksen tukeminen. Jälkimmäisellä tarkoitetaan koulukuraattoria ja koulupsykologin palveluja.

Oppilas- ja opiskelijahuolto on osa perheiden kasvatusvastuun sekä lasten hyvinvoinnin tukemista. Kouluterveydenhoitajan, koululääkärin, koulupsykologin ja koulukuraattorin työ edistää ja ylläpitää lasten psyykkistä ja fyysistä terveyttä sekä myönteistä kehitystä ja kasvua. Tässä tehtävässä vuorovaikutus lapsen, kodin, opettajan ja oppilashuollon kesken on tehtävässä onnistumisen kannalta avainasemassa.

Oppilas- ja opiskelijahuollon palveluiden saatavuudessa on suuria alueellisia eroja. Esimerkiksi koulukuraattorille ja koulupsykologille on vaikea päästä yksinkertaisesti siitä syystä, että monissa kunnissa näitä palveluja ei ole.

Uuden lastensuojelulain (417/2007) 9 §:n mukaisesti kunnan tulee järjestää koulupsykologi- ja koulukuraattoripalveluita, jotka antavat kunnan perusopetuslaissa (628/1998) tarkoitetun esi-, perus- ja lisäopetuksen sekä valmistavan opetuksen oppilaille riittävän tuen ja ohjauksen koulunkäyntiin ja oppilaiden kehitykseen liittyvien sosiaalisten ja psyykkisten vaikeuksien ehkäisemiseksi ja poistamiseksi. Palveluilla tulee edistää myös koulun ja kodin välisen yhteistyön kehittämistä.

TAVOITE: Kaikilla oppilailla ja toisen asteen opiskelijoilla on saatavilla laadukkaat oppilas- ja opiskelijahuollon palvelut koko maassa.

TOIMENPIDE: Arvioidaan tarvetta yhtenäiselle oppilas- ja opiskelijahuoltolalle. Vahvistetaan kunnallisen nuorisotyön asemaa osana oppilas- ja opiskelijahuoltoa. Määritellään nykyistä selkeämmin oppilas- ja opiskelijahuollon kansallinen kehittämisvastuu. Koulujen ja oppilaitosten käyttöön tuotetaan oppilas- ja opiskelijahuollon opas. Oppaan tehtävänä on tukea käytännön oppilas- ja opiskelijahuollon toteuttamista kouluissa ja oppilaitoksissa.

VASTUUTAHO: STM, OPM, OPH,
Stakes
POLITIikkaOHJAUS: IO, SO, RO

11.4 Ravinto- ja liikuntatottumukset sekä painonhallinta

11.4.1 Varhaiskasvatuksen ja koulujen ruokailu ja ravitsemuskasvatus

KUVAUS: Lasten päivähoitossa ruokailu on merkittävä lapsen hyvinvoinnista huolehtimisen väline. Terveellinen ravinto turvaa lapsen tervettä kasvua ja kehitystä. Päivähoidon ruokailu ja ravitsemuskasvatus luovat pohjaa lapsen terveille ruokailutottumuksille. Päivähoidon palvelut kattavat lähes kaikki lapset viimeistään esiopetusvaiheessa. Kouluruoan syö

noin 90 prosenttia peruskoululaisista. Samaan aikaan erilaisten välipalojen nauttiminen koulupäivän aikana on lisääntynyt. Yli 60 prosenttia oppilaista syö kouluaikana kouluaterian lisäksi tai sijasta jotain muuta. Makeisia syö noin 80 prosenttia oppilaista, virvoitusjuomia nauttii joka toinen ja jäätelöä joka kolmas. Koulu-ruokailuun on saatettu varata aikaa kaiken kaikkiaan vain 15 minuuttia. Tällainen ateriointi ei tue päämäärää, että ruokailu ymmärrettäisiin kulttuurisena ja sosiaalisesti kasvattavana tapahtumana.

TAVOITE: Päivähoidon ruokailu tukee lapsen tervettä kasvua ja kehitystä sekä ohjaa terveellisiin ravintotottumuksiin. Koulu-ruokailu tukee nykyistä paremmin oppilaan ja opiskelijan terveellisiä elämäntapoja sekä päivästä suoriutumista. Koulu-ruoka on laadukasta ja ravitsemussuositusten mukaista sekä kattaa noin 30 prosenttia oppilaan päivittäisestä energiatarpeesta.

TOIMENPIDE: Turvataan päivähoidon mahdollisuudet tarjota lapsille riittävät ja terveelliset ateriat koko hoitojakson ajalta. Luodaan oppilaille ja opiskelijoille mahdollisuus tasapainoiseen ja kiireettömään ruokailuun osana koko koulupäivän suunnittelua. Varataan ruokatunnille riittävä aika. Kannustetaan varhaiskasvatukseen ja koulutuksen järjestäjiä valmistelemaan ravitsemuskasvatussuunnitelma ottaen huomioon sosiaali- ja terveysministeriön ohjeistuksen ja opetushallituksen koulu-ruokailun käsikirjan sisällöt. Kehitetään koulujen, oppilaitosten ja korkeakoulujen virvoitusjuoma- ja makeisautomaattitarjontaa enemmän terveellisiä ja edullisia välipaloja tarjoaviksi. Julkisissa ja yksityisissä elintarvikehankinnoissa otetaan huomioon EU:n komission julkaiseman Green Public Procurement -oppaan sekä kestävän kulutuksen ja tuotannon toimikunnan suositukset laatu- ja ympäristötietoisista elintarvikehankintaprosesseista sekä kiinnostuksen herättämisestä ruoan alkuperään ja tuotantotapaan. Koulu-

ruokailussa kiinnitetään huomiota hyviin ruokailutapoihin ja ruokaan osana paikalliskulttuuria. Edistetään päiväkotien ja koulujen ruokakulttuuria teemapäivillä esimerkiksi ruokaan keskittyvän Makupäiväkonseptin avulla.

VASTUUTAHO: OPM, STM, MMM,
OPH
POLITIIKKAOHJAUS: IO

11.4.2 Liikunnallinen elämäntapa

KUVAUS: Alle puolet kouluikäisistä pojista ja alle kolmasosa tytöistä liikkuu viikoittain riittävästi (kuviot 50–60). Lasten ja nuorten vähäisestä liikunnasta johtuvista tuki- ja liikuntaelinvaikeuksista on näyttöä jo hyvinkin nuorella iällä. Liikunnan puutteen aiheuttamat terveysongelmat tulevat esille viimeistään aikuisena. Lapsuudessa ja nuoruudessa sisäistetyt liikuntatottumukset säilyvät yleensä vahvasti aikuisiässä. Lasten ja nuorten terveysliikunnan kehittämisen painopiste on saada liian vähän liikkuvat lisäämään liikuntaa. Eri tutkimusten mukaan liikunta tukee merkittävästi lasten ja nuorten tervettä kasvua ja kehitystä sekä antaa mahdollisuuksia fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten taitojen kehittämiseksi.

Lasten päivittäisen liikunnan edistämiseksi päiväkotien ja koulupäivä laajasti nähtynä (matkat, välitunnit, aamupäivä- ja iltapäiväkerhot, liikuntatuokiot ja -tunnit, muut oppitunnit) on ratkaisevassa asemassa. Varhaiskasvatus tavoittaa ennen koulun aloittamista valtaosan lapsista. Koulussa tavoitetaan kaikki nuoret, mikä tarjoaa hyvän väylän vähän liikkuvien nuorten liikunnan mahdollistamiseen. Tämä edellyttää päiväkotien ja koulupäivien liittyvien organisaatioiden toimintakäytäntöihin vaikuttamista.

Varhaiskasvatuksen liikunnan suositusten mukaan lapsen tulisi saada reipasta, riittävän kuormittavaa eli hengästyttävää liikuntaa vähintään kaksi tuntia päivässä. Suositukset edellyttävät, että liikunta ja liikkuminen ovat osa lapsen ja nuoren arkea. Keskeinen syy liikku-

mattomuuteen on lapsille suunniteltujen ja heidän lähiympäristöihinsä sijoitettujen liikuntapaikkojen puute. Koulujen pihat ovat hyvä paikka lapsille tarkoitetuiksi lähiliikuntapaikoiksi. Säännöllinen arki- ja lähiliikunta edistävät merkittävästi liikunnallista elämätapaa.

Korkeakoulut ovat suomalaisen koulutusjärjestelmän ainoa osa, jossa liikunnalla ja liikuntapalveluilla ei ole minkäänlaista virallista asemaa. Tästä syystä korkeakouluopiskelijat ovat liikunnan suhteen heikossa ja eriarvoisessa tilanteessa. Joissakin korkeakouluissa on hyvät liikuntapalvelut ja niitä käytetään laajasti, toisissa korkeakouluissa liikuntaolosuhteet ovat hyvin heikot eikä niiden kehittämiseen ei panosteta.

TAVOITE: Jokainen lapsi liikkuu vähintään tunnin, mutta tavoitteellisesti kaksi tuntia, joka päivä. Tuetaan lapsia omaksumaan liikunnallinen elämäntapa jo varhaiskasvatuksessa. Aktivoidaan 600 000 koululaista nauttimaan liikunnan hyödyistä sekä lisätään 300 000:n liian vähän liikkuvan koululaisen päivittäistä liikkumista vuoden 2010 loppuun mennessä. Liikunnallisuus saadaan osaksi päiväkotien arkea. Korkeakouluissa liikuntakulttuuri voimistuu.

TOIMENPIDE: Edistetään liikunnan avulla lasten ja nuorten tervettä kasvua ja kehitystä sekä ennaltaehkäistään liikunnan puutteen aiheuttamia terveysongelmia. Seurataan opetusministeriön käynnistämän hankkeen lasten liikunnan lisäämiseksi vaikuttavuutta. Toiminta vakiinnutetaan yhteistyössä eri toimijoiden kanssa osaksi perusopetuksen toimintamuotoja sekä laajennetaan kattamaan toisen asteen koulutus. Päiväkotien työntekijöille tarjotaan toimintamalleja ja osaamista lasten päivittäisen liikkumisen lisäämiseen. Edistetään liikuntajärjestöjen hyödyntämistä ja kannustamista liikuntaharrastuksen ja -kulttuurin kehittämiseksi ja lisäämiseksi lasten ja nuorten piirissä. Lisätään edelleen lähiliikuntapaikkojen

määrää. Luodaan ohjelma koulupihojen muuttamisesta mahdollisimman hyvin lähiliikuntaan soveltuviksi. Lähiliikuntapaikkakonseptiin sisältyy lähialueen lasten ja nuorten osallistuminen liikuntapaikan ideointiin, suunnitteluun ja arviointiin osana päiväkotien, koulujen, kerhojen, nuorisotilojen ja asukasyhdistysten toimintaa. Liikkumisen turvallisuutta parannetaan. Tuetaan maksuttomien liikuntaharrastusten kehittämistä. Kehitetään opiskelijoiden ja opiskeluympäristöjen liikuntaolosuhteita sekä niihin vaikuttavien sidosryhmien yhteistyötä.

VASTUUTAHO: OPM, STM, OPH

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

11.4.3 Ylipainon ehkäisy ja kuntoutus

KUVAUS: Leikki-ikäisistä lapsista 6–10 prosenttia on ylipainoisia, 18–29-vuotiaista naisista vajaa neljännes on ylipainoisia ja 7 prosenttia lihavia, samanikäisistä miehistä ylipainoisia on kolmannes ja lihavia 8 prosenttia. Lasten epäterveellisillä ruokailutottumuksilla ja liian vähäisellä liikkumisella on vakavat seuraukset. Monien kansantautien aihiot syntyvät jo lapsuusiässä. Lasten lihavuudesta on tulossa laaja terveysongelma. Ylipainoisuuden lisääntyminen näkyy myös opiskeluterveydenhuollossa. Kun vuonna 2000 ensimmäisen vuoden yliopisto-opiskelijoista ylipainoisia oli 20 prosenttia, vuonna 2004 heidän osuutensa oli jo 30 prosenttia.

Kouluterveydenhoitajia on tarpeeksi noin puolessa ja lastenneuvolan terveydenhoitajia alle puolessa kunnista. Osassa kouluista terveystarkastukset laiminlyödään kokonaan. Ylipainoisuuden ehkäisyssä ja hoidossa on tärkeää painottaa elämäntapamuutoksia sekä perheen ja muun lähiympäristön merkitystä sekä tukea ylipainoisen itsetuntoa ja minäkuva.

TAVOITE: Lasten ja nuorten ylipainoisuus vähenee. Perusterveydenhuollon palvelujärjestelmä ehkäisee tehokkaasti lasten ja nuorten ylipainon syntymistä sekä tarttuu ylipaino-ongelmiin nykyistä herkemmin.

TOIMENPIDE: Lastenneuvoloiden määräaikaiseurannassa ja kouluterveydenhuollossa kiinnitetään erityistä huomiota lasten ylipainoon ja sen ehkäisyyn. Ylipainoisille lapsille luodaan lääkärin johdolla henkilökohtainen kuntoutussuunnitelma, jonka toteutumista seurataan vähintään 4 kuukauden välein. Kuntoutussuunnitelma laaditaan yhdessä lapsen huoltajien ja lapsen päivähoitopaikan tai koulun kanssa. Tavoitteena on elinikäisen painonhallinnan saavuttaminen pysyvillä elämäntapamuutoksilla. Kuntoutussuunnitelmassa käydään läpi lapsen kasvuympäristössä ylipainoon johtavat tekijät ja vaikutetaan koko perheen elämäntapavalintoihin. Varusmiespalveluksen kutsuntatarkastuksessa ylipainoisiksi todetuille varusmiehille luodaan henkilökohtainen kuntoutussuunnitelma, jonka toteutumista seurataan varusmiespalveluksen ajan. Järjestetään perheneuvoloiden ja kotitalousneuvontajärjestöjen yhteistyönä lasta odottaville perheille neuvontaa lapsiperheen terveellisestä ruokavaliosta.

VASTUUTAHO: STM, OPM, PLM
POLITTIKKAOHJAUS: IO, RO

11.5 Lasten ja nuorten mielenterveyden turvaaminen

11.5.1 Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut

KUVAUS: Vahvin ennustaja aikuisiän mielenterveysongelmille on altistuminen jo lapsuudessa tai nuoruudessa mielenterveyttä heikentäville olosuhteille. Lasten ja nuorten mielenterveyttä tukevat turvallinen ja toimiva perhe, ihmissuhteet, mielenterveysongelmien ehkäisy, varhainen hoitoon ohjaaminen ja korkeatasoinen hoito. Nämä ovat ratkaisevia hyvinvoinnin luojia lapsuudessa ja nuoruudessa sekä myöhemmin aikuisuudessa. Varhaisen puuttumisen edellytyksenä on, että lasten ja nuorten parissa toimivilla aikuisilla on riittävästi tietoa mielenterveydestä ja mahdollisten

ongelmien ilmenemismuodoista eri-ikäisillä. Tällä hetkellä tietämys on riittämätöntä. Neuvolatoiminnalla ja koulu- ja opiskeluterveydenhuollolla ja koko oppilas- ja opiskelijahuollolla on keskeinen merkitys lasten ja nuorten mielenterveyden edistämässä, oireilun tunnistamisessa ja varhaisessa puuttumisessa.

Neljäsosalla opiskelijoista esiintyy psyykkisiä ongelmia. Tyypillisiä mielenterveyteen liittyviä vaikeuksia ovat erilaiset ahdistuneisuushäiriöt, syömishäiriöt, masennustilat ja stressioireet. Itsemurha on 15–25-vuotiaiden nuorten toiseksi yleisin kuolinsyy Suomessa. Vuonna 2005 itsemurhaan kuolleita 15–25-vuotiaita oli 101. Kansainvälisesti vertaillen luku on korkea.

Psykiatriset oireet ja sairaudet ovat suurin opiskelukyvyn alenemiseen vaikuttava sairausryhmä. Mielenterveyden häiriöillä on merkittävä vaikutus nuoren tulevaisuuteen, hänen työkykyynsä ja mahdollisuuteensa toimia aktiivisena kansalaisena. Nuoren aikuisen elämää on syytä tarkastella opiskelukyvyn kannalta.

TAVOITE: Lasten ja nuorten mielenterveyden ongelmiin puututaan varhain ja ammatitaidolla. Opiskelijoiden hyvinvointiin vaikuttavat tekijät hahmotetaan palveluiden suunnittelussa nykyistä kokonaisvaltaisemmin.

TOIMENPIDE: Lisätään lasten ja nuorten kanssa toimivien tietoa mielenterveyttä ja kehitystä tukevista asioista (mielenterveyden lukutaito). Vastataan lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden kysyntään. Kehitetään kouluterveydenhuollon työmenetelmiä mielenterveyden turvaamiseksi ja mielenterveysongelmien kattavaksi tunnistamiseksi. Vahvistetaan nuorten itsemurhien ehkäisytyötä. Parannetaan erityisesti koulu yhteisössä lasten ja nuorten kanssa työskentelevien valmiuksia tunnistaa sekä tyttöjen että poikien masennusta ja itsetuhoisuutta. Tehdään korkeakouluille tunnetuksi Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön ja Työterveyslaitoksen laatima opiskelukykymalli opiskelijan elämäntilanteen hahmot-

tamisessa. Opiskelukykymallin avulla kartoitetaan vuoteen 2010 mennessä opiskelijoille suunnattujen mielenterveyttä tukevien palveluiden katvealueet. Tuetaan opiskeluterveydenhuollon, oppilaitosten ja korkeakoulujen henkilökunnan sekä opiskelijajärjestöjen yhteisiä koulutustapahtumia.

VASTUUTAHO: STM, OPM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

11.5.2 Lasten ja nuorten sosioemotionaalisen kehityksen tukeminen ja häiriöiden ehkäisy

KUVAUS: Kasvaessaan ja kehittyessään lasten tulee oppia sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja vuorovaikutuksen välineiksi. Sosioemotionaaliset taidot tukevat positiivisten vertais-suhteiden syntymistä, opillista menestymistä, psyykkistä hyvinvointia sekä integroitumista yhteiskunnan osaksi aikuisuudessa. Lapsuusiän sosiaaliset ongelmat puolestaan ennustavat laajoja negatiivisia seuraamuksia myöhemässä elämässä: epäonnistumista koulutuksessa, päihdeiden käyttöä sekä psykiatrisia sairauksia, kuten vakavaa masennusta ja persoonallisuushäiriöitä. Sosiaalisten ja tunnetaitojen merkitys lapsen kehityksen osa-alueena on korostunut yhteiskunnan muuttuessa yhä enemmän vuorovaikutuspainotteiseksi. Varhaiskasvatuksella ja koululla on mahdollisuudet tukea päämäärätietoisesti koko ikäluokan lasten sosioemotionaalista kehitystä. Tähän tarvitaan uutta tietoa ja menetelmiä, joissa otetaan huomioon sukupuolivaikutukset.

TAVOITE: Varhaiskasvatuksessa ja koulussa pystytään antamaan nykyistä paremmin tukea lasten ja nuorten sosioemotionaalille kehitykselle.

TOIMENPITEET: Kehitetään menetelmät ja tukimateriaali varhaiskasvatukseen ja kouluihin lasten sosioemotionaalisen kehityksen tueksi. Sisällytetään aiheesta koulutusmateriaalia opettajien perus- ja täydennyskoulutukseen. Opetushallinto selvittää yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa huostaanotettujen

lasten perusopetuksen järjestämistä, laatii sen kehittämiseksi tarvittavat toimenpide-ehdotukset ja seuraa niiden toteutumista. Lisätään liikunnan käyttöä sosioemotionaalisen kehityksen tukemisessa ja häiriöiden ehkäisyssä. Toteutetaan sosioemotionaalisia taitoja tukeva Yhteispeli-hanke kouluissa ja vakiinnutetaan käytännöt osaksi perusopetuksen ensimmäisten luokkien toimintaa.

VASTUUTAHO: STM, OPM, OPH,

Stakes

POLITIIKKAOHJAUS: IO

11.5.3 Mielenterveys- ja päihdeongelmien ylisukupolvisen siirtymisen ehkäisy

KUVAUS: Mielenterveys- ja päihdeongelmien siirtyminen sukupolvelta toiselle on yksi vahvimmista syrjäytymisen poluista. Vanhempien ongelmat vaikuttavat lapsen ja nuoren kehitykseen monella osa-alueella, kuten tunne-elämän, sosiaalisen kehityksen ja opillisen menestymisen suhteen. Tutkimusten perusteella arvioidaan, että noin 60–80 prosenttia vakavasti masentuneitten vanhempien lapsista sairastuu psyykkisesti nuoreen aikuisuuteen mennessä. Vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat suurin ja tärkein syy alaikäisten huostaanotoille. Lasten kehityksen tuki ja häiriöiden ennaltaehkäisy kuuluvat kaikkien kyseisten perheitten oikeuksiin. Sekä lastensuojelu- (417/2007) että päihdehuoltolaki (41/1986) velvoittavat mielenterveys- ja päihdepalveluja huomioimaan asiakkaan huollossa olevien lasten hoidon ja tuen tarpeen. Tämä kirjaus on jäänyt suurelta osin toteutumatta.

TAVOITE: Ehkäistään mielenterveys- ja päihdeongelmien siirtymistä sukupolvelta toiselle.

TOIMENPIDE: Huolehditaan, että jokainen perheellinen mielenterveys- tai päihdeongelmista kärsivä aikuinen saa tukea perheelleen ja lapsilleen osana omia palvelujaan. Palveluissa on oltava tietoa, ymmärrys ja menetelmät tukea asiakkaan perhettä ja lapsia sekä

arvioida lisätuen tarve muista palveluista. Näin tavoitetaan ennaltaehkäisyyn piiriin palveluja käyttävien vanhempien lapset. Mielensterveyslakia (1116/1990) täydennetään siten, että asiakkaan huollossa olevien lasten hoidon ja tuen tarve otetaan huomioon. Rakennetaan monista ongelmista kärsivien perheiden tueksi toimiva palveluverkosto, jossa hyödynnetään muun muassa Toimiva lapsi & perhe -hankkeessa kehitettyjä työmenetelmiä sekä Läheisneuvonpitoa ja Ennakointidialogia.

VASTUUTAHO: STM, Stakes

POLITIIKKAOHJAUS: IO, SO, RO

11.6 Seksuaaliterveys

KUVAUS: Seksuaaliterveyden edistäminen on olennainen osa nuorten terveyden edistämistä. Seksuaalisuus on lähtökohtaisesti nuorelle myönteinen asia, vaikka erilaiset paineet aiheuttavat ongelmia. Nuorten naisten seksuaaliterveydessä on tapahtunut viime vuosina selkeää heikentymistä (kuvio 61). Oireilun yhtenä taustatekijänä on kaupallisten viestimien yliseksualisoitunut markkinointi ja mielikuvarakennus. Tämän takia seksuaalivalistuksen ja -opetuksen sisältöjen tulee entistä painokkaammin ottaa huomioon tunteet ja oman kehon kunnioittaminen. Seksuaaliterveyden edistämässä terveystiedon opetuksen sekä kouluterveydenhuollon laatu ja riittävyys ovat ratkaisevan tärkeitä. Seksuaalikasvatuskokonaisuus sisältyy erityisesti terveystietoon, mutta kaikki koulun työntekijät ovat seksuaalikasvattajia. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten tilanteen ymmärtäminen ja heidän tukemisensa on osa seksuaaliterveyden edistämistä.

TAVOITE: Seksuaalikasvatus sisältyy kaikkien kasvatus- ja opetustoimintaan varhaiskasvatuksesta toisen asteen koulutukseen ja tavoittaa tasa-arvoisesti kaikki lapset ja nuoret. Terveystietoon kuuluvan seksuaaliterveyden opetus on joka ikäluokalle korkeatasois-

ta ja sisältää biologiaan liittyvien asioiden lisäksi tunne-, vuorovaikutus- ja ihmissuhdetaitojen läpikäymistä. Nuoret saavat asiantuntevia seksuaalineuvontapalveluja helposti.

TOIMENPIDE: Perusterveydenhuollon ehkäisevään työhön (neuvolat, koulu- ja opiskeluterveydenhuolto) integroidaan seksuaaliterveyden edistämisen näkökulma. Nuorten seksuaalineuvontapalvelut järjestetään lähipalveluina osana koulu- ja opiskeluterveydenhuoltoa sekä mahdollisuuksien mukaan erillisinä nuorisopalveluina. Eri ammattiryhmät ja toimialat tekevät yhteistyötä niin, että seksuaalikasvatuksella ja -terveyspalveluilla on yhtenäiset tavoitteet ja ne tukevat toisiaan. Luodaan kouluille välineitä seksuaalisen häirinnän ja nimittelyn ehkäisylle, moninaisuuden ottamiselle huomioon eri oppiaineissa ja sukupuolten tasa-arvoisuuteen tähtäävien työmuotojen hyödyntämiselle. Väkipallasta kysyminen otetaan rutiiniksi terveydenhuollon palveluissa.

VASTUUTAHO: STM, OPM

POLITIIKKAOHJAUS: IO

11.7 Päihteettömään elämään

KUVAUS: Suomessa alkoholijuomien kokonaiskulutus täytenä alkoholina asukasta kohden oli 8,9 litraa vuonna 1990, 8,8 litraa vuonna 2000 ja 10,3 litraa vuonna 2006. Vanhempien alkoholin kokonaiskulutuksen kasvu lisää lastensuojelupalvelujen tarvetta.

Nuorten alkoholinkäyttö ja tupakointi ovat viime vuosina vähentyneet. Kuitenkin vuonna 2005 alkoholia vähintään kerran kaudessa käytti puolet 16-vuotiaista ja 80 prosenttia 18-vuotiaista. Humalahakuisia on 16-vuotiaista pojista 22 prosenttia ja 18-vuotiaista 41 prosenttia, kun tytöistä vastaavat luvut ovat 18 prosenttia ja 32 prosenttia. Vajaa kymmenesosa 18–29-vuotiaista on alkoholin suurkuluttajia. Alle 21-vuotiaista henkirikoksen tekijöistä runsaat 80 prosenttia on tekohetkellä alkoholin vaikutuksen alaisena.

Nuorten keskuudessa tupakointi on yleisempää toisen asteen ammatillisissa oppilaitoksissa. Noin 10 prosenttia 15–16-vuotiaista nuorista on joskus kokeillut kannabista ja noin kaksi prosenttia niin sanottuja “kovia huumeita”.

Vanhempien runsas päihteen käyttö on vaaratekijä kaikenikäisten lasten kehitykselle. Seuraukset voivat näkyä oppimisen, käyttäytymisen ja mielenterveyden ongelmina. Esimerkiksi sikiöiden altistuminen äidin alkoholinkäytölle on yleistä ja johtaa monimuotoisiin oireyhtymiin. Tutkimusten mukaan 3–6 prosenttia odottavista äideistä on päihdeongelmaisia. Vuosittain noin 650 lapsella on syntyessään alkoholin aiheuttamia vaurioita.

Poliisilaissa (493/1995) säädetään poliisin toimenpiteistä, kun alle 18-vuotias tavataan juopuneena. Sen mukaan alle 18-vuotias kiinniotettu on luovutettava välittömästi huoltajille tai lastensuojeluviranomaisille. Jos lapsella on hallussaan alkoholijuomaa, menetellään sen suhteen alkoholilain (1143/1994) mukaisesti. Hyviä kokemuksia on saatu mallista, jossa sosiaalityöntekijä on sijoitettu työskentelemään poliisilaitoksella. Vantaalla tehdyn kyselyn mukaan joka kolmannen 13–15-vuotiaan lapsen vanhemmista ainakin toinen hyväksyy lapsen alkoholinkäytön ja joka neljäs saa alkoholijuomia vanhemmiltaan.

TAVOITE: Vähennetään tupakan, alkoholin ja muiden päihteen käyttöä sekä niiden aiheuttamia haittavaikutuksia kaikissa ikäryhmissä. Arvoperustana on mielihyvän saaminen ilman kemiallisia aineita. Vanhemmat kantavat vastuunsa alle 18-vuotiaiden alkoholin käytöstä. Ehkäistään vanhempien päihdeongelmien vaikutuksia perheeseen.

TOIMENPIDE: Seurataan alkoholilain kiinni tehtyjen muutosten (588/2007) mainontaa, hinnoittelua ja varoitusmerkintöjä koskien vaikuttavuutta vuoden 2009 loppuun mennessä ja arvioidaan tämän pohjalta tarvetta uu-

sille toimenpiteille. Selvitetään alkoholiveron kiristämistä edelleen vuoden 2009 valtion talousarviossa. Tehostetaan toimia alkoholin myynnin ja välittämisen estämiseksi alaikäisille Pakka-hankkeen mallia hyödyntäen yhteistyössä läänien alkoholihallinnon, kuntien, elinkeinoelämän, Alkon, Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskuksen ja poliisin kanssa. Parannetaan sekä alkoholin että tupakan myyntikiellon valvontaa. Säädetään tupakan myynti luvanvaraiseksi. Selvitetään tupakaveron korottamista.

Alle 18-vuotiaiden alkoholin käytössä sovelletaan valtakunnallisesti alkoholinkäytön nollatoleranssia. Luodaan kunnille suositusmalli tätä tukeville käytänteille. Koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa puututaan nuorten tupakointiin ja alkoholinkäyttöön. Lisätään sosiaalityöntekijöiden sijoittumista poliisilaitoksille. Pääasiassa alle 18-vuotiaille suunnattujen tilaisuuksien lupapäätöksien ehdoissa noudatetaan päihdeettömyyttä. Tältä osin rajataan alkoholilain (1143/1994) 21 d §:n 2 momentin 1 ja 2 kohdissa kuvatut tilaisuudet anniskeluoikeuksien ulkopuolelle.

Turvataan asiantuntevat ja riittävät päihdehoitopalvelut niitä tarvitseville nuorille.

Parannetaan eri palveluissa työskentelevien kykyä tunnistaa lasten vanhempien päihdeongelmia. Äitiys- ja lastenneuvolassa otetaan päihdeongelmaiset odottavat äidit paremmin huomioon muun muassa varmistamalla AUDIT-testin käyttö. Säädetään päihderiippuvaisien raskaana olevien naisten hoitotakuu, jolla taataan mahdollisuus päihdeettömyyden ja elämänhallintaa tukevaan kuntoutusympäristöön. Turvataan päihdeongelmaisten vanhempien lapsille riittävät tukitoimet sekä matalan kynnyksen palvelut (vertaistuki, verkkopalvelut, tukipuhelimet). Arvioidaan tarpeet päihdehuoltolain (41/1986) uudistamiseen näiltä osin. Huolehditaan, että päihteitä käyttävä vanhempi saa omissa palveluissaan aina tukea vanhemmuudelle ja lapsilleen.

Varmistetaan paikallinen ja seudullinen ehkäisevä päihdetyö kunta- ja palvelurakennemuutoksen yhteydessä. Tehdään tarvittavat lainsäädäntömuutokset. Kehitetään päihdeongelmien ehkäisyyn ja hoitoon liittyvää koulutusta.

Säilytetään Alkon vähittäismyymälämonopoli.

VASTUUTAHO: STM, SM, OPM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, SO, RO

12 ASUMINEN JA YHDYSKUNTASUUNNITTELU

12.1 Yleistä

Asumismenojen osuus tuloista on kasvanut vuokra-asunnoissa asuvilla. Asumismenojen jälkeen muuhun käyttöön jäävä kulutusvara on lapsiperheillä kulutusyksikköä kohden pienempi kuin muilla ryhmillä. Vuokra-asunnoissa asuvissa yksinhuoltajaperheissä on eniten talouksia, joilla kulutusvara alitti jopa toimeentulotuen perusosan tason. Asuntovelkaisuus nostaa asumismenojen osuutta käytettävissä olevista rahatuloista keskimääräistä korkeammaksi etenkin alle kolmevuotiaiden lasten perheillä ja monilapsisilla kahden huoltajan perheillä. Asuntomarkkinoiden muutos, korkotason alentuminen pitkässä tarkastelussa ja laina-aikojen pidentyminen ovat aikaisempaa paremmin mahdollistaneet omistusasunnon hankkimisen.

Asuntomarkkinatilanne on hyvin eriytynyt alueellisesti. Työvoimapula ajaa koulutettua väestöä kasvukeskuksiin, joissa vastassa on korkea asumisen hinta. Taantuvilla alueilla asunnoille ei välttämättä löydy kysyntää, mikä entisestään nostaa muuttamisen kynnystä kasvukeskuksiin.

Suuri osa yhteiskunnan maksamista asumisen tuista kohdentuu lapsiperheille. Yli puolet yleisestä asumistuesta ja asuntolainojen korkojen verovähennystuesta maksetaan lapsiperheille. Tästä huolimatta lapsiperheet asuvat muuta väestöä ahtaammin ja heidän kulutusvaransa asumismenojen jälkeen on muita ryhmiä pienempi. Lapsiperheillä keskimääräinen pinta-ala henkilöä kohti on noin 30 m², kun se kaikilla kotitalouksilla on noin 40 m². Lapsiperheistä omistusasunnoissa asuu hieman yli

70 prosenttia: yleisin asumismuoto on pientaloasuminen. Vuokra-asunnoissa asuvilla lapsiperheillä on käytössään keskimäärin 23 m² ja omistusasunnoissa asuvilla 32 m² henkilöä kohden. Erityisesti yksinhuoltajien asema on sekä talouden että asumisväljyyden osalta tiukka. Asumistukea saavista lapsiperheistä yksinhuoltajien osuus on 70 prosenttia.

Nuoret itsenäistyvät varhain. Vanhempien luona asuu kolmannes 18–21-vuotiaista, mutta 26–29-vuotiaista kotona asuu enää kolme prosenttia. Ensimmäinen asunto on yleensä vuokrattu, mutta 26-vuotiaista jo 40 prosenttia asuu omistusasunnossa. Ensiasunnonhankkijoiden ongelmana ovat pääkaupunkiseudulla ja muissa kasvukeskuksissa korkeiksi kohoaneet asuntojen hinnat. Viimeisen kymmenen vuoden aikana asuntojen hinnat ovat nousseet keskimäärin 8 prosenttia vuodessa, joten 1990-luvun loppuun verrattuna asunnot ovat nyt yli kaksi kertaa kalliimpia. Hintojen kohoaminen näkyy vuokra-asuntojen kohdalla lievempänä. Viime vuosina vuokra-asuntojen saatavuus on ollut kohtuullinen, mutta esimerkiksi vaadittavat takuuvuokrat nostavat nuorilla kynnystä oman asunnon saamiseen. Takuuvuokrien osalta tilannetta voisi helpottaa esimerkiksi sosiaalisen luototuksen tai toimeentulotuen kautta. Pula pienistä ja kohtuuhintaisista vuokra-asunnoista koskettaa nuoria. Vuokramarkkinoiden arvioidaan kiristyvän selvästi tulevina vuosina.

Asunnottomuus on nuorten kohdalla harvinainen, mutta äärimmäinen asumiseen liittyvä ongelma. Asunnottomien määrä on alentunut hitaasti. Viime vuosina on arvioiden mukaan ollut asunnottomina vuosittain noin 1400 alle 25-vuotiasta, sekä lisäksi pieni määrä nuoria perheitä. Asunnottomiksi luokiteltavista suurin ryhmä on tilapäisesti tuttavien ja sukulaisten luona kiertävät. Asunnottomista elää kasvukeskuseuduilla 80 prosenttia, pääkaupunkiseudulla heistä on yli puolet. On arvioitu, että yksin asuvista asunnottomista

vain alle kolmannes on asutettavissa suoraan normaaliin vuokra-asuntoon. Noin neljäsosa tarvitsee jonkinlaista tukea asumiseensa ja loput eli lähes puolet tarvitsee paikan, jossa on tukea ja valvontaa vuorokauden ympäri. Mainittu koskee kaikkia asunnottomia, mutta nuorista asunnottomista suuri osa tarvitsee merkittäviä tukipalveluita esimerkiksi päihde- tai mielenterveysongelmiensa vuoksi.

12.2 Lasten ja nuorten asuminen

12.2.1 Lapsiperheiden asuminen

KUVAUS: Erityisesti perheet, joissa on pieniä lapsia kärsivät asumisen ahtaudesta, kun normina pidetään yhtä huonetta henkilöä kohden. Lisäksi tulojen pienuus ja asumisen kalleus rasittavat varsinkin monilapsisia perheitä ja yksinhuoltajia, joiden kannalta yleisen asumistuen merkitys on hyvin suuri.

TAVOITE: Alennetaan lapsiperheiden asumismenoja ja lisätään asumisväljyyttä.

TOIMENPIDE: Edistetään kohtuuhintaista vuokra-asuntotuotantoa erityisesti pääkaupunkiseudulla. Uudistetaan yleistä asumistukea vähentämällä normiohjausta ja lisäämällä valinnanvapautta sekä huomioimalla nykyistä paremmin tuensaajan taloudellinen tilanne ja perhe koko.

VASTUUTAHO: YM, VM, STM
POLITIIKKAOHJAUS: SO, RO

12.2.2 Nuorten asuminen

KUVAUS: Korkea vuokrataso ja pula pienistä kohtuuhintaisista vuokra-asunnoista jarruttavat nuorten mahdollisuuksia hankkia vuokra-asunto. Omistusasunnon hankkimista taas vaikeuttavat kasvukeskuseuduilla korkeiksi kohonneet asuntojen hinnat ja siitä seuraavat riskit suurien asuntolainojen muodossa. Asunnottomien nuorten osalta ongelmana on tukipalvelujen puute osana asumista.

TAVOITE: Madalletaan kynnystä vuokra-asunnon hankkimiseen ja alennetaan nuorten asumismenoja. Vähennetään riskejä lainamarkkinoilla ensiasunnon hankkijoiden osalta ja kohdennetaan yhteiskunnan maksamaa tukea nykyistä voimakkaammin nuorille. Poistetaan nuorten asunnottomuus.

TOIMENPIDE: Korotetaan korkotukilainaan liitettävän avustuksen avustusprosenttia rakennettaessa asuntoja opiskelijoille ja pitkäaikaisasunnottomille. Selvitetään Valtion asuntorahaston tukien käyttöalueen laajentamista palveluasumisessa. Edistetään erityisesti yksioiden ja kaksioiden rakentamista työsäikäyville nuorille valtion tuella.

VASTUUTAHO: YM, VM, KTM
POLITIIKKAOHJAUS: SO, RO

12.2.3 Ensiasunnon bankkijat

KUVAUS: ASP-lainojen vähäinen nostaminen viime vuosina johtuu erityisesti markkinaehtoisten lainojen matalista koroista, joiden rinnalla ASP-lainat eivät ole olleet houkuttelevia. Yhtenä tekijänä taustalla on ASP-säästämisen vaatimus samalla, kun nuoret saavat suhteellisen vaivattomasti täysimääräisiä lainoja ensiasunnon hankkimiseen ja asuntojen hinnat kohoavat säästämistä nopeammin. ASP-lainojen vähäisen kysynnän taustalla on lisäksi nuorten heikko tietämys kyseisestä järjestelmästä. Tiedonsaanti eri pankkipalveluista on ollut vähäisintä ASP-säästämisestä ja -lainoista. Pankkien näkökulmasta ASP-järjestelmä ei ole samalla tavalla tuottava kuin muut lainamuodot, mistä johtuen sen markkinointiin ei ymmärrettävästi panosteta. Tällöin julkisen sektorin rooli ASP-järjestelmästä tiedottamisessa sekä markkinoinnissa korostuu.

Osaomistusasuntoja on tuotettu viime vuosina vähän. Kysyntää osaomistusasunnoille olisi kuluttajien puolelta, mutta asuntojen tuottajat eivät lainahtojen vuoksi rakenna tuotantoa.

TAVOITE: Mahdollistetaan ensiasunnon hankkiminen turvallisesti. Tehdään ASP-lainat kilpailukyysisiksi ja houkutteleviksi.

TOIMENPIDE: Selvitetään mahdollisuus parantaa ASP-järjestelmän toimivuutta muun muassa enimmäislainamääriä korottamalla ja lieventämällä säästämisvelvoitetta. Lisätään tiedotusta asunnon hankintatavoista, kuten osaomistusasunnoista ja ASP-lainoista. Parannetaan osaomistusasuntojen tuottamisen ehtoja.

VASTUUTAHO: YM

POLITIIKKAOHJAUS: SO, RO

12.3 Lasten ja nuorten elinympäristö

12.3.1 Leikkisä ympäristö

KUVAUS: Yhdyskuntien ja ympäristön suunnittelulla vaikutetaan lasten ja nuorten arkeen sekä lasten ja nuorten kokemuksiin omasta toimijuudestaan yhteisön hyväksyttynä ja äänivaltaisena jäsenenä. Kaavoituksella ja rakentamisella voidaan vaikuttaa leikki- ja harrastusmahdollisuuksiin ja kevyen liikenteen kattavaan verkostoon sekä vähentää arkiympäristöistä turvattomuutta ja väkivaltaa. Asukkaiden välistä vuorovaikutusta ja sosiaalisia rakenteita voidaan tiivistää näitä asioita ennakoivalla suunnittelulla.

Lasten liikenneturvallisuus on viimeisen kuuden vuoden aikana heikentynyt merkittävästi. Vuonna 1998 tehdyn kyselyn mukaan 22 prosenttia vastaajista katsoi, että 7-vuotias lapsi ei voi liikkua asuinalueella liikenteen kannalta turvallisesti ilman saattajaa. Vuonna 2004 tätä mieltä oli 27 prosenttia vastaajista.

TAVOITE: Yhdyskuntien ja ympäristön suunnittelussa on aina näkökulmana lasten mahdollisuudet leikkiin, harrastuksiin ja turvalliseen arkeen sekä sosiaalisten rakenteiden vahvistaminen.

TOIMENPIDE: Valmistellaan kunnille ja taloyhtiöille välineitä leikkiä tukevaan ja tur-

valliseen asuinympäristön suunnitteluun ja rakentamiseen sekä levitetään tähän liittyviä hyviä käytänteitä. Edistetään kuntien ja taloyhteisöjen tietoisuutta lasten ja nuorten oikeuksista, haluista ja kyvyistä osallistua omaa elinympäristönsä koskevien asioiden ideointiin, suunnitteluun, rakentamiseen ja arviointiin. Vaikutetaan hyvällä liikennesuunnittelulla ja maankäytöllä siihen, että lapset voivat koulu- ja harrastusmatkoillaan liikkua turvallisesti ilman saattajaa.

VASTUUTAHO: YM, LVM, STM

POLITIIKKAOHJAUS: IO

12.3.2 Liikenneonnettomuuksien vähentäminen

KUVAUS: Lasten ja nuorten liikenneturvallisuuden vaikuttavat esimerkiksi koulu- tai työmatkan pituus ja kulkumuoto. Lapset ja nuoret ovat paljon liikenteessä harrastuksiin ja muuhun vapaa-ajanviettoon liittyen. Tien päällä oleminen on osa nuorten kulttuuria. Lapsia kuolee ja loukkaantuu liikenteessä henkilöauton matkustajina, pyöräilijöinä ja jalankulkijoina. Kuolemat tapahtuvat pääosin taajaman ulkopuolisilla teillä ja loukkaantumisista taas suurin osa taajamassa. Mopo-onnettomuuksissa kuolleiden ja loukkaantuneiden nuorten määrä on lisääntynyt selvästi. Nuorten auton kuljettajien väestöön suhteutettu kuolemanriski on yli kolminkertainen muuhun väestöön verrattuna. Osa riskeistä selittyy kokemattomuudella ja muilla nuorille yhteisillä tekijöillä, osa liittyy yksilölliseen riskinottoon ja sukupuoliroolien välittämiin asenteisiin. Muiden ohella järjestöt sekä puolustusvoimat edistävät turvallista liikkumista ja liikennettä kehittämällä keinoja nuorten turvallisuusasenteiden parantamiseksi.

TAVOITE: Suomelle on kirjattu liikenneturvallisuusvisio, jonka mukaan tieliikennejärjestelmä on suunniteltava siten, ettei kenenkään tarvitse kuolla eikä loukkaantua vakavasti liikenteessä. Lisäksi numeerisina tavoitteina on liikennekuolemien vähentäminen siten, että

tieliikenneonnettomuuksissa kuolleiden määrä saa vuonna 2010 olla enintään 250. Pitkän aikavälin tavoitteena on edelleen jatkuva liikenneturvallisuuden parantuminen siten, että liikennekuolemien määrä on enintään 100 vuonna 2025.

TOIMENPIDE: Tehostetaan yleisiä liikenneturvallisuustoimenpiteitä, jotka vaikuttavat tehokkaimmin lasten ja nuorten turvallisuuteen. Valtakunnallisen toiminnan lisäksi kehitetään alueellisen ja paikallisen turvallisuustyön keinoja. Jatketaan taajamien ja asuinalueiden liikenteen rauhoittamista. Taajamien nopeusrajoitusten suunnittelussa otetaan huomioon suojaton liikenne, ja rajoituksia tuetaan rakenteellisilla ratkaisulla. Polkupyöräkäytön, heijastimien sekä turvavöiden ja lasten turvalaitteiden käyttöä edistetään opastuksella ja valvonnalla. Koulumatkojen turvallisuuden parantamiseksi kiinnitetään huomiota liikennekasvatukseen toteutumiseen perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden mukaisesti. Koulu- ja päivähoitokuljetuksista annetun asetuksen (553/2006) mukaan turvataan yhteiskunnan järjestämien kuljetusten turvallisuus. Kehitetään mopokorttikoulutusta. Nuorten kuljettajien liikennesääntöjen rikkomiseen puututaan entistä tehokkaammin: erityishuomio kohdistetaan rattijuopumusten vähentämiseen. Liikenneturvallisuuskasvatuksella vaikutetaan kielteisten sukupuoliroolimallien vähentämiseen.

VASTUUTAHO: LVM, OPM, STM, YM,
PLM, OPH
POLITIIKKAOHJAUS: IO

12.3.3 Liikenteen ympäristövaikutukset ja palvelukyky

KUVAUS: Liikenteen epäpuhtaudet kohdistuvat vakavimmin lapsiin. Tutkimusten mukaan alle puolen kilometrin etäisyydellä vilkkaasta pääväylästä asuvien 10–18-vuotiaiden keuhkot kehittyvät heikommin kuin niillä nuorilla, joiden koti sijaitsee ainakin 1500 metrin päässä

pääväylästä. Liikenteellä saattaa olla vaikutusta allergioiden syntyyn.

Liikennemelulle altistuvat helpoiten ne lapset ja nuoret, joiden koulu tai päiväkotiki on lähellä suurta liikenneväylää. Melu heikentää elinympäristön laatua ja viihtyisyyttä sekä vaikuttaa monien lasten terveyteen, hyvinvointiin ja toimintakykyyn kielteisesti. Melu vaikuttaa viestintään ja uneen sekä saattaa aiheuttaa stressiä tai muita kielteisiä tunne- ja kognitiivisia kokemuksia.

Lapset ja nuoret ovat yleisesti joukkoliikenteen ja kevyen liikenteen käyttäjiä. Viime vuosina on yleistynyt käytäntö, että vanhemmat kuljettavat lapsensa kouluun ja harrastuksiin henkilöautolla. Liikenne- ja viestintäministeriön vuoden 2007 keväällä valmistunut tutkimus osoittaa, että perheen esimerkillä on suuri vaikutus lasten ja nuorten liikkumistapoihin tulevaisuudessa. Autoilevien perheiden lapset autoilevat aikuisina. Seuraukset näkyvät sekä kielteisinä terveys- että ympäristövaikutuksina.

Julkisen liikenteen palvelujen puuttuminen, väheneminen ja kallistuminen estävät erityisesti kaukana keskustaa asuvien lasten ja nuorten osallistumisen mahdollisuuksia.

TAVOITE: Siirrytään vahvemmin kevyään liikkumiseen ja kuljettamiseen, jossa otetaan huomioon taloudelliset, ekologiset, sosiaaliset ja turvallisuuteen liittyvät näkökohdat. Lisäksi tavoitteena on laadukas ja esteetön liikennejärjestelmä, jossa voidaan liikkua mahdollisimman vaivattomasti ja turvallisesti jalan, polkupyörällä sekä julkisilla liikennevälineillä.

TOIMENPIDE: Liikenteen päästöjä vähennetään ajoneuvotekniikan, maankäytön ja liikenteen suunnittelun sekä taloudellisten ohjauskeinojen avulla. Kehitetään monipuolisesti joukkoliikenteen palveluja ja rakennetaan lisää kevyen liikenteen väyliä. Lisätään päihdetiedotusta autokouluissa. Huolehditaan toimivan julkisen liikenteen järjestämisestä ja ke-

hittämisestä myös maaseudulla ja kuntien reuna-alueilla, jotta näiden alueiden lapset ja nuoret voivat osallistua nykyistä tasa-arvoisemmin koulutukseen, työelämään ja harrastuksiin.

VASTUUTAHO: LVM, YM, VM

POLITIIKKAOHJAUS: SO, RO

13 KEHITTÄMISOHJELMAN SEURANTA JA TIETOTARVE

13.1 Yleistä

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman seuranta ja tulevaa politiikkasuunnittelua varten ajantasaisen tiedon saaminen on ensisijaista. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia koskevan tutkimuksen on kyettävä tuottamaan tietoa, jota voidaan hyödyntää poliittishallinnollisessa päätöksenteossa. Tiedon avulla tulee kyetä kehittämään lapsia, nuoria ja perheitä koskevia innovaatioita sekä päätöksenteon laatua ja tuloksellisuutta.

Kokonaiskuva lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnista jää usein hajanaiseksi. Eri tahoilla tehtävän tutkimuksen kohtaanto on riittämätöntä, vaikka tutkimusta ja tilastointia tehdään keskushallinnossa merkittävästi muun muassa ministeriöiden, Tilastokeskuksen, Kansanterveyslaitoksen ja Stakesin toimesta sekä lääninhallitusten suorittamalla kuntien peruspalvelujen arvioinnilla. Keskushallinnon laaja tutkimusvastuu edellyttää lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia koskevan tutkimuspolitiikan muodostamista ja ohjaamista sekä tutkimus- ja tiedontarpeiden tunnistamista.

13.2 Kehittämisohjelman seuranta

KUVAUS: Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman tavoitteita ja toimenpiteitä koskevan seurannan ja vaikuttavuuden arvioimiseksi eduskunta korosti nuorisolain (72/2006) käsittelyssä laaja-alaista periaatekeskustelua kehittämisohjelman sisällöistä. Sivistysvaliokunta piti mietinnössään (SiVM 15/2005) aiheellisena, että valtioneuvosto harkitsee sopivia tapoja, joilla kehittämisohjelmassa esite-

tyt linjaukset voidaan saattaa eduskunnan keskusteltaviksi. Hallitusohjelman mukaisesti lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma seuraa ja tukee lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman toteutumista vaalikauden aikana.

TAVOITE: Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman toteutumisesta käydään aktiivista keskustelua, jolla on vaikutusta seuraavan kehittämisohjelman valmisteluun. Kehittämisohjelman seurantaan sisältyy sukupuoli-vaikutusten arviointi.

TOIMENPIDE: Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman koordinoimana tehdään kehittämisohjelman toimenpanosuunnitelma vuoden 2008 alussa. Hallitus antaa lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman toteutumisesta eduskunnalle selonteon viimeistään vuoden 2011 syysistuntokaudella. Selontekoon sisältyy arvio YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen toteutumisesta Suomessa.

Tuetaan kuntia paikallisessa ja alueellisessa lapsi- ja nuorisopolitiikan ohjelmatyössä, johon kytkeytyvät lastensuojelulain (417/2007) mukaiset kuntien talousarvioihin sidotut kuntakohtaiset lasten hyvinvointisuunnitelmat.

VASTUUTAHO: OPM

POLITIIKKAOHJAUS: IO, RO

13.3 Päätöksenteon lapsi- ja perhevaikutusten arviointi

KUVAUS: YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen I osan 3 artiklan 1 kohta määrää, että kaikissa julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Sopimus antaa kokonaisuutena suuntaviivat sille, mikä on hyväksi lapselle ja näin ollen lapsen edun mukaista. YK:n lapsen oikeuksien komitea edellyttää jokaisen sopimus-

valtion itse analysoivan ja määrittävän konkreettisemmin, mikä on lapsen etu eri elämäntilanteissa ja eri aloilla.

Lapsen ja hänen perheensä edun huomiointiin ottaminen muun muassa lainsäädäntövalmistelussa tarkoittaa lapsi- ja perhevaikutusten arviointia. Kaikkea yhteiskunnallista päätöksentekoa on analysoitava systemaattisesti ja etukäiteisesti lapsen ja perheen näkökulmasta. Vastuu arvioinnin tekemisestä on valmis-televalla viranomaisella.

Päätöksenteon vaikutukset lapsiin ja perheisiin voivat olla suoria tai epäsuoria. Vaikutuksia lapsiin voidaan tarkastella esimerkiksi seuraavilla ulottuvuuksilla: terveys, ihmissuhteet, asuminen ja liikkuminen, arjen sujuvuus, osallistuminen ja tasa-arvo. Välilliset vaikutukset seuraavat perheen talouden ja palveluiden, yhteisö- ja aluetason muutosten sekä sosiaalisten suhteiden kautta.

Lapsi- ja perhevaikutusten arvioinnin kannalta puutteena on, että arvioinnista on riittävästi tietotaitoa, koulutusta ja esimerkkejä. Tältä osin on selkeä tarve tehdä kehitystyötä, konkretisoida lapsen ja perheiden edun määrittelyä eri hallinnonaloilla sekä sen myötä vahvistaa lainvalmistelijoiden ja ministeriöiden johdon osaamista. Vaikutusarvioinnin tiedonlähteiden ja menetelmien kehittämisessä on kiinnitettävä huomiota lasten omien mielipiteiden selvittämiseen.

TAVOITE: Parannetaan kuntien ja ministeriöiden osaamista lapsi- ja perhevaikutusten arvioinnissa, jotta varmistetaan päätösten lapsen ja perheen edun mukaisuus.

TOIMENPIDE: Tuetaan kuntia lapsi- ja perhevaikutusten arviointijärjestelmien rakentamisessa ja uusien arviointimallien levittämisessä. Huolehditaan lapsi- ja perhevaikutusten arvioinnin sisällyttämisestä lainsäädännön valmisteluun ja muuhun valtionhallinnon päätöksentekoon. Tehdään kehitystyötä ja järjestetään koulutusta sekä pilottitoimintaa päätöksenteon lapsi- ja perhevaikutusten arvioinnista eri

hallinnonaloilla. Pilottitoiminta aloitetaan sosiaali- ja terveys-, opetus-, liikenne- ja sisäasiainministeriön toimialoilla. Kehitetään Stakeisiin lapsi- ja perhevaikutusten arviointia tukeva yksikkö. Valmistellaan opas päätöksenteon lapsi- ja perhevaikutusten arvioinnista.

VASTUUTAHO: OM, STM, VNK,
Stakes

POLITIikkaOHJAUS: IO

13.4 Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin tutkimuspolitiikka

13.4.1 Hyvinvointi- ja hankerekisteritietokanta

KUVAUS: Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin tilasta ja kehityksen suunnasta on vaikea saada kokonaiskuvaa, koska hyvinvointia koskeva perustiedontuotanto ja -seuranta on hajanaista sekä yksittäisiin tiedonkeruihin ja kohteisiin perustuvaa. Tieteidenvälinen tutkimus on vähäistä. Tietoa meneillään olevista tutkimushankkeista ei ole saatavilla keskitetysti.

TAVOITE: Vuoden 2009 loppuun mennessä on käytössä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin eri osa-alueita kuvaava tietokanta, johon liittyy hankerekisteri käynnissä olevista lapsi-, nuoriso- ja perhetutkimuksista. Tietokannan tavoitteena on lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin vaikuttavien muutosten tunnistaminen, kehitysvaihtoehtojen ennakointi, tulevaan kehitykseen vaikuttaminen, toiminnan vaikuttavuuden arviointi sekä tutkimuksen laadun ja sen yhteiskuntapolittisen merkityksen ylläpitäminen. Tietokanta on maksuton, kaikille avoin ja paikallista ja valtakunnallista päätöksentekoa tukeva.

TOIMENPIDE: Valmistellaan lasten, nuorten ja perheiden määräaikaisten hyvinvointiarviointien kansallinen runko-ohjelma laajalla yhteistyöllä lapsiperheiden hyvinvoinnin, oppimisen ja koulutuksen sekä lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja terveyden asiantuntijoiden kanssa sekä runko-ohjelman toimeen-

panoa koskevien säännösten lisääminen kansanterveysasetukseen (802/1992). Yhtenäistetään eri hallintojen ylläpitämiä tietokantoja, minkä yhtenä tavoitteena on päällekkäisen tiedonkeruun välttäminen. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia kuvaavaa seuranta-, tutkimus- ja indikaattoritiedon tuotantoa tehostetaan ja monipuolistetaan. Kehitetään kahden vuoden välein julkistettava lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia kuvaava hyvinvointi-indeksi.

VASTUUTAHO: STM, OPM, VNK, Stakes
POLITIIKKAOHJAUS: SO, RO

13.4.2 Tietopohjan parantaminen

KUVAUS: Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin liittyvässä tietopohjassa on puutteita. Esimerkkejä kehittämistarpeista ovat muun muassa lapsi- ja nuorisouhritutkimus, lastensuojelun asiakkaana olevat lapset, alle 12-vuotiaiden lasten hyvinvointi ja terveys, lasten kulttuuripalvelujen ja taiteen perusopetuksen taso, kouluviihtyvyys, lasten ja nuorten harrastaminen ja muu vapaa-ajan käyttö, lapset ja nuoret uuden teknologian käyttäjinä, ammattikoulu- ja korkeakouluopiskelijoiden terveydentila, koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret sekä nuorten asuminen.

TAVOITE: Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnista on tarpeelliset ja kattavat tiedot. Tietoa on saatavilla eri-ikäisten lasten ja nuorten tilanteesta eriteltyinä muun muassa sukupuolen mukaan, alueittain ja kuntakohtaisesti.

TOIMENPIDE: Tehdään kartoitus lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin tiedollisten katvealueiden paikkaamisesta osana lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin tutkimuspolitiikan rakentamista. Lisätään lapsi-, nuoriso- ja perhetutkimuksen tieteidenvälistä yhteistyötä.

VASTUUTAHO: OPM, STM, VNK
POLITIIKKAOHJAUS: IO

KÄYTETYT LYHENTEET

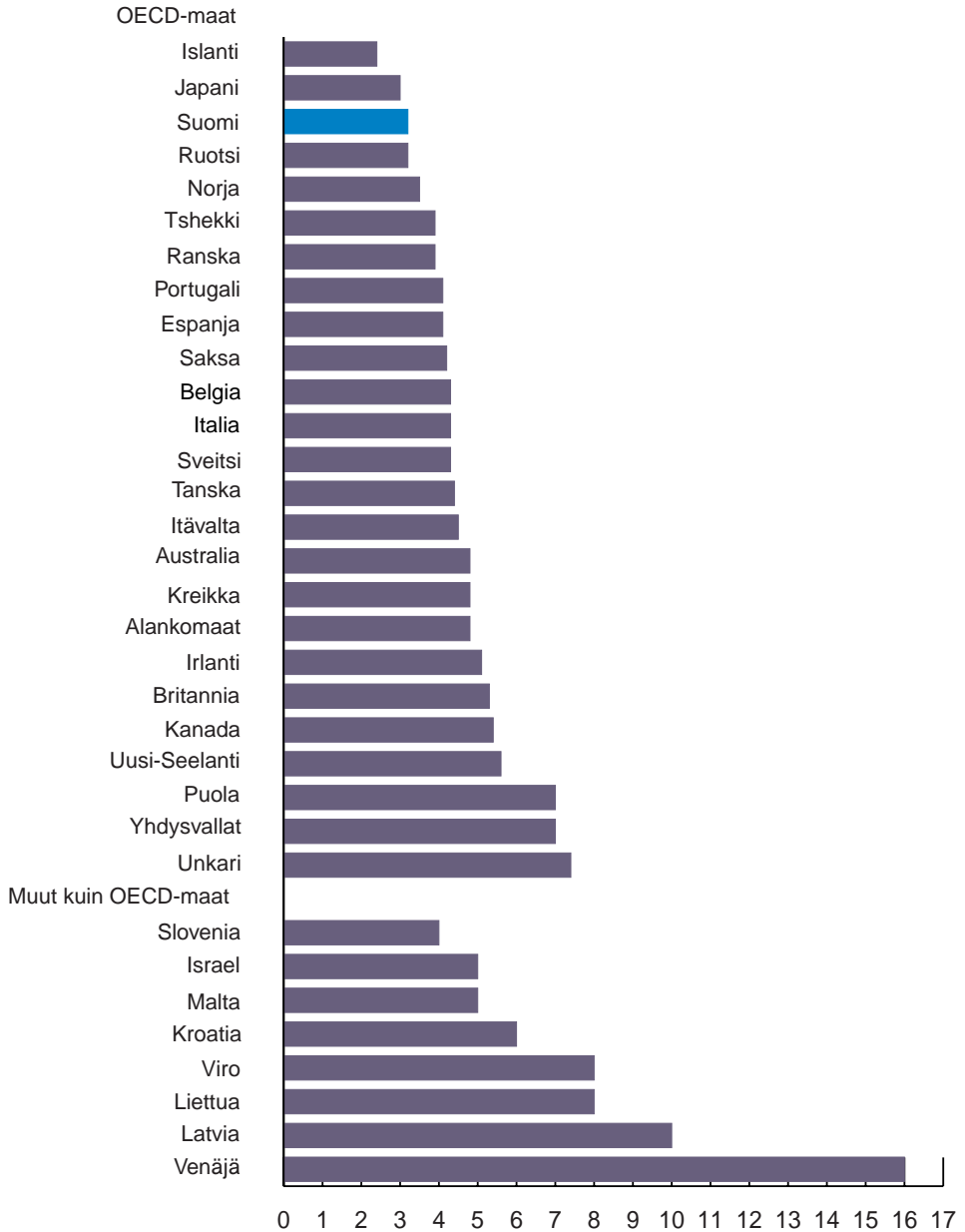
CIMO	Kansainvälisen henkilövaihdon keskus CIMO
KTM	kauppa- ja teollisuusministeriö
LVM	liikenne- ja viestintäministeriö
MMM	maa- ja metsätalousministeriö
OM	oikeusministeriö
OPH	opetushallitus
OPM	opetusministeriö
PLM	puolustusministeriö
SM	sisäasiainministeriö
Stakes	Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes
STM	sosiaali- ja terveysministeriö
UM	ulkoasiainministeriö
VM	valtiovarainministeriö
VNK	valtioneuvoston kanslia

KUVIOT JA TAULUKOT

sivut 80–117

Kuvio 1

Imeväiskuolleisuus (alle 12 kk:n iässä kuolleet / 1000 elävänä syntyynyttä).

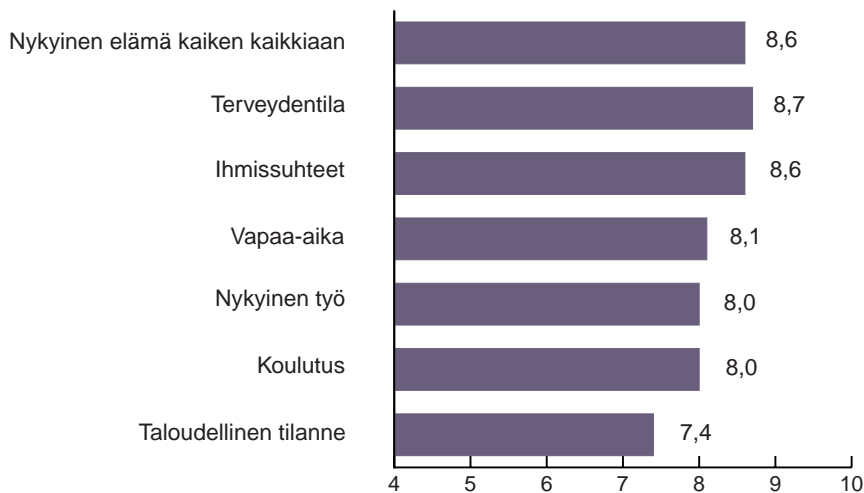
Tiedot vuosilta 2003, 2002 (Kanada ja Yhdysvallat), 2001 (Uusi-Seelanti)

Lähde: Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries.

UNICEF Innocenti Research Centre. Report Card 7.

Kuvio 2

Nuorten tyytyväisyys eri elämänaalueisiin (kouluarvosana 4–10, keskiarvot).

Lähde: Nuorisobarometri 2007. Valtion nuorisoasian neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto

Taulukko 1

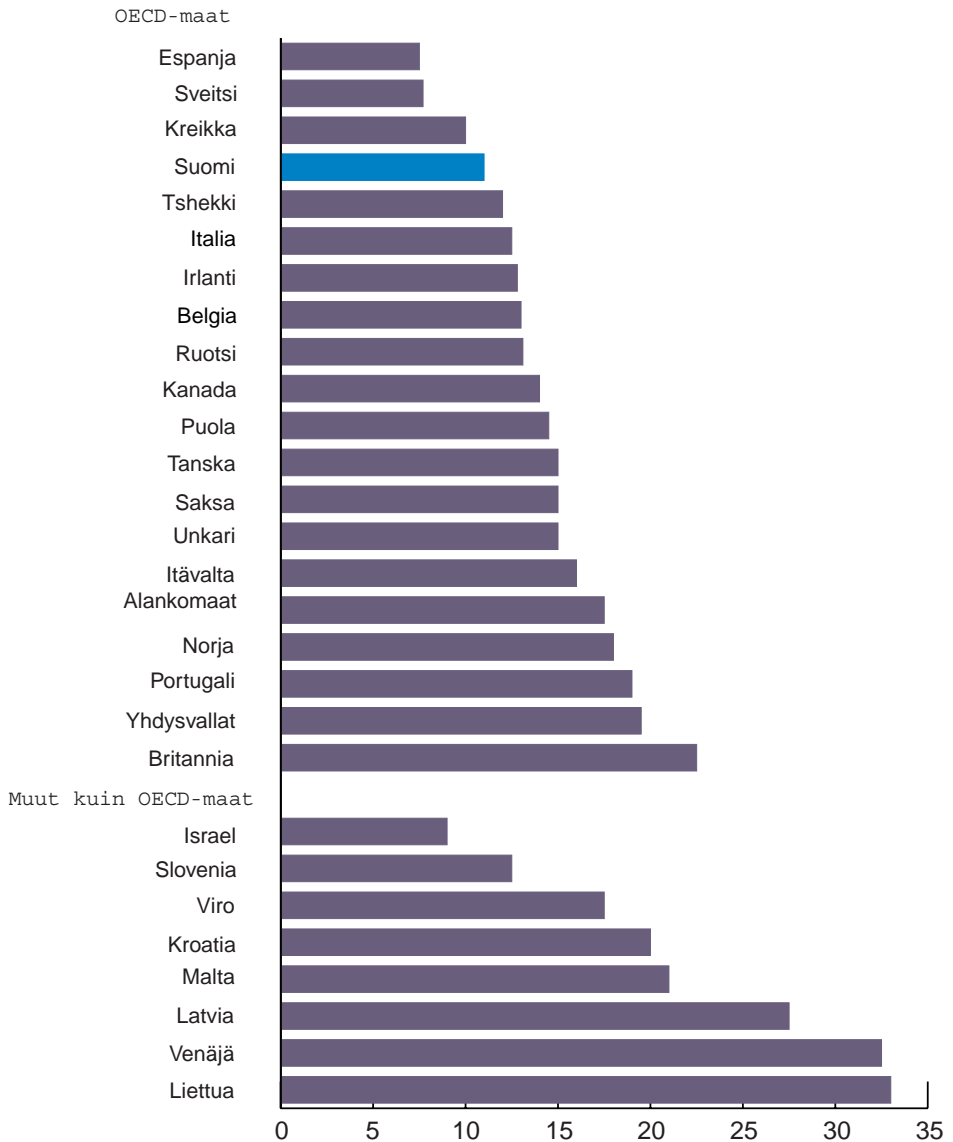
"Kuinka tyytyväinen olet elämääsi tällä hetkellä?" Kouluarvosana 4–10, osuus prosentteina.

Arvosana	1997	1998	2005	2006	2007
4	0	0	0	0	0
5	1	1	1	1	0
6	2	2	2	2	1
7	10	10	11	12	7
8	35	32	39	37	37
9	42	44	41	38	47
10	10	11	6	9	8
Yhteensä	100	100	100	100	100
Keskiarvo	8,4	8,5	8,4	8,4	8,5

Lähteet: Nuorisobarometrit 1997–2007. Valtion nuorisoasian neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto.

Kuvio 3

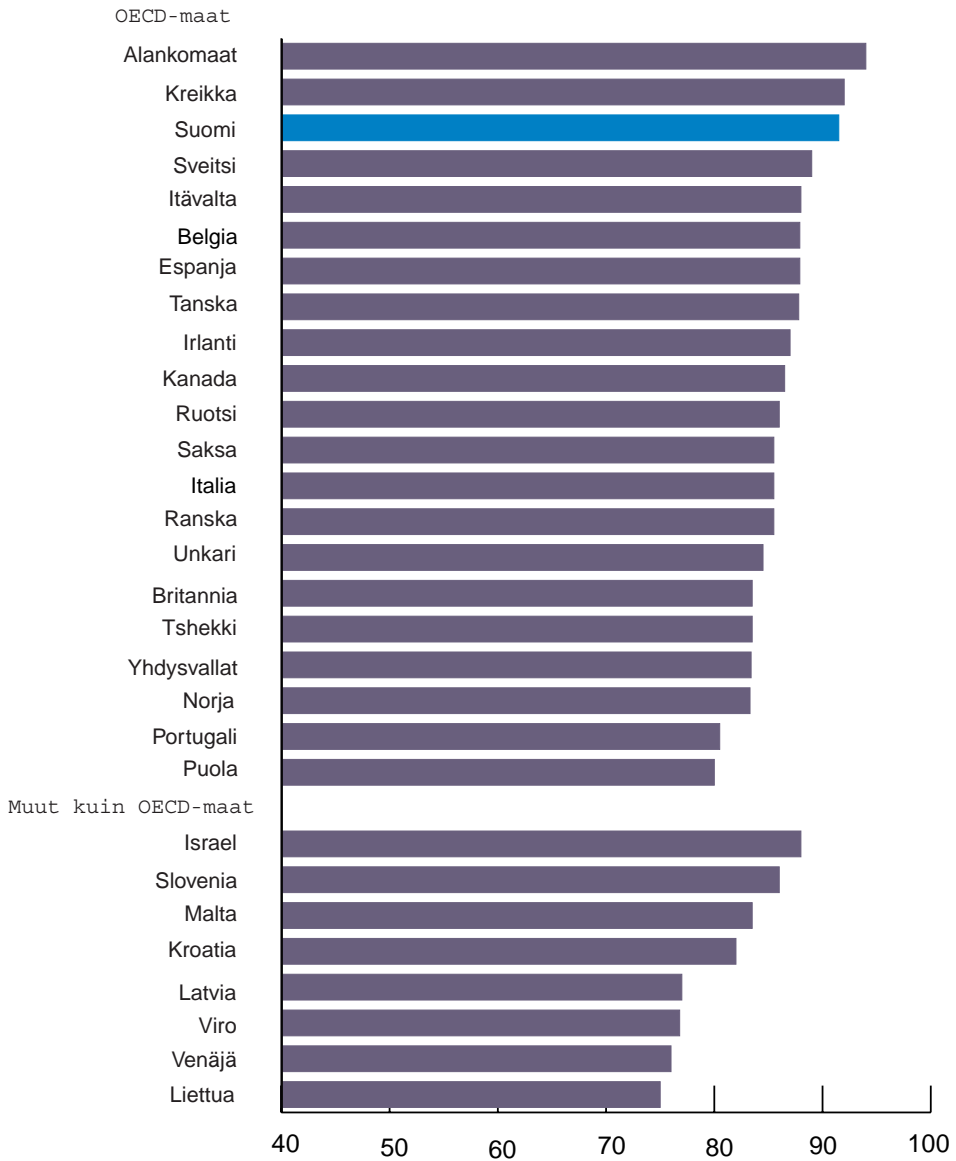
Terveytensä kohtalaiseksi tai huonoksi kokevien 11-, 13- ja 15-vuotiaiden osuudet. (%)

Lähde: Young People's Health in Context. Health Behaviour in School-age Children Study. International report from the 2001/2002 study, WHO Regional Office for Europe.

Kuvio 4

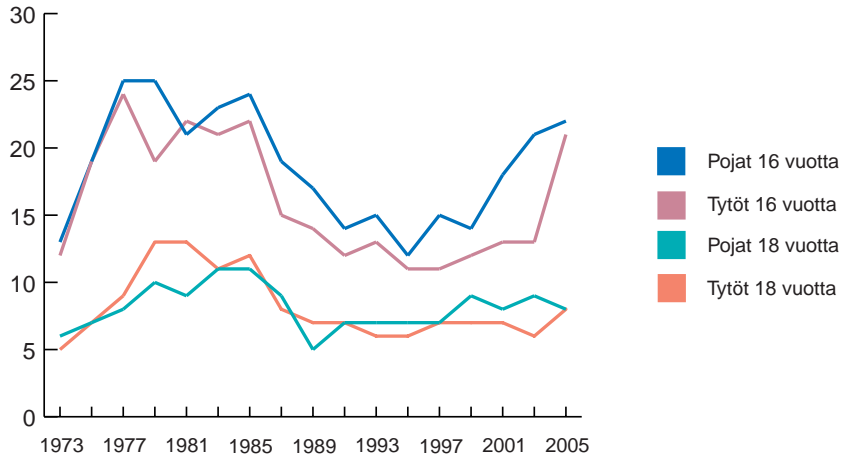
Niiden 11-, 13- ja 15-vuotiaiden osuudet, jotka antavat elämään tyytyväisyydelleen paremman arvosanan kuin asteikon keskimäinen arvo. (%)

Lähde: Young People's Health in Context. Health Behaviour in School-age Children Study. International report from the 2001/2002 study, WHO Regional Office for Europe.

Kuvio 5

Raittiiden osuus. (%)

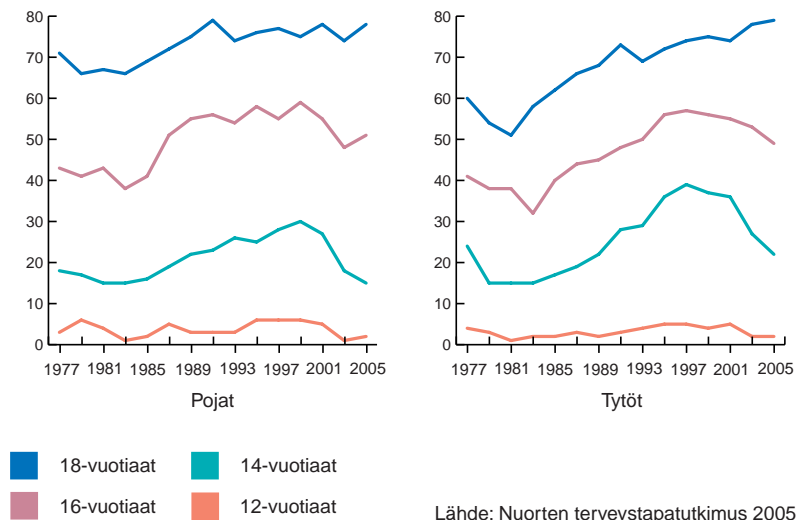

Lähteet:

Rimpelä, Arja & Rainio, Susanna & Pere, Lasse & Lintonen, Tomi & Rimpelä, Matti (2005) Tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977-2005. Nuorten terveystapatutkimus 2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Selvityksiä 23.
 Rahkonen, Ossi & Ahlström, Salmé & Rimpelä, Matti (1988) Nuorten alkoholin käyttö vuosina 1973-1987. Helsinki: Alkoholitieto-sarja.

Kuviot 6 ja 7

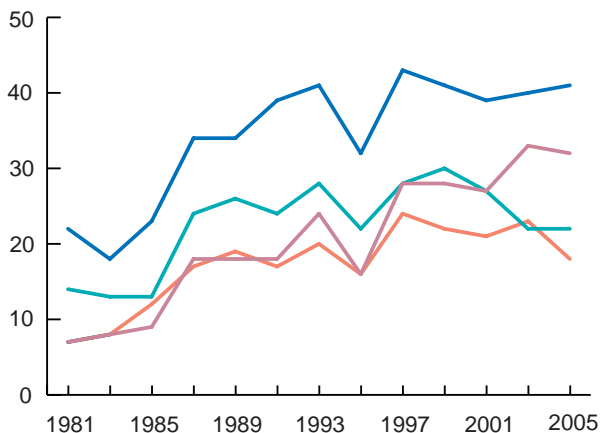
Alkoholia vähintään kerran kuukaudessa juovien 12–18-vuotiaiden osuudet iän ja sukupuolen mukaan vuosina 1977–2005. (%)

Lähde: Nuorten terveystapatutkimus 2005

Kuvio 8

Vähintään kerran kuukaudessa itsensä tosihumalaan juoneet. (%)

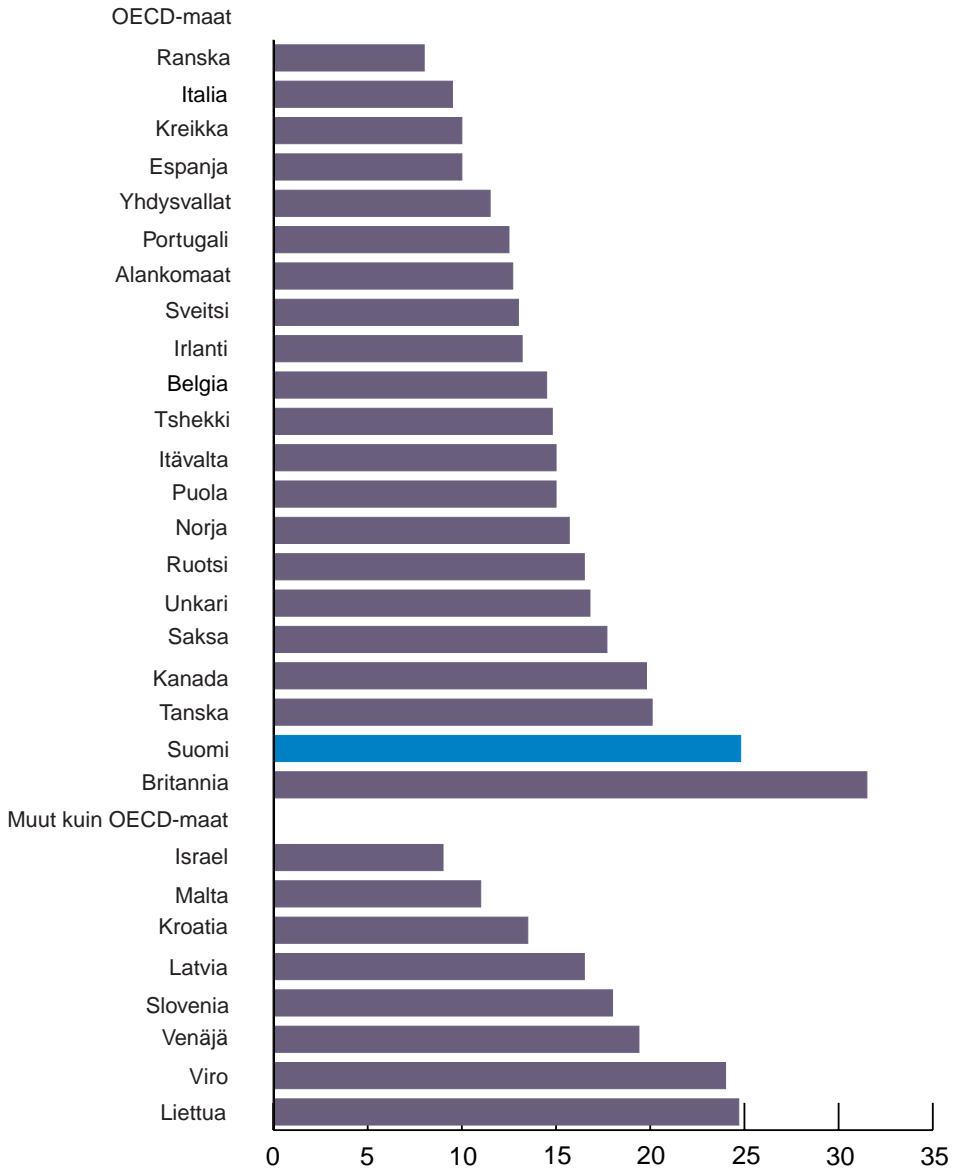
- Pojat 18 vuotta
- Tytöt 18 vuotta
- Pojat 16 vuotta
- Tytöt 16 vuotta

Lähteet:

Rimpelä, Arja & Rainio, Susanna & Pere, Lasse & Lintonen, Tomi & Rimpelä, Matti (2005) Tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977-2005. Nuorten terveystapatutkimus 2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Selvityksiä 23.
Rahkonen, Ossi & Ahlström, Salme & Rimpelä, Matti (1988) Nuorten alkoholin käyttö vuosina 1973-1987. Helsinki: Alkoholitieto-sarja.

Kuvio 9

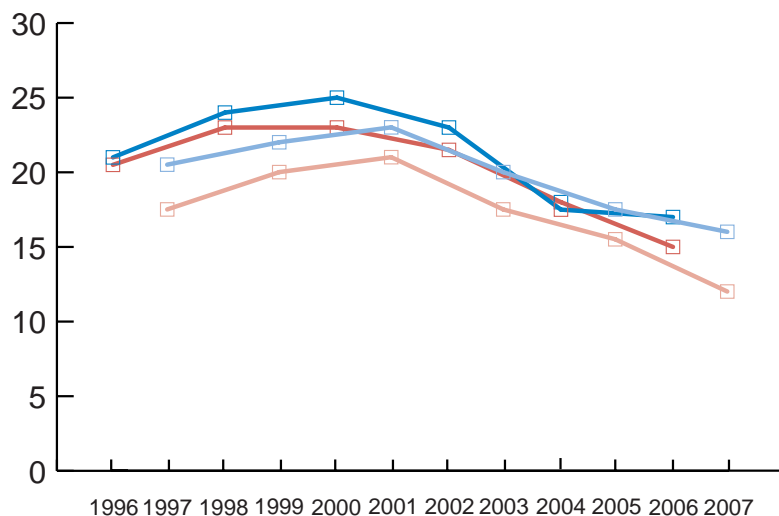
Vähintään kaksi kertaa humalassa olleiden 11-, 13- ja 15-vuotiaiden osuudet. (%)

Lähde: Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries. UNICEF Innocenti Research Centre. Report Card 7.

Kuvio 10

Päivittäin tupakointi, peruskoulun 8. ja 9. luokka.

- KTK1 , pojat
- KTK 1, tytöt
- KTK 2, pojat
- KTK2, tytöt

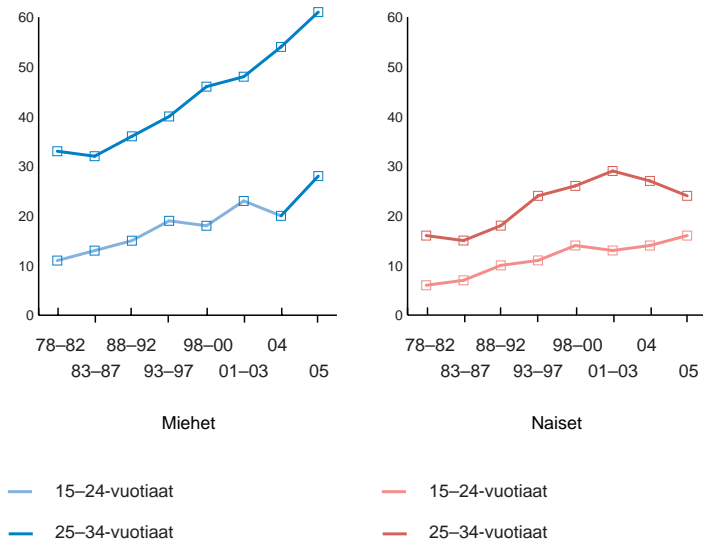
KTK1 (parilliset vuodet): Etelä-Suomen, Itä-Suomen ja Lapin läänit

KTK2 (parittomat vuodet): Länsi-Suomen ja Oulun läänit sekä Ahvenanmaa

Lähde: Stakes/kouluterveyskyselyt

Kuviot 11 ja 12

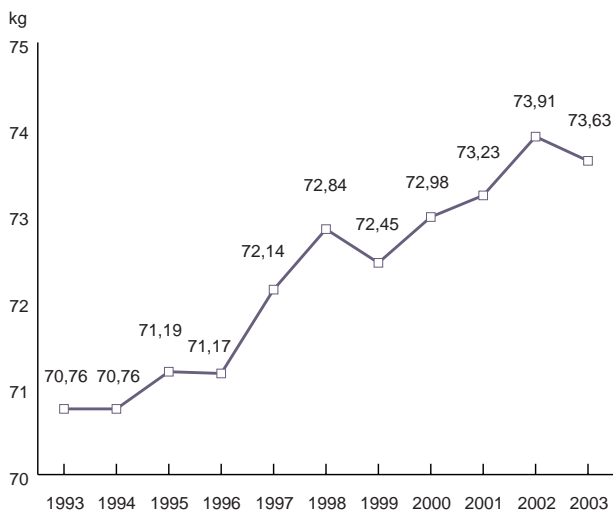
Ylipainoisten osuus (BMI ≥ 25 kg/m²) 1978–2005.

Lähde: Helakorpi, S., Patja, K., Prättälä, R., Utela A. Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2005, Kansanterveyslaitoksen julkaisuja b18/2005. <http://www.ktl.fi/eteo/avtk/>

Kuvio 13

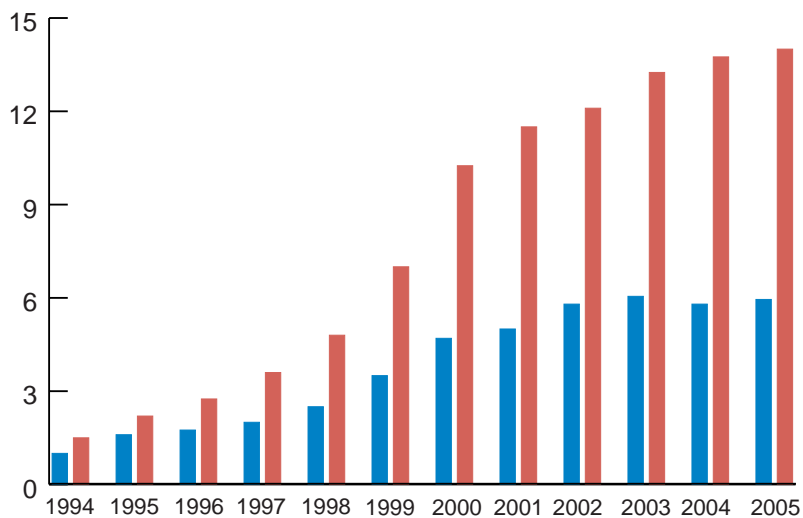
Palvelukseen astuneiden varusmiesten keskipaino vuosina 1993–2003.

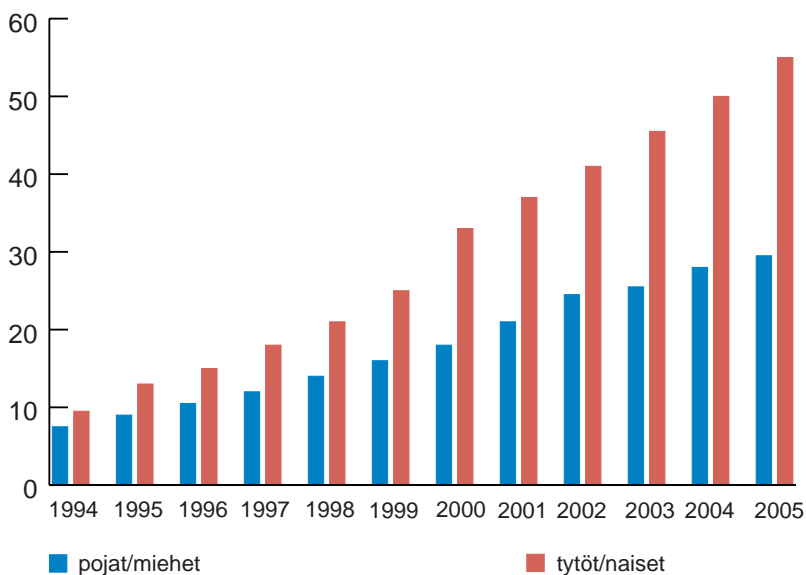
Lähde: Pääesikunta 2004.

Kuviot 14 ja 15

Depressiolääkkeistä korvausta saaneet 13–17-vuotiaat tuhatta vastaavanikäistä kohti sukupuolittain vuosina 1994–2005.

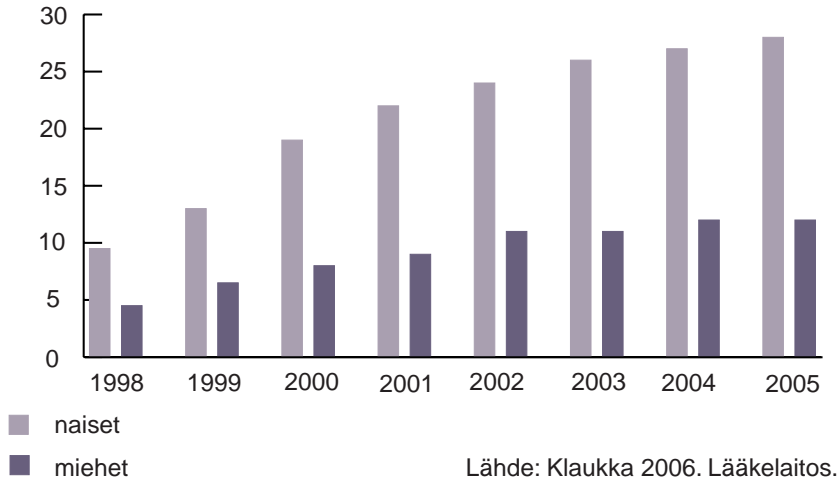
Depressiolääkkeistä korvausta saaneet 18–24-vuotiaat tuhatta vastaavanikäistä kohti sukupuolittain vuosina 1994–2005.

Lähde: Stakesin indikaattoripankki SOTKANet, Kansaneläkelaitoksen erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettujen rekisteri.

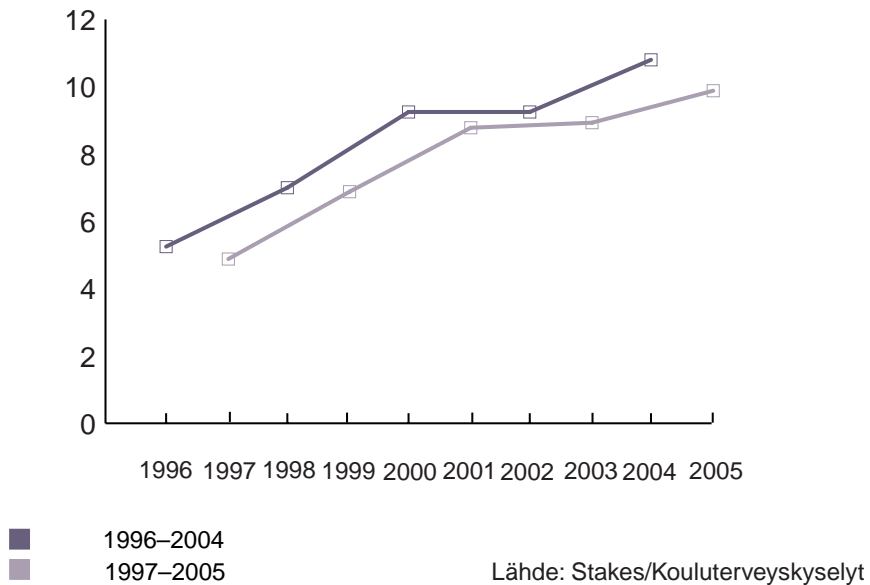
Kuvio 16

Masennuslääkkeitä käyttäneiden 15–19-vuotiaiden määrä tuhatta samanikäistä kohden.

Kuvio 17

Nukahtamis- ja unihäiriöitä päivittäin, peruskoulun 8. ja 9. luokka. (%)

Taulukko 2

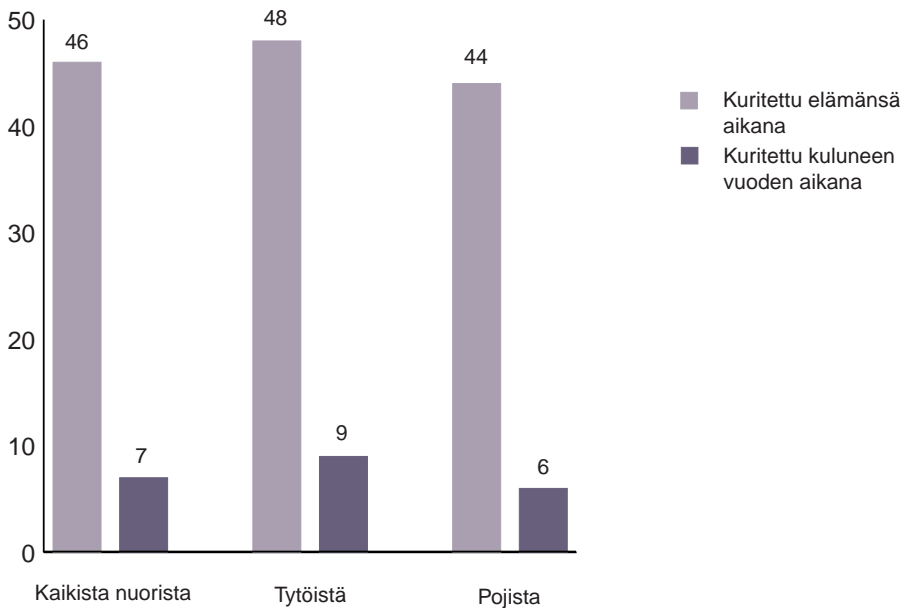
Poliisin tietoon vuonna 2006 tulleet väkivaltarikokset, joissa asianomistajana on ollut alle 15-vuotias lapsi, rikosnimikkeen ja asianomistajana olleen lapsen iän mukaan.

	Lapsen ikä			Yhteensä
	0–4	5–9	10–14	
Murha, tappo, surma, lapsensurma	10	8	11	29
Törkeä pahoinpitely, tappeluun osallistuminen	12	7	22	41
Pahoinpitely, lievä pahoinpitely	161	365	1228	1754
Törkeä kuolemantuottamus, kuolemantuottamus	8	18	27	53
Törkeä vammantuottamus, vammantuottamus	22	45	117	184
Muut henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset	18	14	35	67
Henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset yhteensä	231	457	1440	2128

Lähde: Polstat. Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Noora Ellonen, Janne Kivivuori, Juha Kääriäinen. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 64/2007. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 80.

Kuvio 18

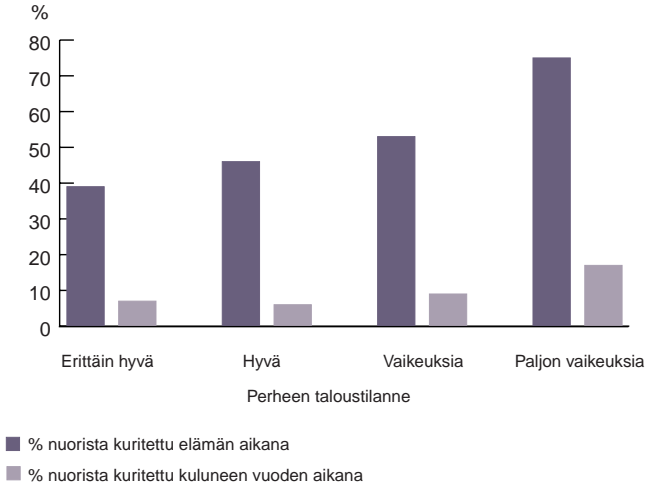
Vanhempiensa ruumiillisen kurituksen kohteeksi joutuneita, % 15–16-vuotiaista 2004.

Lähde: Noora Ellonen, Janne Kivivuori, Juha Kääriäinen (2007) Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 64 / 2007, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 80.

Kuvio 19

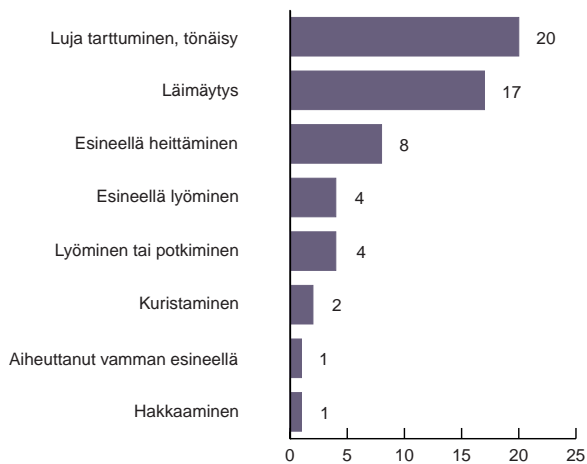
Vanhempien lapsen/nuoreen kohdistama ruumiillinen kuritus perheen taloustilanteen mukaan, % 15–16-vuotiaista 2004.

Lähde: Vuoden 2004 nuorisoriikollisuuskysely. Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Noora Ellonen, Janne Kivivuori, Juha Kääriäinen. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 64/2007. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 80.

Kuvio 21

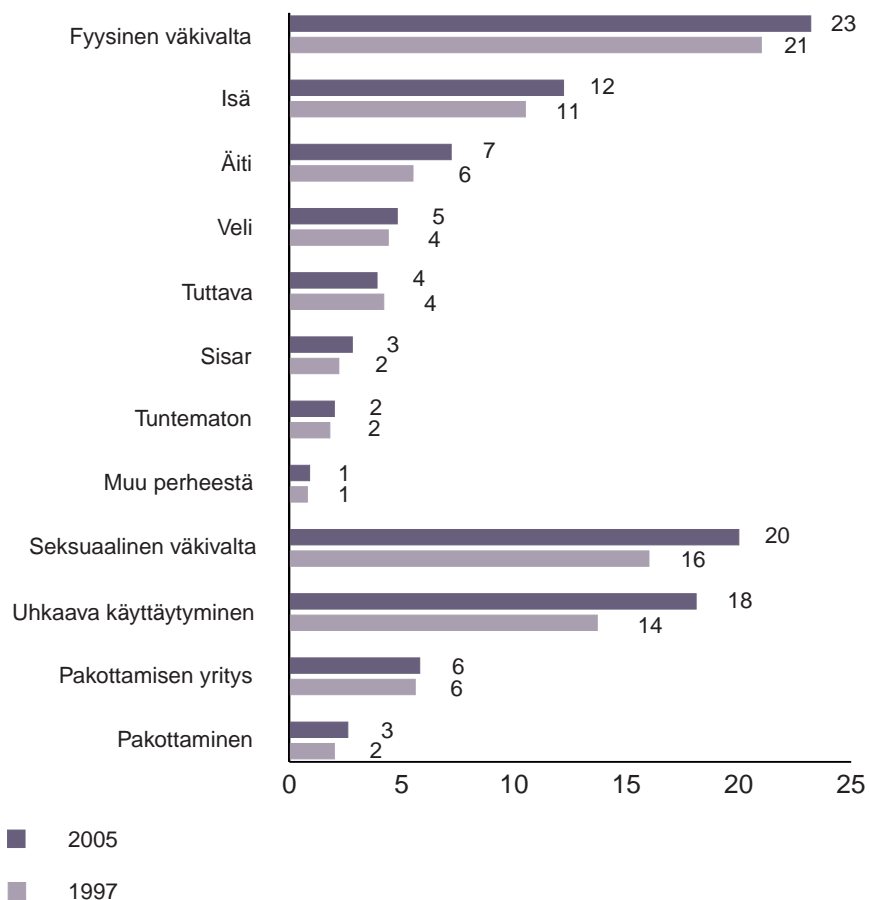
Vanhempiensa väkivaltaa vuoden aikana kokeneita, % Helsingin 15-vuotiaista 2002.

Lähde: Mare Balticum -kysely Helsingissä 2002. Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Noora Ellonen, Janne Kivivuori, Juha Kääriäinen. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 64/2007. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 80. (N=1135)

Kuvio 20

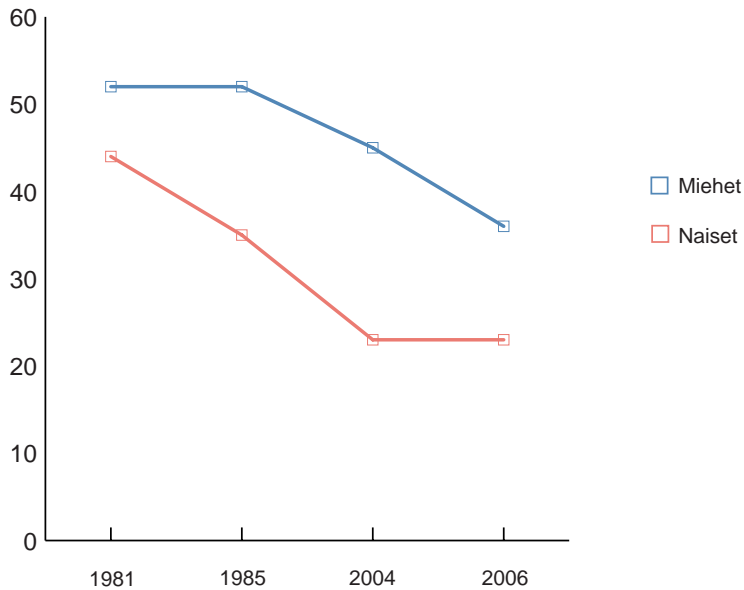
Naisten alle 15-vuotiaana kokema fyysinen väkivalta väkivallan tekijän mukaan sekä seksuaalinen väkivalta väkivallan muodon mukaan, 1997 ja 2005. (%)

Lähde: Piispa, Minna & Heiskanen, Markku & Kääriäinen, Juha & Sirén, Reino (2006). Naisiin kohdistuva väkivalta 2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225 ja Yhdistyneiden Kansakuntien yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipoliitiikan instituutti HEUNI. Publication series No. 51. Helsinki.

Kuvio 22

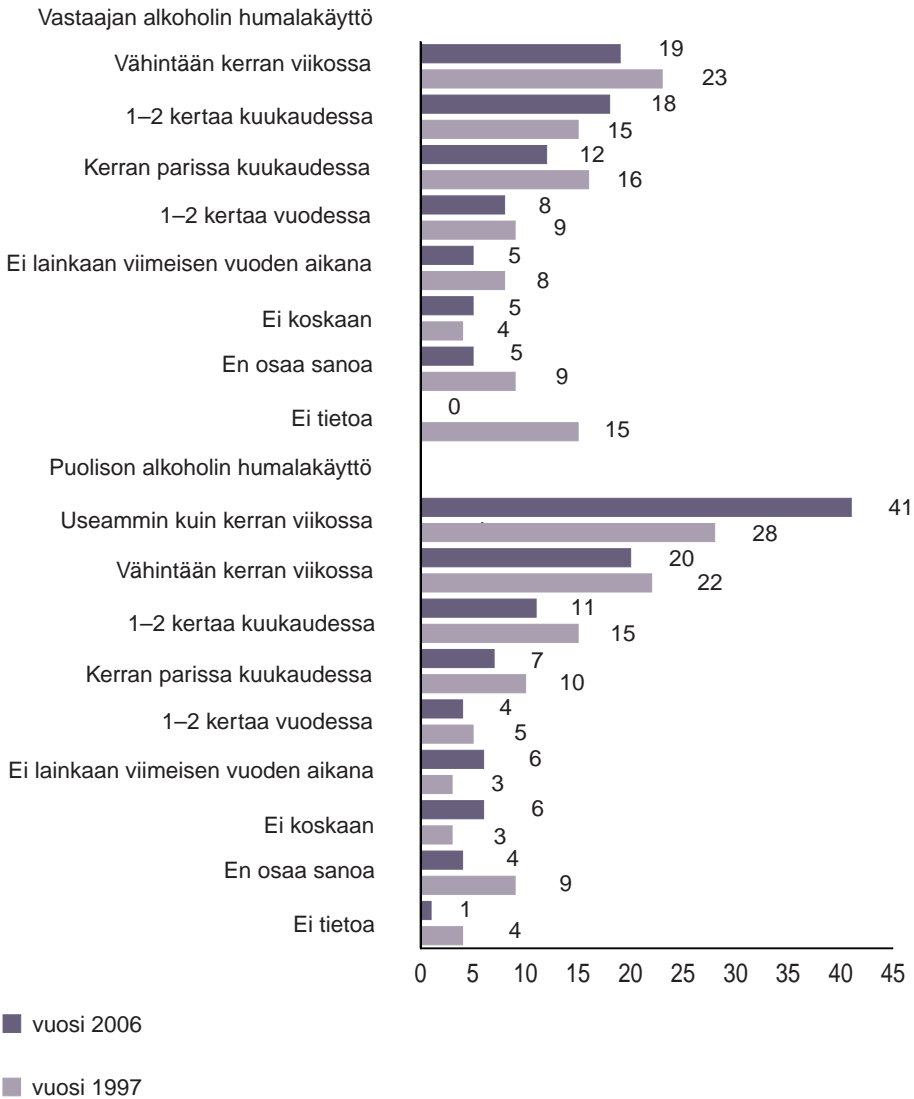
Ruumiillisen kurituksen hyväksyminen sukupuolen mukaan vuosina 1981, 1985, 2004 ja 2006. (%)

Lähde: Sariola 2006. Teoksessa: Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Noora Ellonen, Janne Kivivuori, Juha Kääriäinen. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 64/2007. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 80.

Kuvio 23

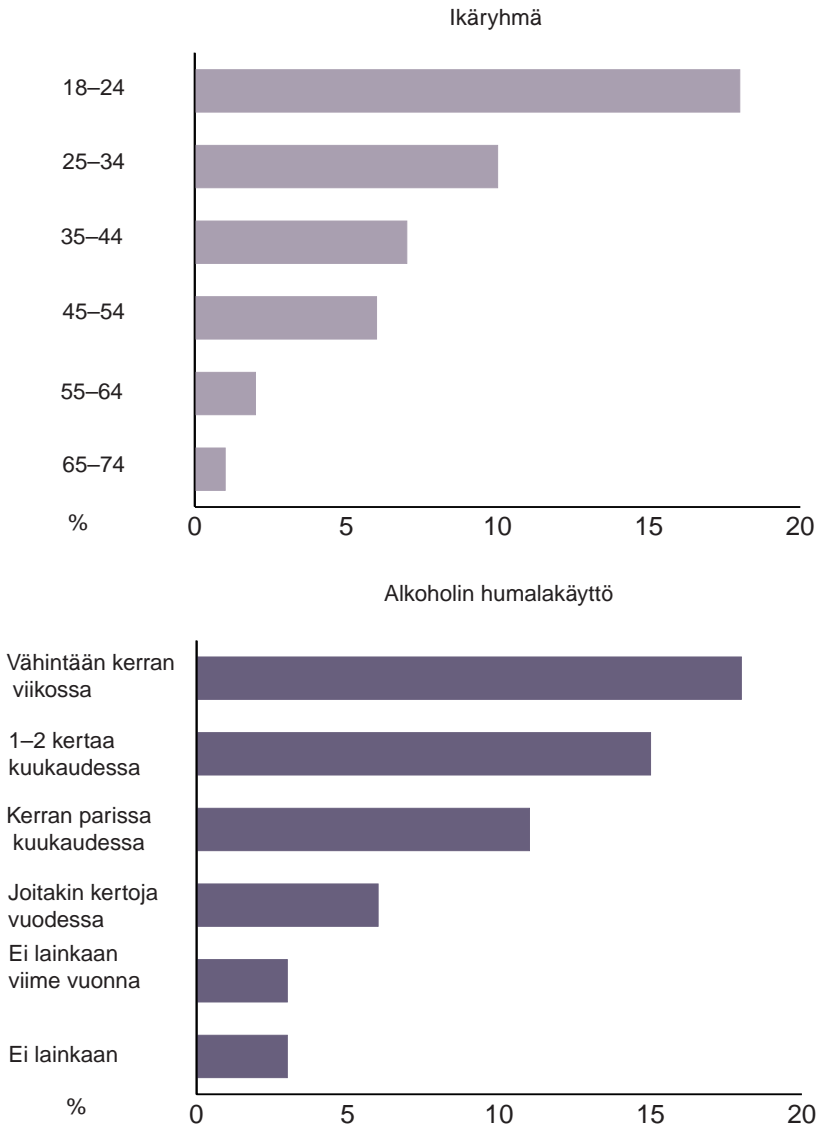
Väkivaltaa nykyisessä avio- tai avoliitossa viimeisen vuoden aikana kokeneet vastaajan ja puolison alkoholin humalakäytön mukaan. (%)

Lähde: Minna Piispa & Markku Heiskanen & Juha Kääriäinen & Reino Sirén: Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2006.

Kuvio 24

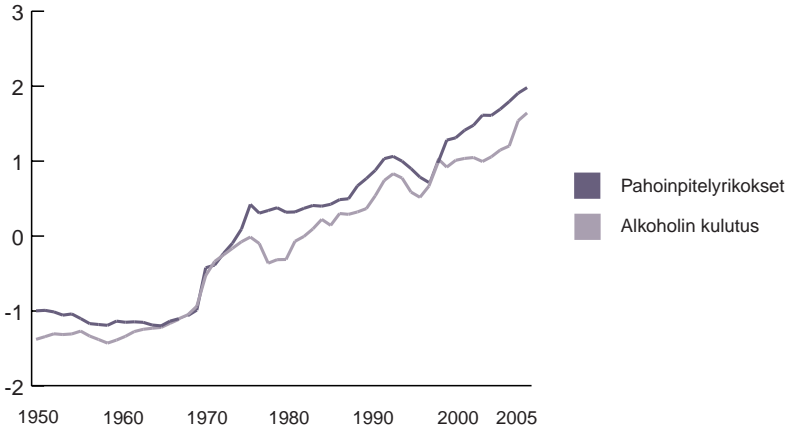
Viimeksi kuluneen vuoden aikana parisuhteen ulkopuolisen väkivallan kohteeksi joutuneet naiset (uhkailu, fyysinen tai seksuaalinen väkivalta) iän ja alkoholin humalakäytön useuden mukaan. (%)

Lähde: Sirén, Reino (2005) Parisuhteen ulkopuolinen väkivalta. teoksessa Minna Piispa & Juha Kääriäinen & Reino Sirén: Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Kuvio 25

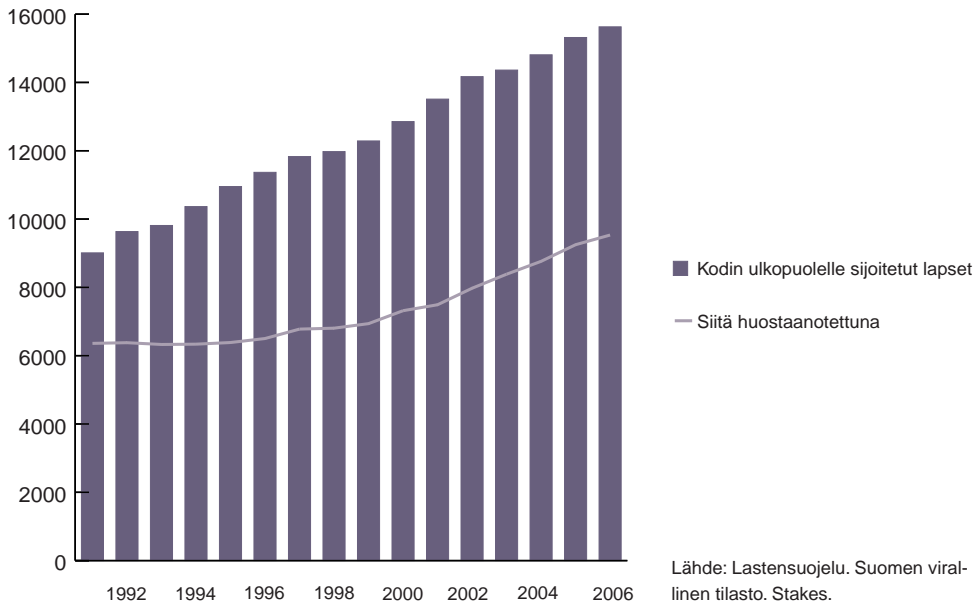
Alkoholin kokonaiskulutus 15 vuotta täyttäneitä asukasta kohden ja poliisin tietoon tulleet pahoinpitelyrikokset väestön 100 000 asukasta kohden 1950–2005 (standardoidut sarjat).

Lähde: "Lähisuhdeväkivalta ja alkoholi". STM, Selvityksiä 2007:27.

Kuvio 26

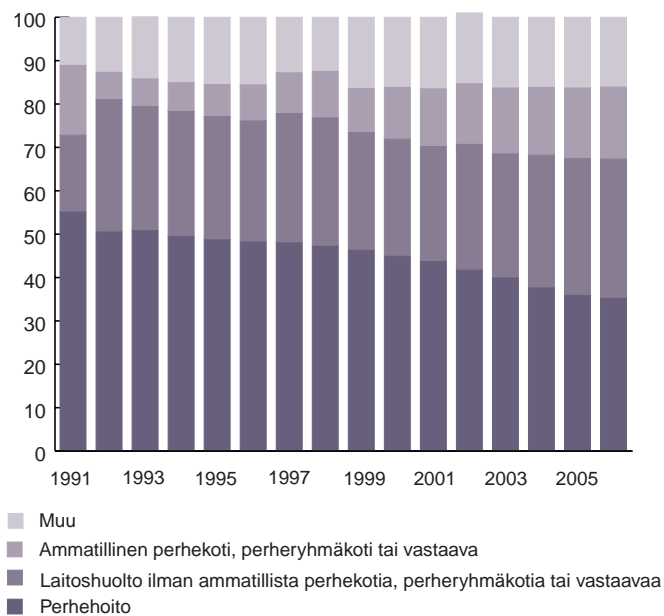
Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret vuosina 1991–2006.

Lähde: Lastensuojelu. Suomen virallinen tilasto. Stakes.

Kuvio 27

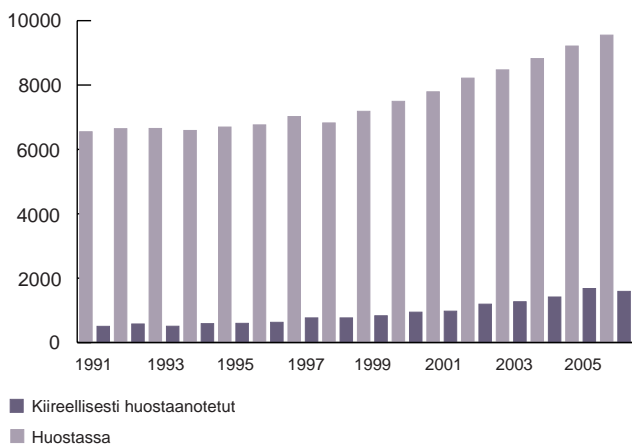
Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret sijoitusmuodon mukaan vuosina 1991–2006. (%)

Lähde: Lastensuojelu. Suomen virallinen tilasto. Stakes.

Kuvio 28

Kiireellisesti huostaanotetut ja huostassa olleet lapset vuosina 1991–2006.

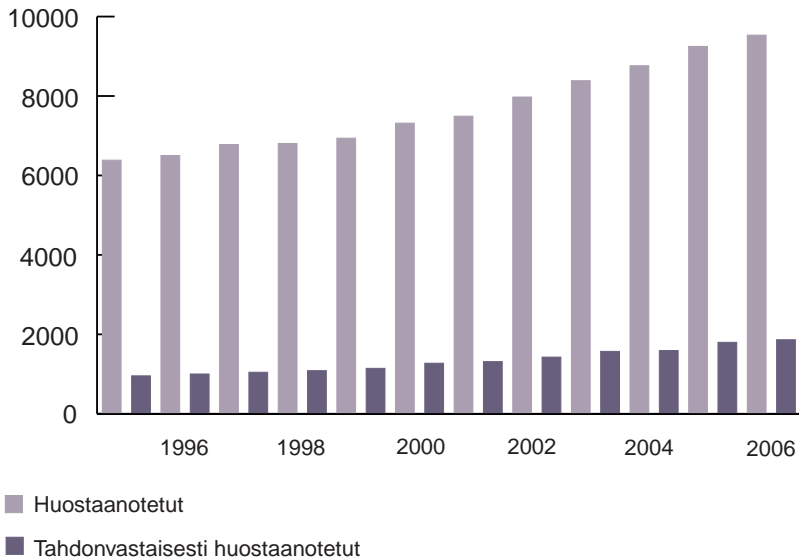

Sama lapsi voi sisältyä sekä kiireellisiin huostaanottoihin että huostassa olleisiin.

Lähde: Lastensuojelu. SVT. Stakes

Kuvio 29

Huostaanotetut lapset ja tahdonvastaisesti huostaanotetut lapset 1995–2006.

Lähde: Lastensuojelu. Suomen virallinen tilasto. Stakes.

Taulukko 3

15–24-vuotiaiden nuorten toiminta vuoden 2005 lopussa.

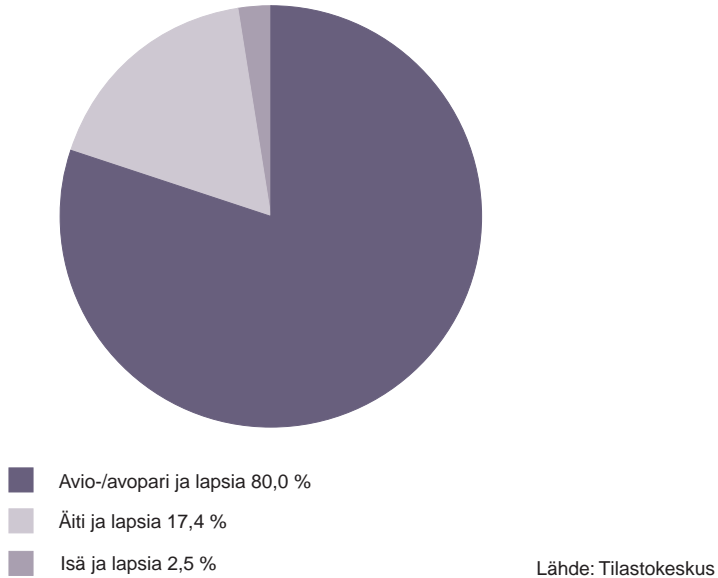
Pääasiallinen toiminta vuoden 2005 lopussa	15–24-vuotiaat yhteensä	joista oli suorittanut perusasteen jälkeisen tutkinnon (1)	joista ei ollut suorittanut perusasteen jälkeistä tutkintoa (1)
Päätoiminen opiskelija tutkintoon johtavassa koulutuksessa	350 670	91 881	258 789
Työssäkäyvä opiskelija tutkintoon johtavassa koulutuksessa	98 899	73 385	25 514
Työssä	119 840	95 804	24 036
Varusmies-/siviilipalvelu	16 893	14 290	2 603
Eläkeläinen	4 368	748	3 620
Päivä-/äitysrahalla kotona	9 660	4 621	5 039
Muu sosiaaliturvatuki, ei toimeentulotuki	2 439	1 616	823
Työtön, alle 52 viikkoa	31 040	21 657	9 383
Työtön, 52 viikkoa tai kauemmin	699	520	179
Muu toiminta	20 370	6 069	14 301
15–24-vuotiaat yhteensä	654 878	310 591	344 287

1) Esimerkiksi ylioppilastutkinto tai ammatillinen tutkinto.

Lähde: Tilastokeskus, työssäkäyntitilasto 2005, ennakko.

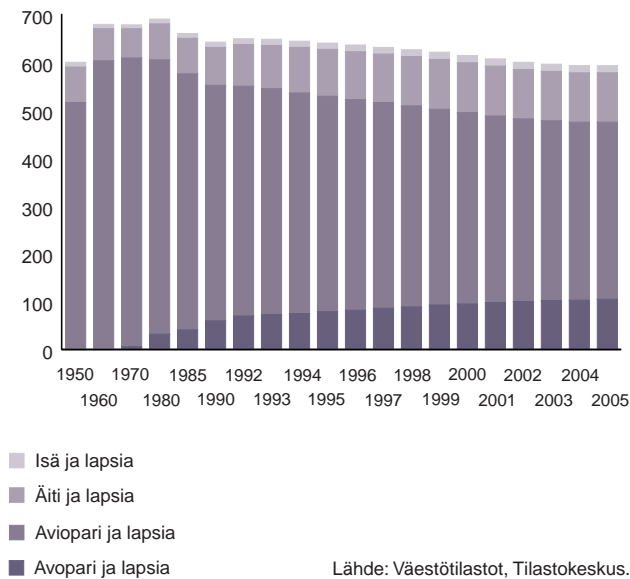
Kuvio 30

Lapsiperheet perhetyypeittäin vuonna 2005.

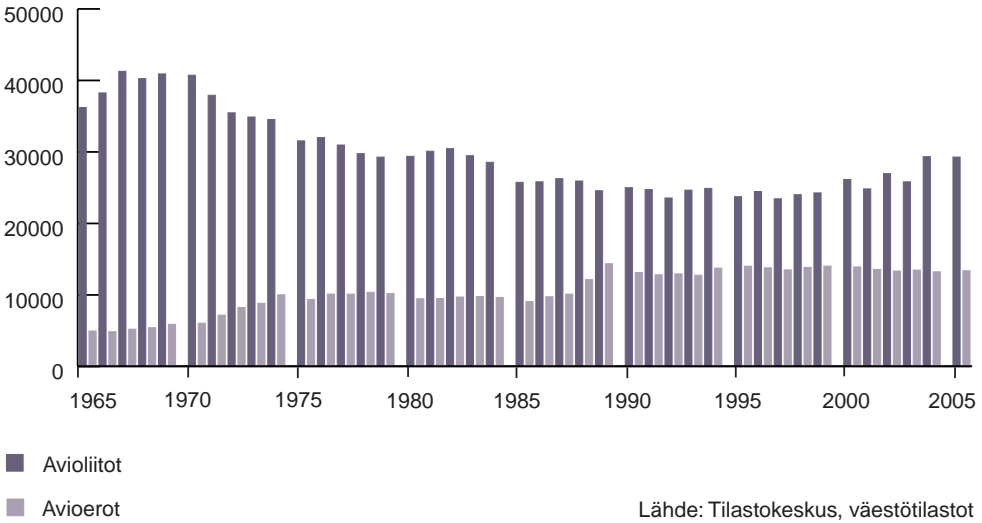
Kuvio 31

Lapsiperheet tyypeittäin 1950–2005.

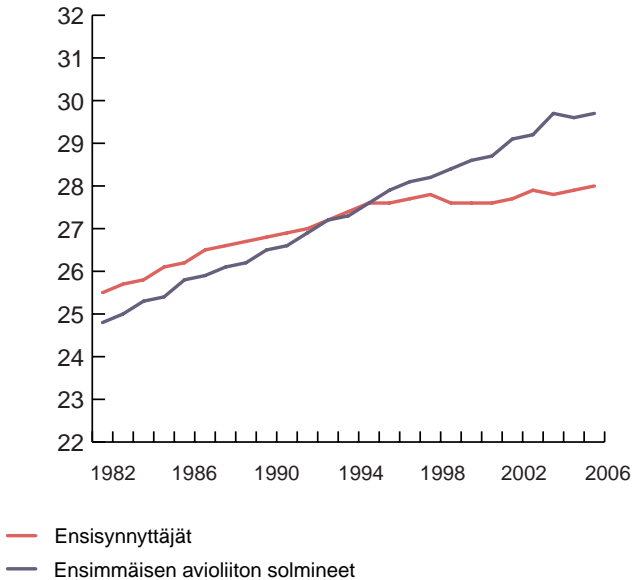
Kuvio 32

Avioliittojen ja avioerojen määrä vuosina 1965–2005.

Kuvio 33

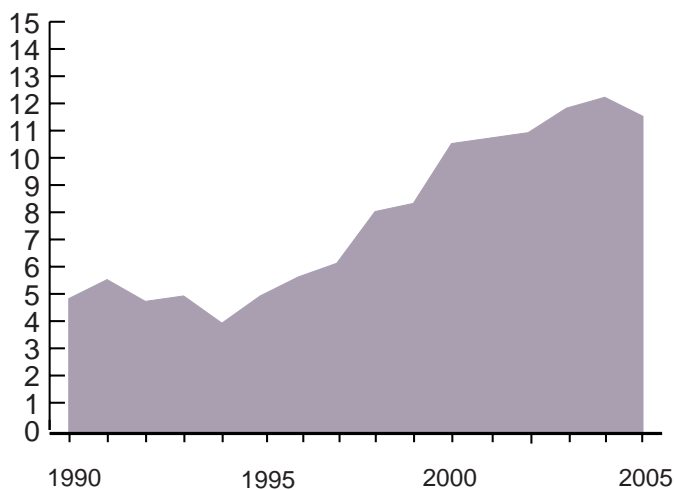
Ensimmäisen avioliiton solmineiden naisten ja ensisynnyttäjien keski-ikä 1981–2006.

Kuvio 34

Lapsiköyhyysaste 1990–2005. (%)

Köyhyysrajana 60 % kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen mediaanista.

Lähde: Tilastokeskus, tulonjakotilasto

Taulukko 4

Väestömäärän muutokset ikäluokittain 1990–2050, 2005=100

	Yhteensä	0–19	20–49	50–64	yli 65-vuotiaat	15–64 yhteensä
1990	95	103	109	72	81	96
1995	97	106	109	75	88	97
2000	99	103	103	90	93	99
2005	100	100	100	100	100	100
2010	102	98	98	106	110	101
2015	103	96	96	102	132	98
2020	104	96	94	98	149	95
2025	105	96	94	92	162	93
2030	105	95	93	89	172	92
2050	103	90	89	89	174	89

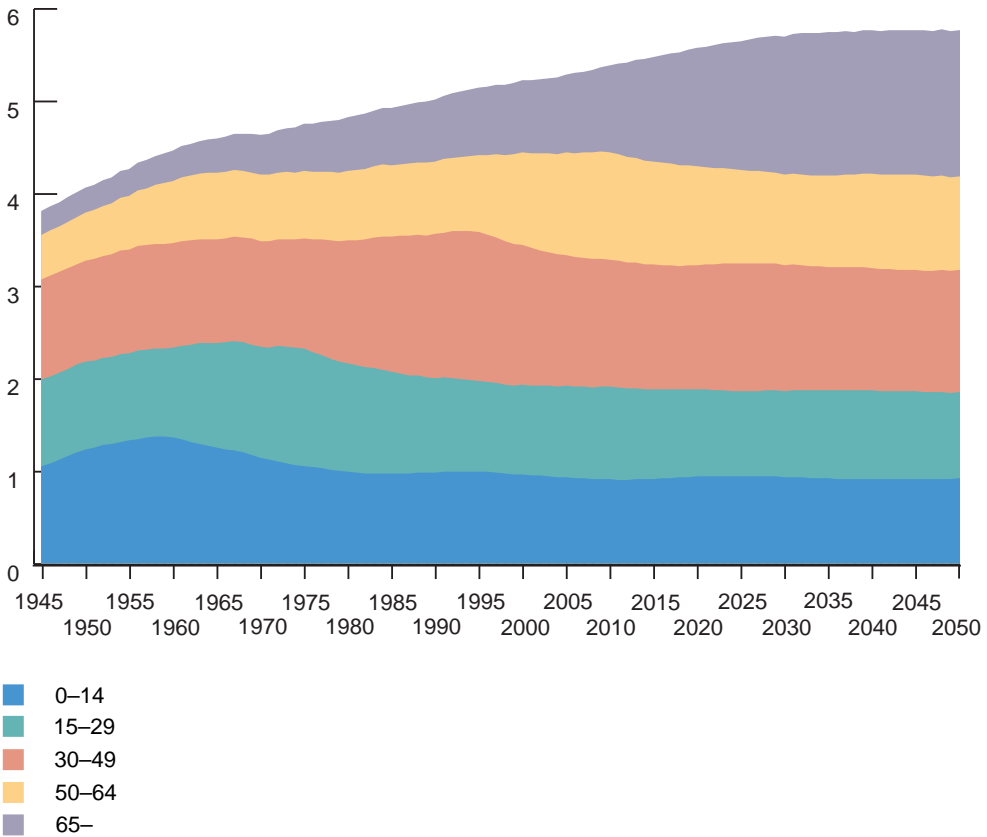
Perusoletukset: Nettomaahanmuutto 7500 vuodesta 2007 ja syntyvyys 1,8.

Kuolevuus vuoden 2004 väestöennusteen mukainen. Lähde: Honkanen, Ossi (2006).

Lähde: Työministeriö, Työvoima 2025

Kuvio 35

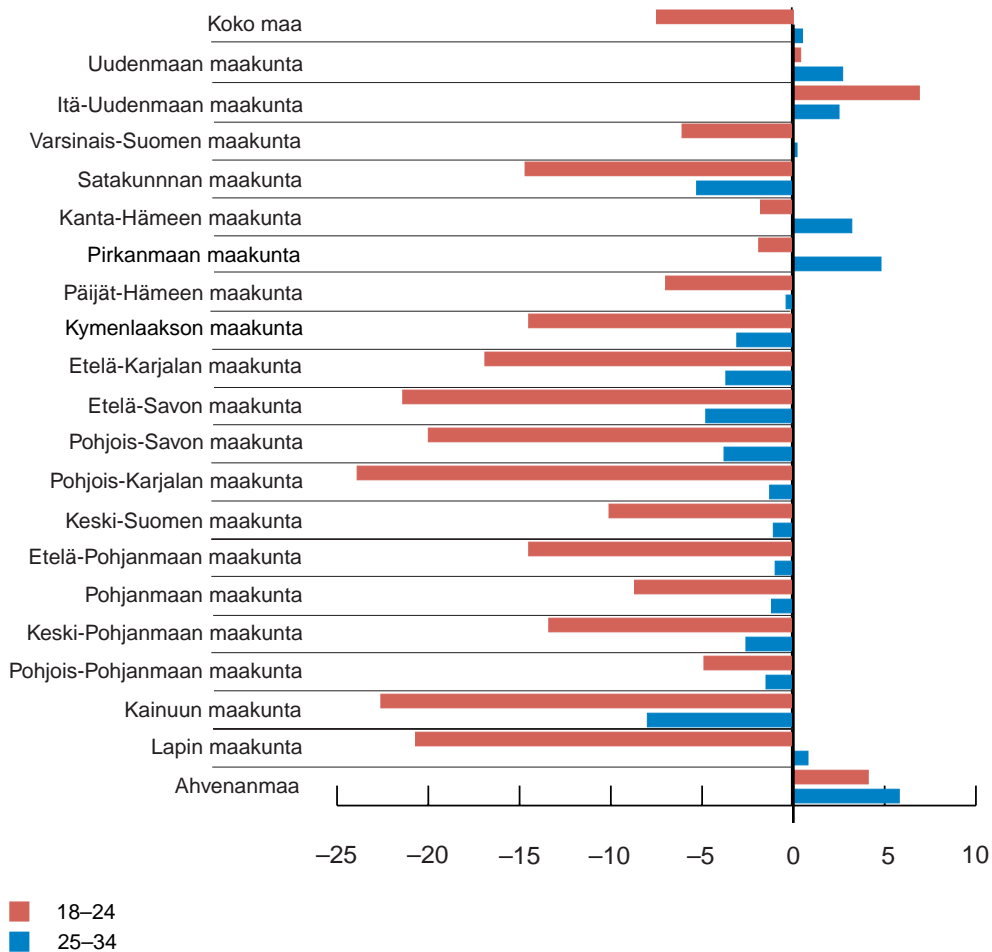
Suomen väestö ikäryhmittäin vuosina 1945–2050.

Lähde: Tilastokeskus, väestöennuste.

Kuvio 36

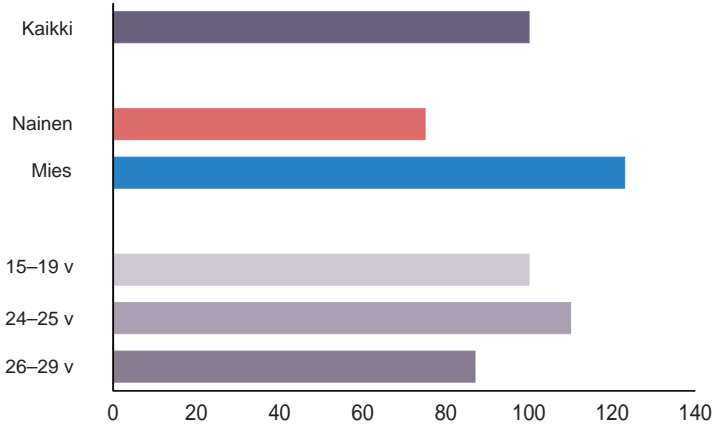
Muuttoaktiivisten ikäluokkien (18–24-vuotiaat ja 25–34-vuotiaat) muutos maakunnittain 2007–2025. (%)

Lähde: Tilastokeskus, väestöennuste

Kuvio 37

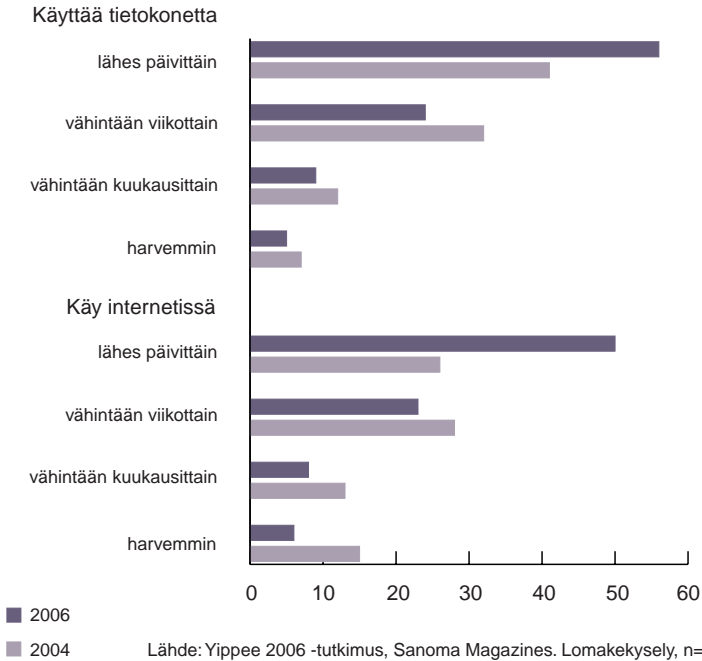
15–29-vuotiaiden internetissä keskimäärin päivää kohden viettämä aika (minuuttia).

Lähde: Nuorisotutkimusverkosto 2007. Nuorten digitaalinen arki -tutkimuksen aineisto. Kirjekysely, huhtikuu 2007, n=1307

Kuvio 38

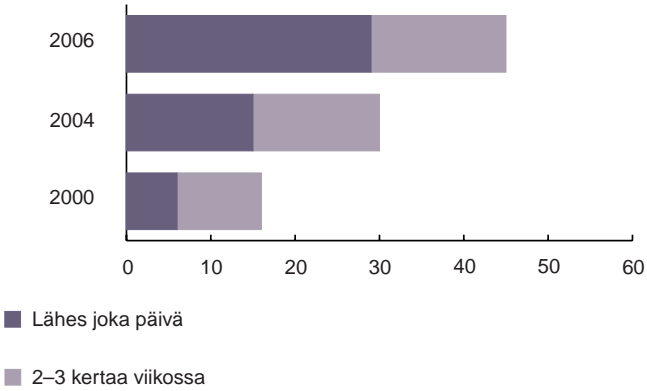
7–16-vuotiaiden lasten tietokoneen ja internetin käytön useus 2004 ja 2006. (%)

Lähde: Yippee 2006 -tutkimus, Sanoma Magazines. Lomakekysely, n=1284.

Kuvio 39

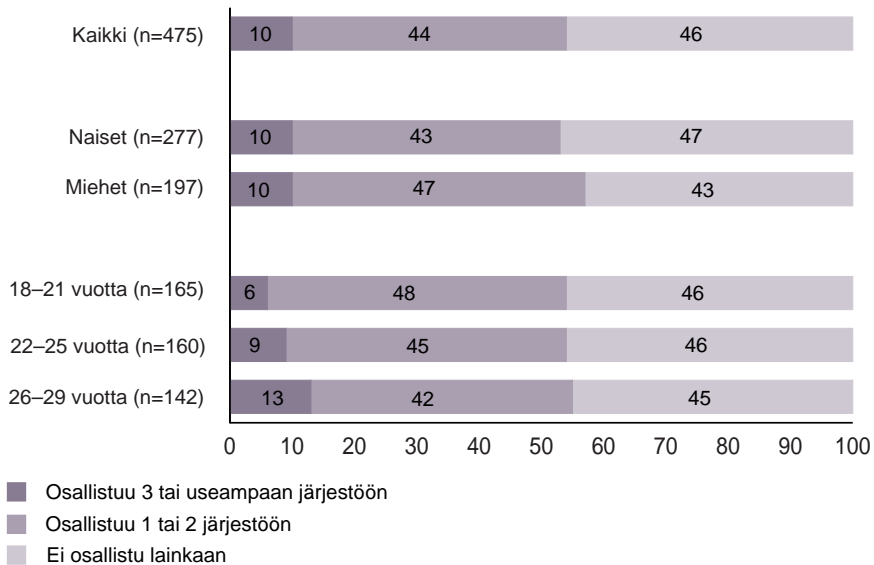
7–16-vuotiaiden nettisurffailun muutos 2000, 2004 ja 2006. (%)

Lähde: Yippee 2006 -tutkimus, Sanoma Magazines.
Lomakekysely, n=1284

Kuvio 40

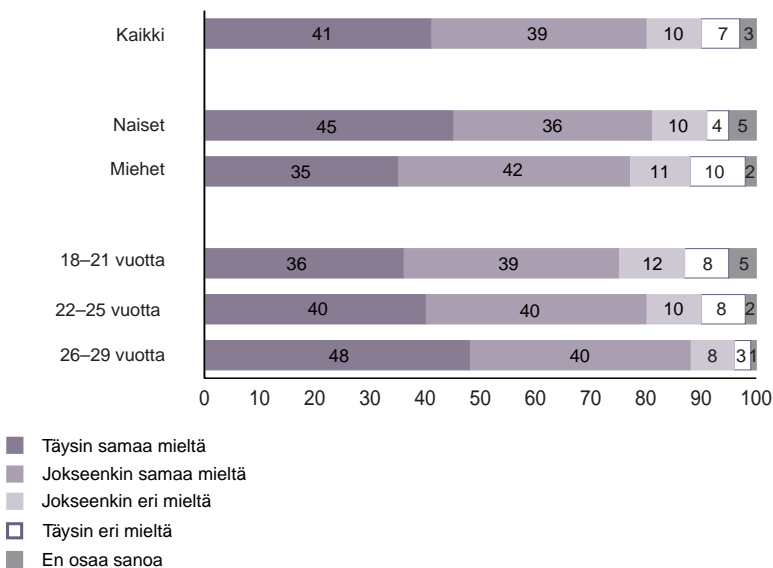
18–29-vuotiaiden osallistuminen järjestöihin ja ryhmiin. (%)

Lähde: Paakkunainen (toim): Sukupolvipolitiikka. Nuoret ja eduskuntavaalit 2007 -tutkimuksen data. Kirjekysely, n=475.

Kuvio 41

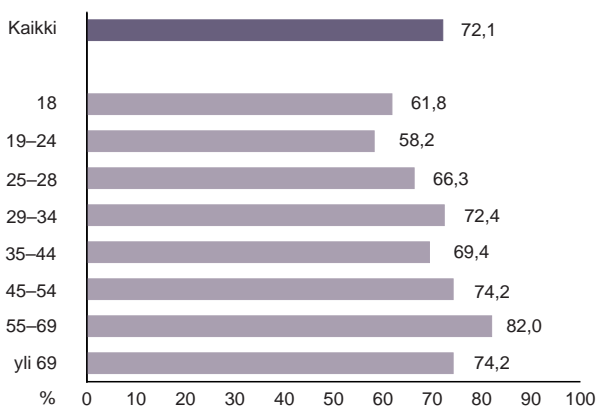
"Äänestäminen on kansalaisvelvollisuus". (%)

Lähde: Paakkunainen (toim): Sukupolvipolitiikka. Nuoret ja eduskuntavaalit 2007 -tutkimuksen data. Kirjekysely, n=475.

Kuvio 42

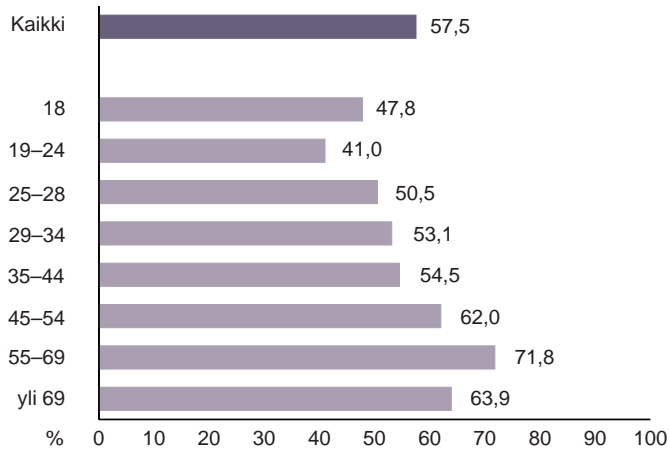
Helsingin äänestysprosentti ikäryhmittäin 2007 eduskuntavaaleissa. (%)

Lähde: Tuomo Martikainen & Hanna Wass: Äänestysaktiivisuuden ja puolueiden kannatuksen muutos vuoden 2007 eduskuntavaaleissa Helsingissä. Helsingin kaupungin tietokeskus, Tutkimuksia 2007:8. Aineisto: 14 äänestysalueen otos.

Kuvio 43

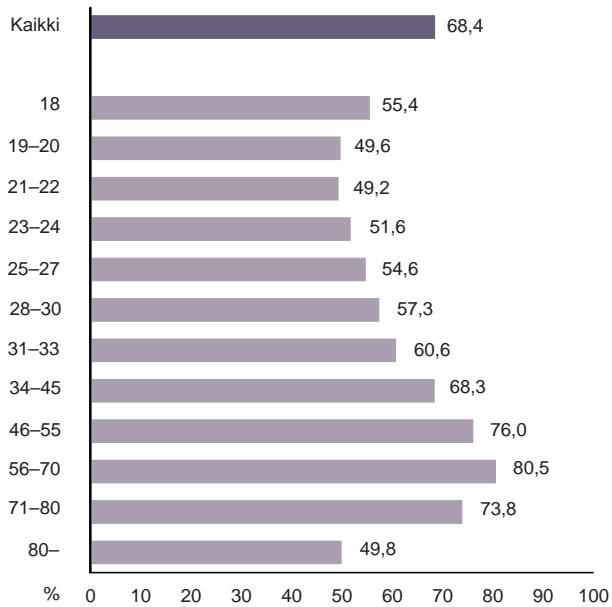
Helsingin äänestysprosentti ikäryhmittäin 2004 kunnallisvaaleissa. (%)

Lähde: Tuomo Martikainen & Hanna Wass (2005). Nuorten äänestysaktiivisuus vuoden 2004 kunnallisvaaleissa Helsingissä. Nuorisoasiain neuvottelukunta.

Kuvio 44

Valtakunnallinen äänestysprosentti ikäryhmittäin 1999 eduskuntavaaleissa. (%)

Lähde: Tilastokeskus, vaalitulostot

Taulukko 5

Pääkaupunkiseudun 20–39-vuotiaiden osallistuminen ja asennoituminen eri vapaaehtoistyön muotoihin. (%)

	Toimii vapaaehtoisena	Ei toimi, mutta "voisi toimia"	Ei toimi eikä voisi kuvitella toimivansa
Lapsi- ja nuorisotyö	8	71	21
Urheilu ja liikunta	6	63	31
Kulttuuriin, musiikkiin tai taiteeseen liittyvä vapaaehtoistyö	6	54	40
Pelastuspalvelut tai maanpuolustus	5	60	34
Ammattiyhdistystoiminta	5	34	61
Vapaaehtoistyö vanhusten, vammaisten ja huono-osaisten auttamiseksi	4	68	28
Kirkon tai muun uskonnollisen yhteisön vapaaehtoistyö	4	24	71
Luonnon- tai eläinten suojelu	4	65	31
Ihmisoikeudet	2	63	35
Muu	7	–	–

Lähde: Yeung, Anne Birgitta & Grönlund, Henrietta. Nuorten ja nuorten aikuisten arvot, asenteet ja osallisuus. - Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Toim. M. Nylund & A. B. Yeung. Tampere: Vastapaino 2005.
(n=1000)

Kuvio 45

15–30-vuotiaiden kiinnostuneisuus/osallistuminen organisaatioiden ja järjestöjen toimintaan tai toimenpiteisiin. (%)

Lähde: Kari Paakkunainen (2004): Nuorten ääni ja kunnantalon heikko kaiku. Kirjekysely, n=512.

Kuvio 46

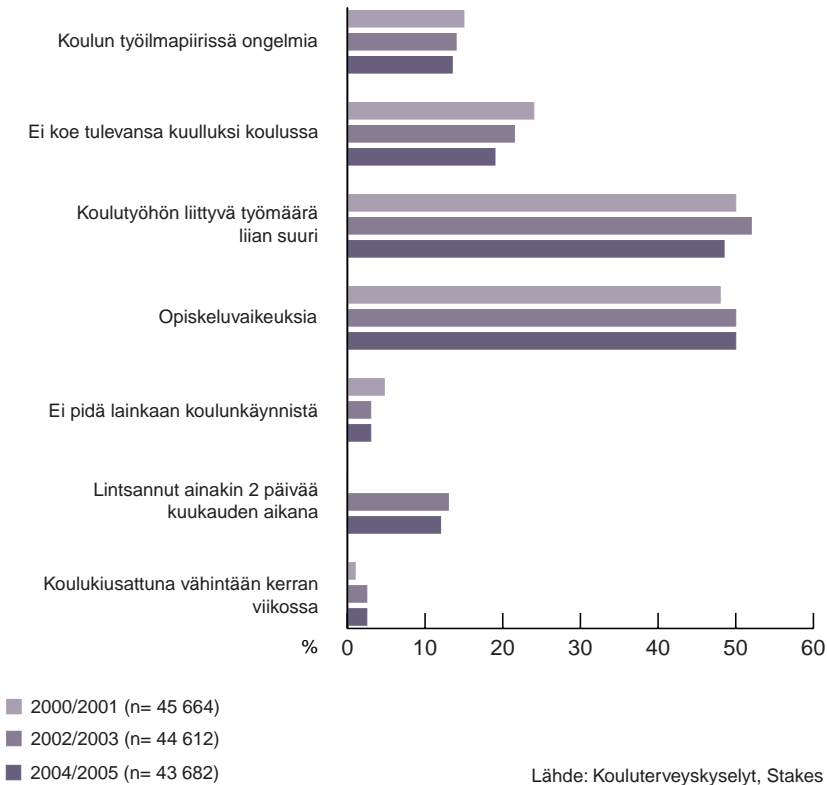
Koulusta paljon pitävien 11-, 13- ja 15-vuotiaiden koululaisten osuudet vuonna 2001. (%)

Lähde: Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries. UNICEF Innocenti Research Centre. Report Card 7.

Kuvio 47

Kouluyöindikaattorit. Luokka-aste- ja sukupuolivakioidut prosenttiosuudet lukion 1. ja 2. vuosikurssien opiskelijoista koko Suomessa vuosina 2000/01–2004/05. Yhdistetty trendiaineisto.

Taulukko 6

"Oppilaiden mielipiteet otetaan huomioon koulutyön kehittämisessä."

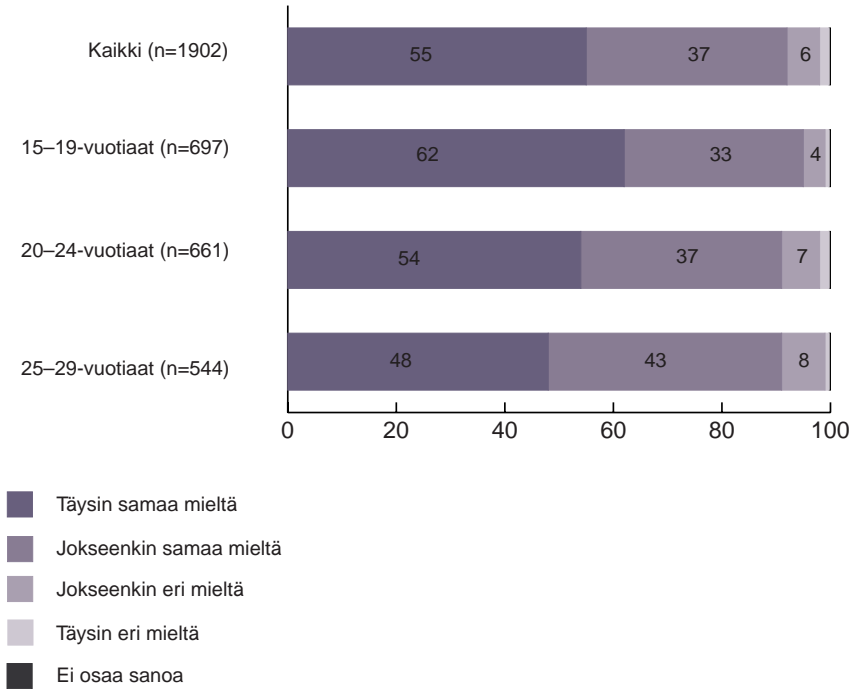
	Peruskoulu					Lukio				
	8. luokka		9. luokka		Yht.*	1. vuosikurssi		2. vuosikurssi		Yht.*
	Poika	Tyttö	Poika	Tyttö		Poika	Tyttö	Poika	Tyttö	
Täysin samaa mieltä	4	3	3	3	3	6	7	6	5	6
Samaa mieltä	46	51	41	46	46	57	60	52	54	56
Eri mieltä	39	39	41	44	41	31	30	35	36	33
Täysin eri mieltä	11	6	14	8	10	6	4	8	5	6
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
N	12 811	12 576	12 384	12 248	50 019	5 027	7 152	4 579	6 395	23 153

*Luokka-aste- ja sukupuolivakioidut prosenttiosuudet

Lähde: Kouluterveyskysely 2007, Stakes.

Kuvio 48

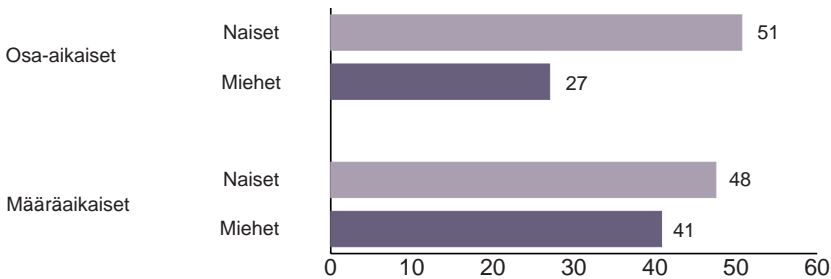
"Koulutus parantaa olennaisesti työnsaantimahdollisuuksia." (%)

Lähde: Nuorisobarometri 2007. Valtion nuorisoasian neuvottelukunta ja Nuorisotutkimusverkosto

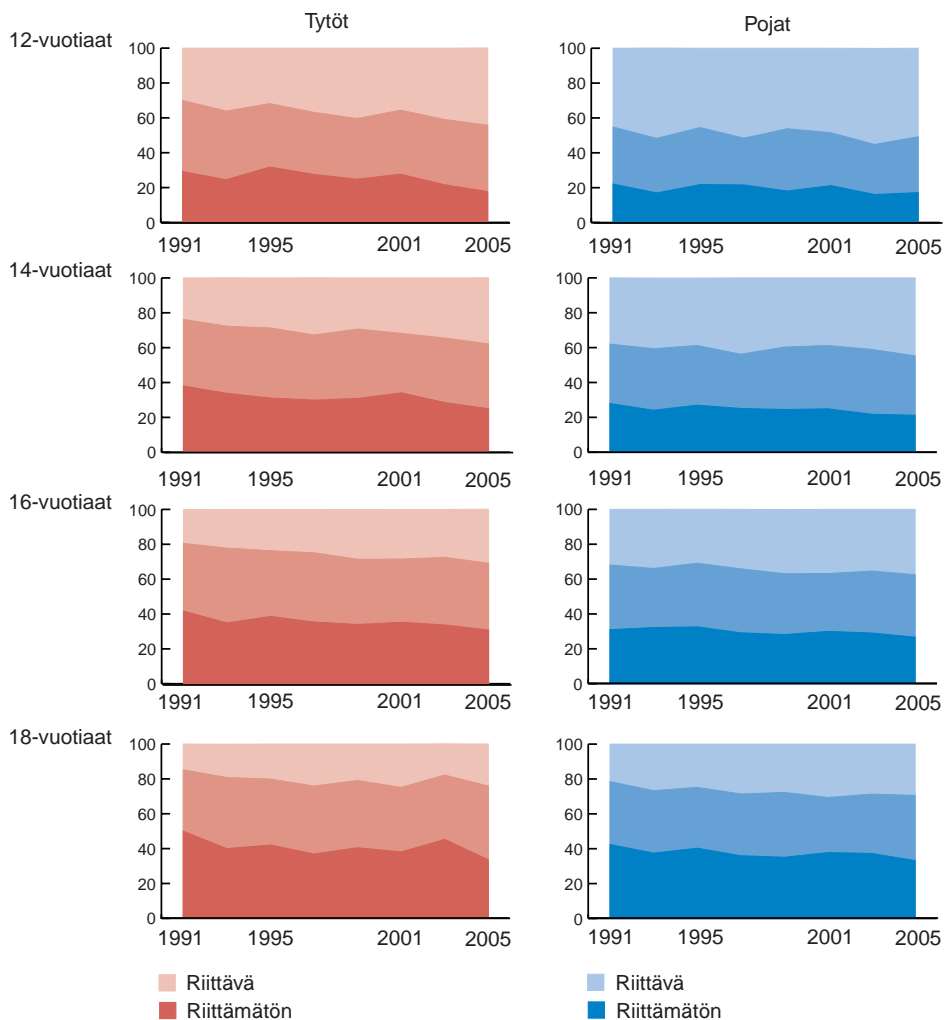
Kuvio 49

15-24-vuotiaiden palkansaajien erityyppisten työsuhteiden osuudet sukupuolen mukaan vuonna 2006 (%).

Lähde: Tilastokeskus, työvoimatilasto.

12–18-vuotiaiden tyttöjen ja poikien vapaa-ajan liikunnan riittävyys vuosina 1991–2005.

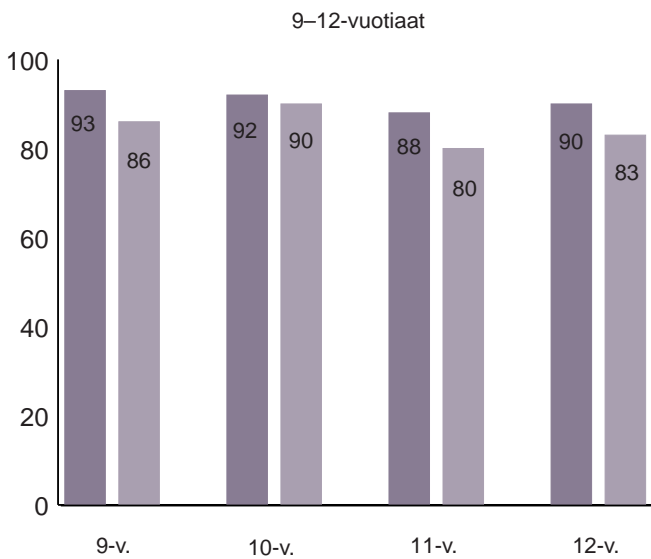
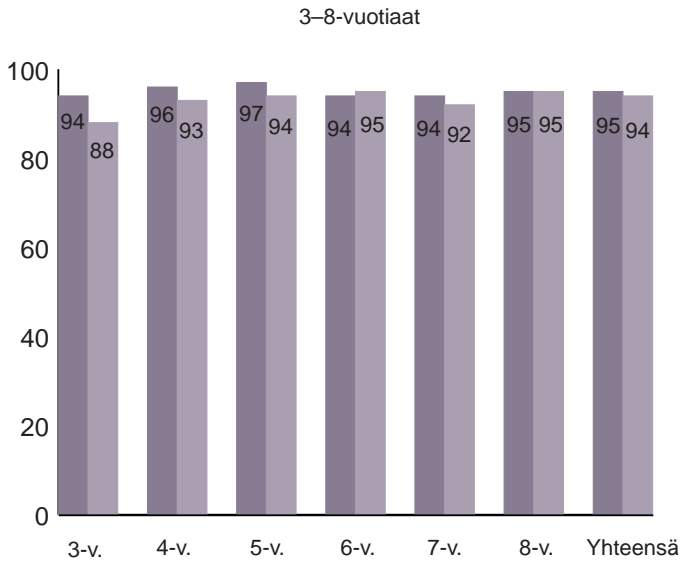

Riittäväksi liikunnaksi arvioitiin yhteensä vähintään neljä kertaa viikossa tapahtuva vapaa-ajan liikunta urheiluseurassa ja/tai urheiluseuran ulkopuolella, riittämättömäksi yhteensä korkeintaan kerran viikossa tapahtuva liikunta.

Lähteet:

Fogelholm M, Paronen O, Miettinen M. Liikunta – hyvinvointipoliittinen mahdollisuus. Suomalaisen terveystuotteen tila ja kehittyminen 2006. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Opetusministeriö, UKK-instituutti. STM:n selvityksiä 1, 2007.
Nuorten terveystapatutkimukset 1991–2005.

Vähintään tunnin päivässä liikuntaan osallistuvien 3–8-vuotiaiden tyttöjen ja poikien osuudet (%) ja vähintään tunnin päivässä liikuntaa harrastavien tyttöjen ja poikien osuudet (%) vuosina 2001–2003.

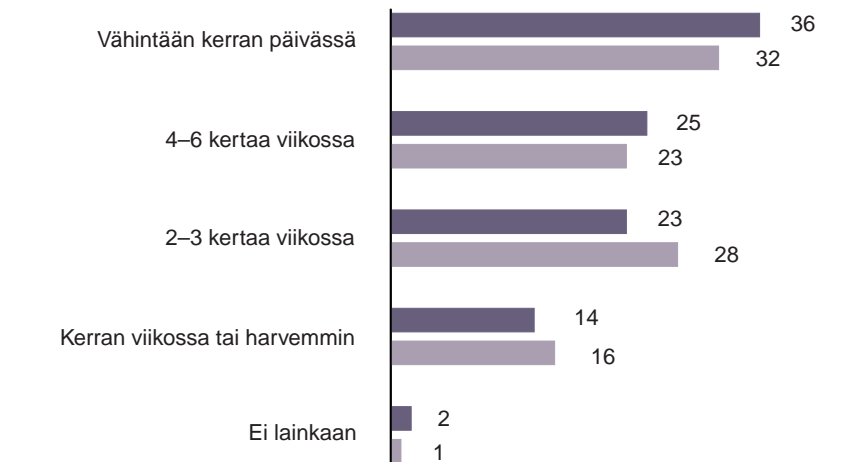
■ Pojat
■ Tytöt

Lähde: Laps Suomen -tutkimus.

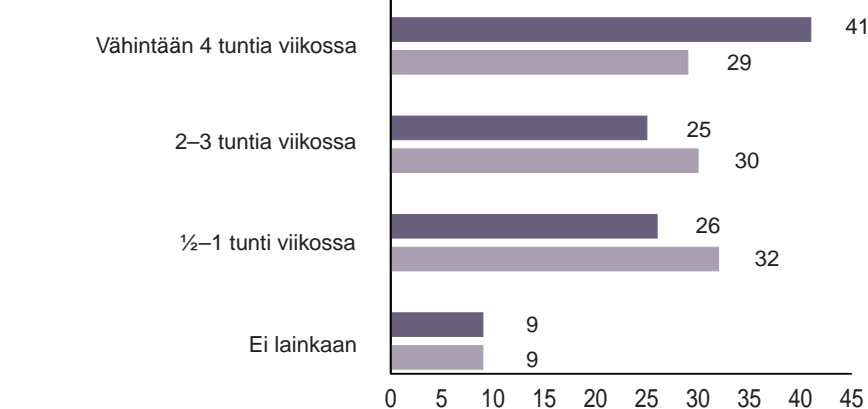
Kuvio 60

Peruskoulun 8. ja 9. luokkien tyttöjen ja poikien vapaa-ajan liikunnan harrastaminen vuonna 2006. Vähintään puoli tuntia kerrallaan harrastetun liikunnan tai urheilun useus viikossa (%) ja koulutuntien ulkopuolella harrastetun vapaa-ajan liikunnan tuntimäärä viikossa (%).

Useus

Määrä

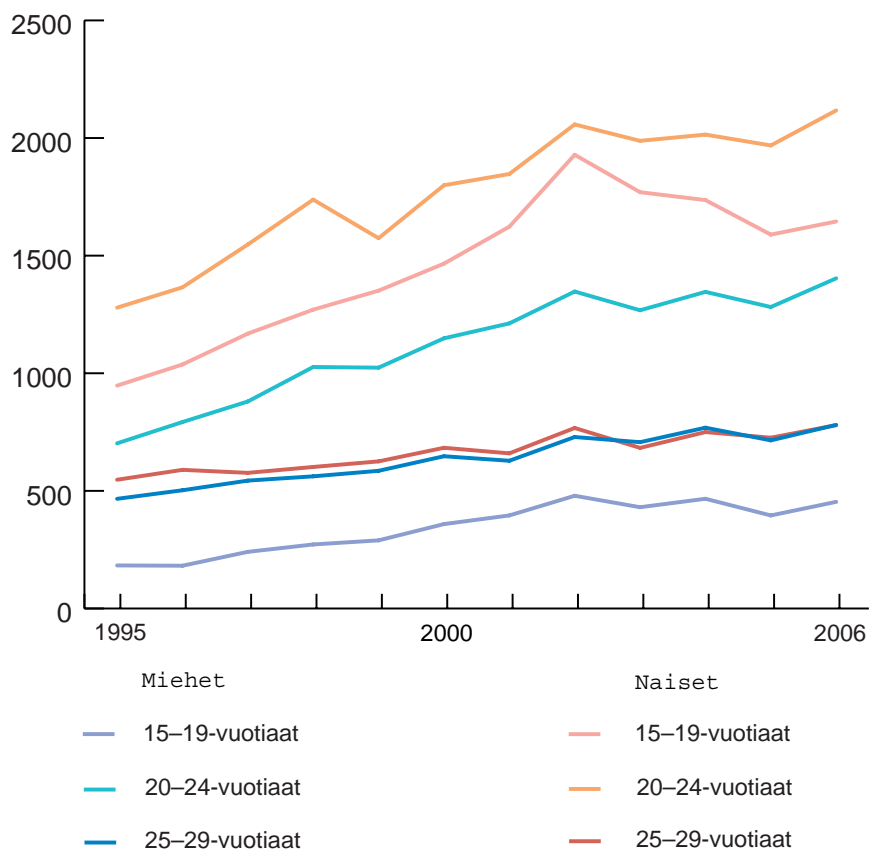

- Pojat
- Tytöt

Lähde: Kouluterveyskysely 2006.

Kuvio 61

15–29-vuotiaiden klamydiatartunnat 100 000 asukasta kohti v. 1995–2006.

Lähde: Kansanterveyslaitoksen tartuntatautirekisteri

LIITE 1

LAPSI- JA NUORISOPOLITIIKAN KEHITTÄMISOHJELMALUONNOKSESTA LAUSUNNON ANTANEET (OPM 66/040/2006)

A Kansalaisjärjestöt

Adoptioperheet ry
Finlands Svenska Ungdomsförbund rf
Kalevan Nuorten Liitto ry
Kerhokeskus - koulutyön tuki ry
Koulukukuraattorit - Skolkuratorer ry
Kuulonhuoltoliitto ry
Kuurojen Liitto ry
Lastensuojelun Keskusliitto ry
Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry
Mediakasvatuskeskus Metka ry
Minijellonat ry
Nuorisotasuntoliitto ry
Nuori Suomi ry
Nuorten Akatemia ry
Nuorten Kotkain Keskusliitto ry
Näkövammaisten Keskusliitto ry
Opettajien Shakkiyhdistys OSY ry
Opiskelijoiden Liikuntaliitto ry
Pelastakaa Lapset ry
Pieni- ja Isokenkäiset ry
Seksuaalinen tasavertaisuus - Sexuellt likaberrättigande SETA ry
Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry
Suomen 4H-liitto ry
Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto - SAKKI ry
Suomen Demokratian Pioneerien Liitto - SDPL ry
Suomen lasten ja nuorten säätiö
Suomen Lukiolaisten Liitto ry
Suomen Monikkoperheet ry
Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto - NUVA ry
Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry

Suomen Punainen Risti
Suomen Terveystieteiden liitto ry
Suomen YK-liitto ry
Suomen ylioppilaskuntien liitto ry
Svenska Kvinnoförbundet rf
Vesaisten Keskusliitto ry
Väestöliitto ry
Yhteiset Lapsemmet - All Our Children ry
Yksinhuoltajien ja yhteishuoltajien liitto ry

B Elinkeino- ja työmarkkinajärjestöt

AKAVA ry
Elinkeinoelämän keskusliitto EK ry
Opetusalan Ammattijärjestö OAJ ry
Panimo- ja virvoitusjuomateollisuusliitto ry
Päivittäistavarakauppa ry
Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry
Suomen Yrittäjät ry
Toimihenkilökeskusjärjestö STTK ry

C Ministeriöt

Kauppa- ja teollisuusministeriö
Liikenne- ja viestintäministeriö
Maa- ja metsätalousministeriö (maatalousosasto)
Oikeusministeriö
Opetusministeriö
Puolustusministeriö
Sisäasiainministeriö
Sosiaali- ja terveysministeriö
Työministeriö
Ulkoasiainministeriö
Valtioneuvoston kanslia
Valtiovarainministeriö
Ympäristöministeriö

D Virastot, hallinnon asiantuntijaelimet, kehittämis- ja tutkimusyhteisöt

Humanistinen ammattikorkeakoulu
KANNUSTE - Nuorisotyön osaamisverkosto
Kansainvälisen henkilöväihdon keskus CIMO
Kansanterveyslaitos
Kuluttajavirasto
Lapsiasiavaltuutettu
Nuorisotutkimusseura ry
Nuorten tieto- ja neuvontapalveluiden kansallinen koordinaatio- ja kehittämiskeskus
Opetushallitus
Preventiimi, Humanistinen ammattikorkeakoulu
Romaniasiain neuvottelukunta
Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes
Suomen nuorisokeskukset ry
Taiteen keskustoimikunta, lastenkulttuurijaosto
Tilastokeskus
Työterveyslaitos
Valtion elokuvatarkastamo

E Läänit

Etelä-Suomen lääninhallitus (sivistysosasto sekä sosiaali- ja terveysosasto)
Itä-Suomen lääninhallitus
Länsi-Suomen lääninhallitus (sosiaali- ja terveysosasto)
Oulun lääninhallitus

F Suomen evankelisluterilainen kirkko

G Saamelaiskäräjät

H Kunnat

Helsingin kaupungin sosiaalivirasto
Jyväskylän kaupunki
Oulun kaupunki
Turun kaupunki
Vantaan kaupunki

Suomen Kuntaliitto ry

I Yksittäisten henkilöiden lausunnot

Alpo Heikkinen, erit.stt., Helsingin kaupungin sosiaalivirasto
Ilari Iivonen, rehtori, Musiikkiopisto Avonia
Kristina Kunttu, yhteisöterveyden ylilääkäri, Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiö
Leena Louhivuori, Researcher SoCa Bess Research Programme, Helsingin yliopisto
Maili Pörhölä, akatemiattutkija, Jyväskylän yliopisto
Raija Ranta-Porkka, va. liikuntatoimenjohtaja, Vihti
Tuija Öberg, nuorisotoimenjohtaja, Porvoo
Tuula Soinkallio, nuoriso- ja liikuntatoimenjohtaja, Elimäki

LIITE 2

HALLITUKSEN STRATEGIA-ASIAKIRJAN INDIKAATTORIT LASTEN, NUORTEN JA PERHEIDEN HYVINVOINNIN POLITTIKKAOHJELMALLE

Lapsilähtöinen yhteiskunta

Tavoite	Indikaattorit
Hyvinvoinnin tietopohjan kehittäminen	<ul style="list-style-type: none">– Hallituskauden lopulla on luotu seurantajärjestelmä– Lasten ja nuorten hyvinvoinnin seurannan tietopohjan puutteet on paikattu
Päätösten lapsivaikutusten arvioinnin kehittäminen	<ul style="list-style-type: none">– Lapsivaikutusten arviointia tukeva yksikkö on perustettu– Lapsivaikutusten arvioinnin koulutus on käynnistetty– Lapsivaikutusten arvioinnin seuranta hallinnonaloittain
Lapsen oikeuksista tiedottamisen lisääminen	<ul style="list-style-type: none">– Lasten oikeuksien sopimuksen tuntevien määrä. Osuus (%) yläkoululaisista ja palvelukseen astuvista varusmiehistä
Vahvistetaan lasten ja nuorten mediaympäristön turvallisuutta ja medialukutaitoa	<ul style="list-style-type: none">– Mediakasvatusta ja -lukutaitoa edistäviä materiaaleja on tuotettu, hyvien toimintamallien saatavuus– Alaikäisten suojelua koskevan lainsäädännön kehittäminen nykyistä mediaympäristöä vastaavammaksi– Päätös kansallisen tason viranomaisvastuusta alan kehittämistyön johtamisessa
Kansalaistaitojen ja osallisuuden edistäminen	<ul style="list-style-type: none">– Selvitys lasten ja nuorten omista näkemyksistä vaikutusmahdollisuuksistaan koulussa ja muissa palveluissa– Päätös äänioikeuden mahdollisesta laajentamisesta– Arvio koulujen tarjoaman yhteiskunnallisen opetuksen määrästä ja sisällöstä– Nuorten äänestysaktiivisuus

Lapsiperheiden hyvinvointi

Tavoite	Indikaattorit
Matalan kynnyksen palvelujen ja avoimen toiminnan lisääminen	<ul style="list-style-type: none"> – Perhekeskusmallilla toteutetun palvelurakenteen määrällinen kehitys – Vanhemmuuden sosiaalinen tuki, kasvatus- ja perheneuvoloiden käyntimäärät (erikseen lapset/nuoret) – Kunnallista kotipalvelua saaneiden lapsiperheiden määrä
Lapsiperheiden köyhyden vähentäminen	<ul style="list-style-type: none"> – Sosiaaliturvauudistuksen lapsiperheiden hyvinvointia lisäävät toimenpide-ehdotukset ja niiden toteutus – Osuus lapsista (% alle 18 v.), jotka elävät pienituloisissa kotitalouksissa (kotitalouden tulot alle 60 % kotitalouksien mediaanituloista) – Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneiden nuorten määrä
Väkivallan vähentäminen	<ul style="list-style-type: none"> – Koulukiusattujen lasten osuus – Rikoksen uhriksi joutuneiden lasten määrä – Poliisin tietoon tulleiden perhe- ja lähisuhdeväkivallan määrät – Kansallisen lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäisyn vastuuyksikön perustaminen
Lasten ja nuorten terveellisten elämäntapojen vahvistaminen	<ul style="list-style-type: none"> – Osuus lapsista 14-18 v., jotka nukkuvat riittävästi vuorokaudessa – Osuus lapsista 14-18 v., jotka harjaavat hampaansa ainakin kerran päivässä – Osuus lapsista 14-18 v., jotka syövät 400g vihanneksia/hedelmiä päivässä – Osuus lapsista 14-18 v., jotka liikkuvat vähintään tunnin päivässä – Tosi humalaan vähintään kerran kuukaudessa juovien lasten ja nuorten osuus – Alle 18 v. tehdyt abortit

Syrjäytymisen ennaltaehkäisy

Tavoite	Indikaattorit
Elämänhallintataitojen edistäminen ja nuorten koulutukseen motivoiminen	<ul style="list-style-type: none"> – Rekisterien ulkopuolisten nuorten määrän kehitys ja ko.nuorten sijoittuminen työpajoihin, opiskeluun ja työelämään – Suoraan peruskoulusta toiselle asteelle siirtyvien oppilaiden osuus ikäluokasta – Työpajatoiminnan saavutettavuus – Työpajatoiminnan vaikuttavuus (mukana olleiden sijoittuminen työpajatoiminnan päätyttyä) – Nuorten (15–19 ja 20–24 v.) osuus, joilla ei ole perusasteen jälkeistä koulutusta eivätkä ole koulutuksessa, varusmies- tai siviilipalveluksessa tai eläkkeellä – Nuorisotyöttömyysaste % – Huostaan otettujen lasten määrä – Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä
Lasten ja nuorten harrastukset, osallisuus liikuntaan, taiteeseen ja kulttuuriin	<ul style="list-style-type: none"> – Nuorten määrä, jotka oman ilmoituksen mukaan ovat kiinnostuneita politiikasta – Nuorten määrä, jotka ottavat osaa kahteen tai useampaan kansalaistoimintaan – Lasten kulttuuri- ja taidepalveluiden käytön seuranta – Lasten ja nuorten taideharrastuneisuus – Urheiluseuratoimintaan osallistuvien lasten ja nuorten määrä – Pienten (lk. 1 ja 2) koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaan osallistuvat (%) – Kuntien määrä, joissa on nuorisolain mukainen lasten ja nuorten kuulemisjärjestelmä käytössä
Lasten ja nuorten hyvinvointia tukeva ympäristö	<ul style="list-style-type: none"> – Lasten liikennetapaturmien määrä – Alkoholin kokonaiskulutus (100 % alkoholia/asukas) – 15–18-vuotiaiden mopokuolemien määrä – 18–29-vuotiaiden auto- ja moottoripyöräkuolemien määrä – Alle 25-vuotiaiden asunnottomien määrä

Opetusministeriö

ISBN: 978-952-485-464-1 (nid.)

ISBN: 978-952-485-465-8 (PDF)

ISSN: 1458-8110